

Marjanucz László

Trianon szülötte

Fejezetek Gyálarét történelméből,
különös tekintettel a két világháború
közötti időszakra

Szerző:

Dr. Marjanucz László

Lektor:

Dr. Sipos József

Grafika:

Márffy János

Nyomda:

Generál Nyomda Kft. Szeged
Felelős vezető Hunya Ágnes
6728 Szeged, Kollégiumi út 11/H

Gyálareti Civil Összefogás Közhasznú Egyesület

Felelős kiadó Molnár Zoltánné
6757 Szeged, Koszorú u.35.
+36 30 561 2729
www.gyalaretiegyesulet.hu

ISBN 978-963-12-5357-3

Gyálareti Civil Összefogás Közhasznú Egyesület 2016
Minden jog fenntartva

Tartalom

Bevezetés	5
1. Gyála	6
A régmúlt emléke: a Lúdvári Vénusz	6
Évszázadok krónikája	7
2. Gyála híres családjai	12
A Szapáryak	12
A Lichtenegger, Récsey és Órhalmi családok	13
Hol a határ?	14
3. Gyálarét	16
A gyálai rét	16
A Tisza–Maros szögének visszafoglalása	17
A kilenc bánáti falu visszacsatolásának emlékezetete	19
Gyálarét közigazgatási helyzetének változásai	23
A falu közzjogi megalakulása	24
A falu jegyzői	25
A falu tényleges megalakulása	28
Népesség	32
A községi „alkotmány”: a Szervezeti Szabályrendelet	33
A falu neve körüli vita	35
Gyálarét Ószentivánhoz csatolásának kérdése	36
A községi háztartás	40
A község adózói	44
A vadászati jog	47
Birtokviszonyok	48
Kettősbirtokosok	50
Állattartás és a legelőkérdés	52
A Szécsi-féle csatornamű	56
A gyálaréti nyári gát	58
Gyálarét fejlődőben	62
Utószó	74

A Gyálaréti Egyesület megbízásából Dr. Marjanucz László tanulmánykötetével tisztelettel adózunk Gyálarét alapítói előtt, akik nehéz történelmi helyzetben, szegénységgel küszködve, de reménnyel, az egykori réten, a szántóföld helyén szorgalmukkal létrehoztak egy új települést. A semmiből teremtettek egy új társadalmat.

A kiadvány hasznos útmutató és érdekes olvasmány a település jövője iránt elkötelezett polgároknak.

Meggyőződésem, hogy folytatnunk kell az elődeink által elkezdett úttörő munkát, és le kell győznünk a lemaradást, ami egy nagyobb múltú településtől még mindig elválaszt bennünket.

Köszönetet mondunk a szerzőnek a tudományos alaposággal megírt alkotásért, Sipos Józsefnek a szakmai lektorálásért, Horváthné Szélpál Máriának a nyelvi lektorálásért, Gyenes Kálmánnak a fotókéért, Márffy Jánosnak a grafikai munkáért és a könyv megtervezéséért, Bozsik Katalinnak a könyv szerkesztéséért, valamint a Mozaik Kiadónak a nyomdai előkészítéséért.

A könyv kiadásának anyagi feltételeit a Nemzeti Együttműködési Alap támogatásával tudta egyesületünk biztosítani.

A könyv megvásárlásával hozzájárulhatnak a folytatáshoz.

Gyálaréti Egyesület
Molnár Zoltánné

Bevezetés

Jelen tanulmány két különálló településről szól. Az egyiket, a történeti Gyálát csak érinti, amelynek múltját krónikaszerű eseménytörténetbe foglaltuk. A másik Gyálarét, újsütetű falu, amelynek múltjáról rendszeres történeti összefoglaló még nem született. Füzetünk nem monográfia, nem összefüggő történeti ív a kezdetektől a legújabb időkig, hanem, mint arra címe is utal, „Fejezeteket” közlő történelmi látélet elsősorban a falu XX. századi múltjáról.

Kiadónk kérésére áttekintjük az ősi település, Gyála történetét is különböző szakmunkák alapján, hogy az eredeti vagy anyafalunak az új falu születésében játszott szerepére történelmi perspektívából utalhasunk.

Az új község, Gyálarét múltja rövid, közigazgatásilag 1921-ig vezethető vissza, azonban onnantól kezdve változatos és tanulságos fejlődésutat járt be. Mivel fő feladatunknak a háború után született település indulási és megerősödési korszakának bemutatását tartottuk, indokolt a két rész közötti jelentős területi különbség. Tanulmányunkban az új község nevét, az idézett forrásszövegektől eltekintve, „Gyálarét” formában használjuk, mert egyébként igencsak tarka elnevezési formák jelentek meg a gyakorlatban, egyértelműen tisztázott ok vagy a hatálybalépés, illetve megszűnés dátumának föltüntetése nélkül. Ilyen fogalom pl. az „Újgyála” kifejezés, amely hivatalos megjelölésként az iratokban is csak hivatkozásként szerepelt. Ezzel szemben a „Gyálarét” név mind a hatósági szóhasználatban, mind a közbeszédben elterjedt formává vált, a település lakói által ma is szívesen alkalmazott szófordulat. Ezért mi is ezt választottuk a szövegben általánosan használt névalakként. A falu 1918 utáni történetét még publikálatlan levéltári források alapján dolgoztuk föl. Így munkánk lényegében alapkutatási eredményeket közlő feldolgozás Gyálarét és a gyálarétiak sorsát irányító helytörténeti folyamatokról, az 1918 után kibontakozó és az 1930-as években szárba szökkenő települési haladásról.

A szerző szerencsésnek mondhatja magát, amiért a magyarországi kortörténet általános viszontagságait egy sok sajátos vonást fölmutató falu helyi életjelenségein keresztül konkretizálhatja kutatatlan és most először értelmezett forrásbázison keresztül.

1 Gyála

A régmúlt emléke: a Lúdvári Vénusz

Egy település legrégebbi adatait a régészet tudja kideríteni. Trogmayer Ottó egyik írásában a gyálaréti területet „a tiszaparti édenkert legrégebbi csücskének” nevezi.¹

Az általa vezetett ásatások Gyálarét körzetében bukkantak rá a Kárpát-medence legrégebbi élelem-termelő közösségeinek településére. A Tisza egykori kanyarulatában levő, mocsarat uraló dombon végeztek feltárást két újkőkori településen. A két falucska közül a Szilágyi-major az idősebb (Kr. e. 5822), a lúdvári a fiatalabb (Kr. e. 5711). A napvilágra került leletek szinte minden részletet megőriztek az akkoriban megismert új életforma, a paraszti világ mindennapjaiból.

Az időszak a mintegy 18 000 éve lezáródó jégkorszak gyűjtögető életmódját felváltó, másfajta világot jelentő felmelegedés kora.

Az ásatások helyszíne a Szilágyi-majorban (Gyenes Kálmán fotója)

Ez az új életmód hozta az édeni jólétet, az élelem, védelem, kényelem hármas áldását, a mindennapi kenyeret, az időjárás viszontagságaitól megóvó építményt, valamint azt ott élők összetartásának erejét, mely lehetővé tette a közösség megmaradását.

Az égetett agyag megőrizte az egykori házak képét, szerkezetét. A „lúdvári Vénusz” alakjában pedig megőrizte vallásuk néhány elemét is. A szobor 1965-ben került elő a korai új kőkori Körös-kultúra lúdvári településén, Trogmayer Ottó ásatásán.

¹ Trogmayer Ottó: *A Lúdvári Vénusz*. In: *Élet és Tudomány*, 1977. november, 1471–1472.

A kultikus rendeltetésű égetett agyagszobrocska a kőkori termékenység-istennőt, a Magna Matert jelképezte. A Körös-kultúra hasonló korú települései a Dél-Alföldön a legújabb kormeghatározási módszerek alapján a Kr. e. 5800 körüli években keletkezettek, tehát mintegy 7500–7800 évesek.

A kultúra települései mindig víz közelben, szorosan a vízparton vagy ártéri szigeteken helyezkedtek el.

A kor embere kiscsaládi keretekben élt, és a falu nyeregtetőű, ún. paticsfalu házaiban (agyaggal betapasztott, fonott sövényfal) lakott.

A Lúdvári Vénusz

A Szilágyi-majorban feltárt újkőkori ház rekonstrukciója

E népesség kultúrája az új kőkori fejlődés élvonalában járó mezopotámiai, égei, balkáni kultúrkör legészakibb kisugárzása volt. Ezért a lúdvári leletek nemcsak helyi jelentőségűek, hanem az európai kultúra egyik legkorábbi bizonyítékai. Hasonló települések Szeged környékén Gyálarét, Röske, Deszk, Maroslele határában fordulnak elő.

A két részből összeállított, 16 cm nagyságú szobrocska nem szépségideál, hanem az anyaistennő, a termékenységet biztosító őszanya jelképe, akitől függött a természet ajándékainak bősége. A két hosszanti félből való kialakítás talán a világban létrejött kettőségek – föld–víz, nap–éj, férfi–nő – megjelenítését jelenti.

A Tisza és mellékfolyói területén megfigyelhető régészeti hagyaték Banner János professzortól a „Körös-kultúra” nevet kapta.

A két különleges lelőhelyet Vastag József tanár fedezte fel, az ásásokat az ő bejelentése nyomán kezdték el a hatvanas évek elején.

Évszázadok krónikája

A mai Gyála helység (Szerbia) helyén a középkorban Nagy-Gyála feküdt. E helységről a 15. század elejétől kezdve vannak adatok. A mai Gyála helységtől egy negyedórányira feküdt hajdan Kisgyála. A régi községből csupán egy templomrom nyomai maradtak fenn, melynek környékét a nép ma is Mala-Gyála (Kis-Gyála) néven nevezi. A középkorban virágzó magyar község volt, amelynek szegedi emlékezetét az 1522. évi tizedjegyzék Gyálay családneve is őrzi. Egy Daróc nevű falu is létezett a szomszédságában, melyről az 1451–1454 évekből való oklevelek emlékeztek meg.

1411-ben Gyálai Mihály birtoka, fia, László 1449-ben és 1453-ban szomszéd birtokosként szerepelt a keresztúri hatalmaskodás ügyében.

A szerbiai Gyála (Gyenes Kálmán fotója)

1482-ben az oklevelek már oppidumnak írják; ugyanekkor említették vásárjogát is. Ezek az adatok valószínűsítik, hogy Gyála föltehetőleg a 15. század eleje körül keletkezett. Birtokosai 1450-ből ismertek, ekkor Erdélyi Miklós és Bessenyő János birtokaként említik a források. Később Temesvári Bodó Péter szerzett itt birtokrészeket, melyeket 1510-ben Sárszegi István szegedi ispánnak és királyi sókamarásnak adott zálogba, aki szintén zálogba tovább adta Pestyéni Györgynek.

Az 1557–1558. évi török összeírás szerint ekkor 16 magyar jobbágy lakta. 1561-ben Zay Ferenc, Liszti János és Viczmándy Mátyás voltak birtokosai, jóllehet a terület ekkor már hódoltság helyiségként a temesvári vilajethez tartozott, 10 adóköteles házzal. Lakosai mind magyarok voltak.

1561-ben Gyálai István és János voltak a földesurai. 1582-ben még két magyar lakosa volt, akik juh-tenyésztéssel foglalkoztak. E spóradikus adatokból is látszik azonban, hogy 1582-ben még lakott helyként

említették. A XVI. század végén elenyészett, bár a falut az alsóvárosi gvardián még 1647-ben is missziós területként tartotta számon.

A XVI. század végén a helység elpusztult. A Gyálai család kihalta után II. Ferdinánd király Nagy-Gyála pusztát 1622. július 12-én Béky Mátyásnak adományozta. 1647-ben is még pusztatelekként szerepel. Nemsokára ezután szerb lakosok szállották meg, minek folytán 1647-ben ismét lakottnak tekinthető. Tehát az etnikai fordulat még a hódoltság alatt következett be. A törökök kiűzése után, 1696-ban az egri káptalan királyi adomány alapján báró Buttler Jánost iktatta be Nagy-Gyála birtokába, melyre 1700–1701-ben a csanádi püspök is jogot formált, de igényét nem tudta érvényesíteni, próbálkozása eredménytelen maradt.

1718-ban a Temesvári Bánságba osztották be. A török iga lerázása után a falu ismét népesedni kezdett, és 1717-ben már 35 házból állott. Torontál megyébe 1779-ben kebelezték be, 1783-ban a pozsonyi kamara 25 évre bérbe adta Szeged városának. A hódoltság után tehát egészen 1848-ig a szőregi kincstári uradalomhoz tartozott, így 1848-ig a kamara volt a földesura.

A szabadságharc egyik csatáját a község mellett vívták. Az ütközet része volt Perczel Mór 1849 tavaszi bácskai hadjáratának. Ennek során március 22-én Perczel támadást intézett a Szőreg és Szentiván között fekvő sáncok ellen, amely mögé a szerbek sáncolták el magukat. Nagy részük Törökkanizsa és Deszk felé vonult vissza, míg egy csapatuk a sáncok mögött ragadt. Ezt a Gyálánál visszamaradt ellenséges csapatot támadta meg Igmándy Sándor alezredes vezette magyar honvédség 1849. március 26-án. Az alezredes a vedresházi erdő és a szőlődombok körül hányt sáncokból kétórai heves tüzelés után az ellenséget kiverte, amely ezután Törökkanizsa felé futott. Igmándy 30 foglyot, sok fegyvert és társzekeret, ezek között egy császári lőporos kocsit ejtett zsákmányul. Gyálát felgyújtották, ellenben az üresen talált Keresztúr épen maradt.²

A tanyák népének emlékezetében hosszú ideig élt a sikeres gyálai csata, amelyet a szóbeli hagyomány mellett Borovszky is Gyála községhez kapcsolt. Ez a csatahelyszín viszont nem esett egybe a későbbi Gyálarét falu helyével, ezért nem pontos „gyálaréti csatát” emlegetni.³

Fényes Elek ekkoriban (1851) alkotott híres országleírása a következőket írja Gyáláról, tehát az anyaközségről:

„Gyála, rác falu, Torontál vármegyében, Szegedhez délre 1 3/4 mérföldnyire: 120 katolikus, 1712 óhitű, 6 zsidó lakossal, óhitű anyatemplommal, sok réttel és legelővel, 107 7/8 egész jobbágytelekkel. Óhitű rác lakosai magyarul is beszélnek. Földesura a kamara.”⁴

Legfontosabb társadalmi adottsága ekkor, hogy szerb többségű, és viszonylag szűk egésztelkes gazdarétege van. Földje állami birtok. A mai Gyálarét területi előzményeire utaló körülmény a „sok rét” emlegetése. A szőregi kincstári uradalom megszűntével a Wiener Bank-Verein vette meg az itteni kincstári jószágokat, melyek később gróf Szapáry Géza főudvarmester, s ennek fia, Pál birtokába kerültek. A nagybirtokot azonban Pál több részre osztva eladta, a század elején pedig elárverezték. Szerette volna Szeged is megvásárolni, és kisbérletekre osztani, de a nagybirtokosok megelőzték. Az 1900-as évek elején Lichtenegger Gyula és neje, Csorja Zsuzsanna, valamint Récsey Ede szegedi mérnökök voltak a helység nagyobb birtokosai. Ők több majort létesítettek rajta: Fehérpart, Szilágy, Lúdvár nevűeket.⁵ Ezeket tekinthetjük a későbbi falu településtörténeti előzményének.

2 Szeged története. Írta: Reizener János. Második kötet. Kiadja: Szeged Szab. Kir. Város Közönsége, 1889. 143.

3 Péter László: *Röszke földje és népe*. Szeged, 1996. 152.

4 *Magyarország geographiai szótára*. Kiadta Fényes Elek. I. kötet. Pesten, 1851. 62–63.

5 *Torontál vármegye*. Szerk.: Borovszky Samu Dr. Budapest, Országos Monográfia Társaság, é. n. 49.

Ami az anyaközséget illeti, azt a megyei monográfia így foglalja össze: 1891-ben Gyála tiszamenti nagyközség Torontál vármegye törökkanizsai járásában, 2898 lakossal. Házainak száma 564, amelyekben 2383 szerb és 515 magyar ajkú lakott. A szerbek görög-keleti vallásúak, a magyarok római katolikusok. Postája, távirója és vasútállomása helyben van.^[516]

Az itteni görög-keleti szerb templom 1794-ben épült barokk stílusban.

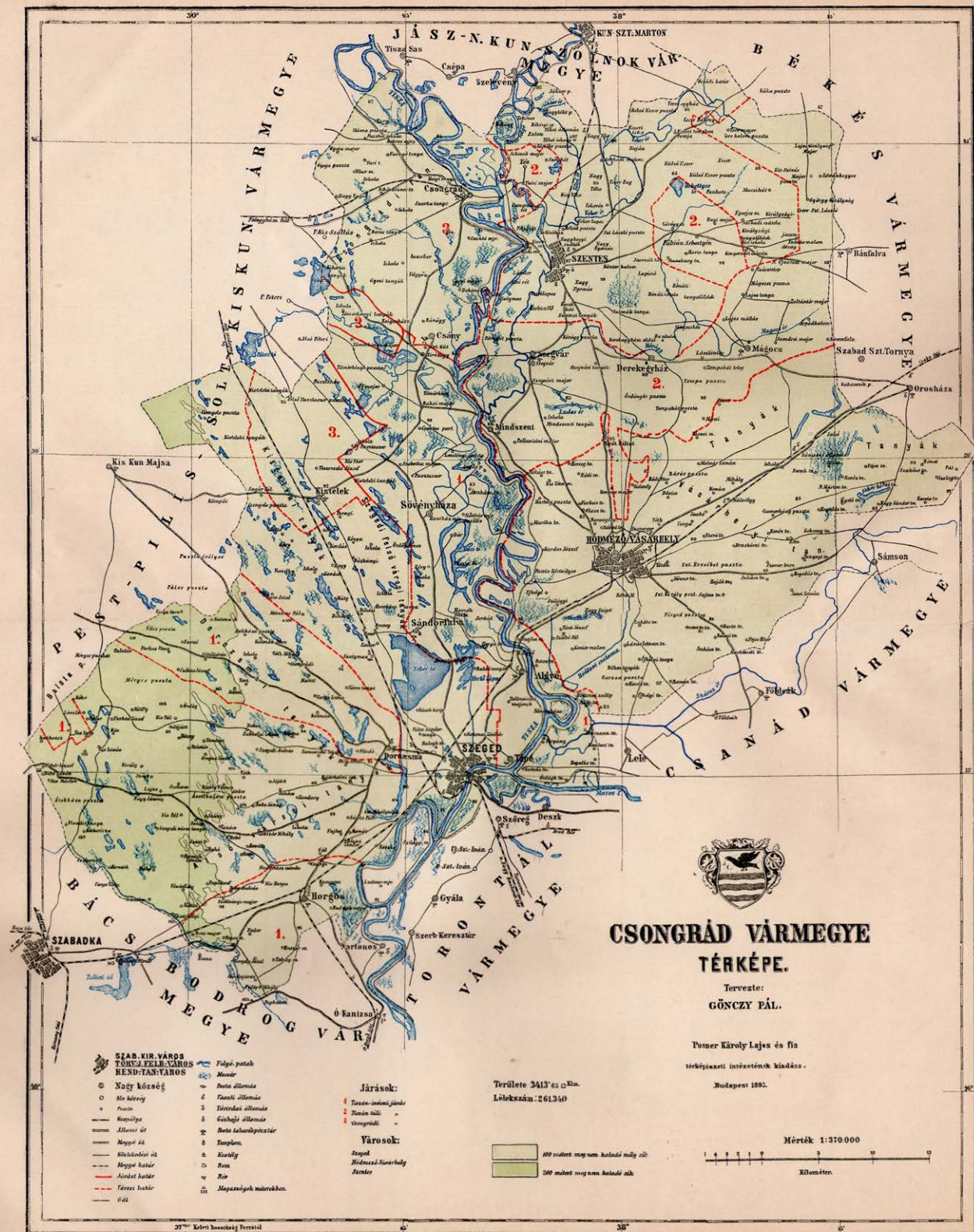
Gyála szülötte híres színészünk, Kassai Vidor (1840–1928), akinek önéletrajzában számos kiváló értékű néprajzi adalékot is találunk gyermekkorából.

Kassai Vidor

Jászai Mari, Kassai Vidor felesége

A helybeliek büszkék az itteni diófákra, amelyekből állítólag a falu lakosainál is több, 1050 darab van Szerb többsége mellé a falu magyarsága a XVIII. század utolsó évtizedeitől kezdve, nyilvánvalóan béresként, felesként, dohánykertészként szívárgott be. Kálmány Lajos anyakönyvi vizsgálatai szerint a gyálai magyarság a múlt század végén 43 szegedi, illetőleg szőregi, őszentiváni és 6 más eredetű családból állott. „Népünkéből valónak” mondja a Barna, Bálint, Bózsó, Böllér, Börcsök, Csuka, Dékány, Fazekas, Fehér, Kovács, Lengyel, Lévai, Lippai, Molnár, Ördög, Palotás, Pintér, Pópity, Puskás, Sípos, Szekszárdi, Varga, Vecsörnyés stb. neveket.

2 Gyála híres családjai

A Szapáryak

A Szapáry család a századfordulói Gyála történetében meghatározó szerepet játszott. Jelentőségüket domborítja ki a Délmagyarország 1933-ban megjelent, rájuk emlékező cikke.⁷

Szapáry Pál gróf a környék legbefolyásosabb emberének számított, egyben hatalmas vagyonok uraként és elfecsérlőjeként is ismerték. Övé volt Gyála, vagyis a történeti falu határában fekvő birtokok nagy része, amelyre a háború előtti évtizedekben Szeged városa is alkudozott. Róla alkották meg a „Pali” fogalmát, ezt a pénz-szóró, mindenkinek beugró, mindenkinek csak szívességet tevő típust. Szóbeszédük szerint szentpétersvári attasé korában elég volt egy szépasszonynak felsóhajtania, hogy milyen hideg az orosz tél, kellemetlen az egész élet, mikor a Riviérán már tavasz van, hogy a „Pali gróf” sürgönyileg rendeljen Rómából egy vagon virágot. Ezzel a tempóval aztán szép lassan elherdálta vagyonát. Mikor aránylag fiatalon meghalt, jóformán semmije se maradt a feleségének, aki Lvov orosz hercegnő volt.

gróf Szapáry Pál feleségével

gróf Szapáry László

gróf Szapáry Géza

Ellenben a biztos és szilárd vagyont jelképezte bátyja, a zárkózottabb életű László gróf, Fiume egykori kormányzója, aki nagyköveti állásokban szolgált a Monarchiát. De aztán ő is tönkrement. Egy ideig sokat szerepelt az újságok hasábjain. Hírek szerint bécsi hotelek perelték kifizetetlen számlák miatt, kereskedők igyekeztek rajta végrehajtásokkal beszerezni a követelésüket – azonban többnyire meddőnek bizonyult ez a törekvésük, Szapáry Lászlónak már semmije nem volt. A Jugoszláviába esett murakeresztúri birtokot kisajátították, a fejedelmi pompájú és történelmi nevezetességű muzeális kincsekkel teli kastélyra pedig a hitelezők vetették rá magukat. Nyáron végre dobra került a kastély, s maga a község, Murakeresztúr ambicionálta a legjobban, hogy a birtokába kerüljön. Egyszerre megvan vele a nevezetessége, vonzereje, amúgy soha az életben múzeumot berendezni nem tudnának. Elriasztva a többi licitálót, meg is vették

⁷ Délmagyarország, 1933.

a csodapalotát 2 600 000 dinárért, ami az új államban is tekintélyes vagyont jelent. A báni hivatal akcióba lépett, megkorholta könnyelműségéért Murakeresztúr község elöljáróságát, az árverést pedig megsemmisítette. Hogy teljesen hivatalos jelleget lehessen adni az ügynek, utólag felbecsültették a kastélyt, s ennek során megállapították, hogy csak egymillió dinárt ér. Tehát a két és félmillió túlzás. Így menti meg a politikai szempont a község gazdasági egyensúlyát. Itt is érvényes lehet az a szakértői gondolkodás, mely az értékbecslés előtt azt tudakolja: kaucióra vagy adóra becsüljük-e.

A Lichtenegger, Récsey és Órhalmi családok

A szegedi sajtó bő terjedelemben foglalkozott Gyála egykori nagybirtokosának, Lichtenegger Gyulának az örökségi ügyével, a nagy vagyon fölhalmozásának mikéntjével.⁸

Vele az egyik legismertebb szegedi család vagyonügye került egy késői (1939) hagyatéki pör során a törvényszék elé. A nagy értékű családi vagyont a század elejétől kezdve negyedszázados földbirtokszerző munkával az 1927-ben elhunyt Lichtenegger Gyula teremtette meg, aki mint mérnök került Szegedre, és élete alkonyán hatalmas földbirtokot, házakat, malmot és egyéb gazdasági üzemeket hagyott családjára. A Lichtenegger-hagyatékek örökösei az általánosan ismert és becsült, igen jelentékeny és előkelő társadalmi helyet betöltő Órhalmy testvérek lettek, akik széleskörű, tevékeny és szakszerű munkával kezelték a birtokot.

Az 1937-ben megindult végrendeleti pör során kiderült, Lichtenegger Gyula fáradhatatlan munkával megteremtette az Alföld egyik legnagyobb családi vagyonát.

Mint kitűnően képesített földmérő mérnök került Szegedre. Az 1900-as évek elején a kiváló földszakértő a Szapáry-uradalom szolgálatába állott, s uradalmi mérnök lett. Agilis embernek ismerték, jól értett a földhöz, és nemsokára annyira elnyerte Szapáry László gróf bizalmát, hogy rábízta a birtok ellenőrzését. A gyálai uradalomhoz tartozott a több ezer holdas gyálai-nagy rét, amelynek kitűnő terméseredményeit Lichtenegger Gyula működése még csak fokozta. Ekkor ismerkedett meg a mérnök a föld másik nagy értőjével, Récsey Ede kulai ügyvéddel, aki a Bácskában az egyik legismertebb parcellázási szakértő és vállalkozó hírében állott. A két jó barát között sokszor fölmerült a gyálai birtok kérdése, az uradalomnak ezt a részét a századfordulón a Schlesinger család bérelte, és a bérlet ezekben az időkben telt le. Tervet dolgoztak ki a gyálai birtok jobb értékesítésére, és fölajánlották a grófnak, hogy ne adja tovább bérbe a nagyretet, hanem ehelyett ők (Lichtenegger Gyula és Récsey Ede) szívesen megvásárolják a Szapáry-birtoknak ezt a részét. A tervet a gróf örömmel fogadta. A földmérnök a kulai ügyvéddel együtt nagyobb kölcsönt kapott a Földhitelintézettől arra a célra, hogy a gyálai birtokot nehézség nélkül megvásárolja. Récsey intézte a parcellázás ügyét, és a két barátnak egyenkint 1500–1500 hold gyálai föld jutott.

Az egykori földmérnök nagy műgonddal vette birtokba a földet, rövid idő alatt elsőrendűen „beinstallálta”, és annyira biztos volt munkájának eredményében, hogy építkezni kezdett, malmot létesített, a Dugonics-téren értékes házat vásárolt – a mai Katolikus Házat! –, vállalatai és üzemei egyre nőttek. Gazdasága mellett akoltelepet hozott létre a dorozsmai úton. Minden vállalkozása sikerült, nagy szakértelmével, vállalkozói érzékével néhány év alatt milliós vagyont teremtett. De ekkor még hatalmas adósságai voltak, hiszen a birtok- és házvásárlásokat, az építkezéseket és vállalkozásokat szinte tőke nélkül kezdte; a Földhitelintézet kölcsöne teremtette meg számára az önálló gazdálkodás lehetőségét. Egyszerre rendelkezett rendkívüli vagyon fölött, és egyszerre adódtak olyan nehézségei, hogy néhányszor maga a bank vásárolta meg részére a kölcsönök prolongálásához szükséges váltókat.

8 Délmagyarország, 1939. december 20.

Virágzó vállalkozások és egyre szaporodó vagyon mellett tört ki az első világháború[h3]. Konjunktúra lendítette előre a gazdasági életet, és ebben a helyzetben Lichtenegger Gyula megtalálta a helyes módot az újabb sikerek felé. A pénzpiac megváltozott, Lichtenegger Gyula könnyen visszafizette kölcsöneit. Így állott a gazdasági konjunktúra idején, mint egy többmilliósi vagyon független ura, aki az Alföld egyik leggazdagabb birtokosa lett. Nem sokkal a háború után azonban meghalt. A sokmilliósi vagyon ura felesége, Csórja Zsuzsanna lett, akit rendkívül vallásos református asszonynak ismertek. A házaspárnak nem voltak gyermekei, még 1920-ban örökbe fogadta nevelt lányát: Őrhalmy Károlyné Nagy Polixéniát, aki később Vécsey Béla báróhoz ment feleségül. Nevelt leányát és annak gyermekeit az özvegy úgy szerette, mintha saját gyermekei lettek volna. Nem sokkal később Vécseyné fiát, Őrhalmy Károlyt bízta meg a gazdálkodással, amelynek a huszártiszt nagy szakértelemmel és fölkészültséggel tett eleget. Ebben az időben zajlott az első földbirtokreform, melynek során az OFB mintegy 600 holdat vett igénybe a birtokból. Hosszú küzdelmet kellett vívni abban a kérdésben, hogy az OFB mennyire értékeli a kiváló minőségű földet. Az ügy csak 1927-ben fejeződött be. Az OFB mérlegelte a kitűnően vezetett gazdaság értékes termőföldjét, és holdanként mintegy 2000 pengőt állapított meg. Özv. Lichteneggerné 1928 nyarán részletes végrendeletet készített. A végrendeletben a buzgó, vallásos asszony – mivel férje katolikus, maga református volt – egyik ingatlanát a belvárosi plébániára, Kárász utcai házát a református egyházra, egy harmadik házát pedig diákokthozon céljaira hagyta. A vagyon többi részét a három Őrhalmy testvér kapta, sőt az ezerholdas gyálai birtokot is szétosztotta a három testvér; Őrhalmy Margit, Madary Antal ny. tábornok felesége, Dús Istvánné Őrhalmy Ilona és Őrhalmy Károly között. Kijelentett végakarata volt, hogy a vagyon mindig az Őrhalmy-ágon maradjon, ezért, ha valamelyik testvér az örökösök közül elhalna, és nem lenne gyermeke, a testvérek egymásután örököljenek. Ezt a külön kikötést külön rendelkezéssel föl is jegyezték a telekkönyvben. A végrendelethez tartozik az is, hogy az özvegy az OFB által megítélt váltságösszegből három házat vásárolt a három testvér részére. Nem sokkal később Lichtenegger Gyuláné meghalt. Néhány év múlva Dús Istvánné Őrhalmy Ilona azt kérte a bíróságtól, hogy érvénytelenítse a végrendelethez külön rendelkezését, a külön meghagyást törölje a telekkönyvből, mert álláspontja szerint ez a záradék nem érvényes. Végző fokon a Kúria elutasította a keresetet, és kimondta, hogy a meghagyás szabályszerűen jött létre, így az érvényes kikötésnek továbbra is benne kell maradnia a telekkönyvben. A pör befejeződése után újabb egyességi tárgyalások kezdődtek, amelyeknek során Madaryné és Őrhalmy Károly beleegyezett abba, hogy az utóörökösödési kikötést töröljék, így az egyezés értelmében a kikötést törölték is a telekkönyvből. A megegyezéssel az ügy nem záródott le, mert megindult a végrendeleti pör, amely hosszadalmas és bonyolult jogi-rokoni vitákhoz vezetett a gyermekáldás kísérte családi ág (Madaryné Őrhalmy Margit) örökösei és a gyermektelen ág (Dús Istvánné, Őrhalmy Károly) között. A negyedszázad alatt megteremtett Lichtenegger-vagyon újabb fejezete így került bíróság elé. Kimeneteletről függetlenül értékes tanulságokat hordoz az ügy, mert ismét fölmerült a szegedi nábob alakja, aki mérnökként érkezett a Tiszához, és huszonöt év után generációkra szóló birtokot teremtett. S vele együtt a századeleji szegedi kortörténet hagyatékába is egy érdekes társadalomtörténelmi unikumot csempészett.

Hol a határ?

A háború torkában, 1914 tavaszán robbant ki egy vita Szeged város és Gyála község között. Az eseményről „A kis Gyála holdakat akar” címmel saját tudósításban számolt be a Délmagyarország.

(Délmagyarország, 1914. május 20. 5.)

A címben jelzett szándékot a város tulajdonította a Tiszán túl átellenben fekvő falunak, mert hogy Szeged elkezdte keresni határát, jóllehet a tisztázásra irányuló kezdeményezést Gyála tette meg. A téma terítékre kerülését két történelmi körülmény indokolta: 1) Szeged közigazgatási határa Debrecen után az országban

a második legnagyobb volt, és 2) ebből az is következett, hogy alsó szára Gyála felé, azalatt a hosszú idő alatt, míg a Kis- és Holt-Tisza medre hasznos termőtalajjá vedlett át, elmosódott, a város ebben az irányban egyszerűen elveszett. Gyála igyekezett ezt a körülményt természetesen a maga javára kihasználni, mely célból előljárósága tárgyalást kezdett a szegedi mérnökséggel és a tiszti ügyészséggel annak megállapítására, hogy hol húzódjon Szeged határa: a Holt-Tisza medrénél vagy azon túl. Arrafelé terült el ugyanis Tompasziget, amely valamikor a városhoz tartozott, de a gyálaiak vitatták ezt, mondván, hogy az Torontál megyei közigazgatás alá tartozik. 200 hold nagyságú területről folyt a vita, hogy melyik közigazgatás ott az úr: a szegedi vagy a Torontál megyei.

Korabeli térképek Szeged részeként ábrázolják a Kis-Tisza, illetve a Holt Tisza között fekvő Tompaszigetet. (MNL-CSML Térképtár 99. A Maros és a Tisza medrének térrajza. Rajzolta: Magyar János)

1914. május 16-án ültek össze a két érdekelttség képviselői. A tanácskozáson a gyálai előljáróságon kívül a Torontál megyei törvényhatóság is képviseltette magát. Szeged város képviseletében Jakabffy László városi mérnök és dr. Simkó Elemér tiszti ügyész vettek részt. A gyálaiak vitatták, hogy a Szeged és Gyála közötti közigazgatási határ a Kis-Tisza és a Holt-Tisza középvonala lenne, mert a vita valódi oka, a két, egyenként 100 holdas birtok csak az ettől kijebb húzódó határvonal esetén kapcsolódhatna a község határához. Mire Simkó Elemér fölemlítette, hogy már 1884-ben megállapították a határvonalat, s eszerint a vitás terület Szeged közigazgatási kormányzata alá tartozik. Mivel ezt a megállapítást annak idején a kormány is jóváhagyta, a gyálaiak kívánsága alaptalan, s „jobb ha belenyugodnak” a hivatalos megosztásba – érvelt Simkó Elemér. Gyála persze nem nyugodott bele a dolgok alakulásába, kijelentette, hogy sem az 1884-es határ-megállapításról, sem pedig annak kormányhatósági jóváhagyásáról nem tudnak. Ennélfogva ezt érvként nem tudják elfogadni, s Szeged nyugodjék bele abba, hogy a határ ott húzódik, ahol ők mondják. Mivel ezt meg Szeged nem akceptálta, a tárgyalás holtpontra jutott. Szeged úgy volt vele, hogy biztosan megkeresik a város határát, de előbb a temesvári fölmérési felügyelőséghez fordulnak az 1884-es határvonal pontos megállapítása végett. Ezen adatok alapján a közigazgatási bíróság majd eldönti, hol a határ, s így ki birtokolhatja a 200 holdnyi területet.

A II. katonai fölmérés (1806–1869) térképrészlete Tompaszigetről sok mindent megvilágít a vita okáról. Azon ugyanis látható, hogy Tompaszigetet délről egy Tisza-ág határolta, míg északon a Holt-Tisza fogta közre. A déli vízi határt nevezhették Kis-Tiszának, ami a főmederből ágazott el, s a Holt-Tisza ívével együtt szigetként fogták közre a vitatott területet. (x)

(x) (Szabó László, gyálaréti lakos, vízi mérnök szíves közlése)

Egy még régebbi térképrészleten az látszik, hogy a Tiszából a mai árvízi emlékmű környékén szakadt ki egy ág, s haladt egy ideig a Tiszával párhuzamosan, s a klinikasor végén, a mai Bánomkert sor területén fordult jobbra, és ömlött a Ballagi-tóba Alsóváros határában. Ez a Kis-Tisza ág időnként kiszáradt, Kérdeses, hogy a 100 évvel később rajzolt térképek ugyanerre a Tisza-ágra vonatkoznak-e, annál is inkább, mert közben megtörtént a medervágás. Az alaphelyzet annyiban hasonló, hogy a Tompaszigetnek nevezett szárazmedret a XVIII. és a XIX. század végén is délről egy Tisza-ág, északról pedig egy holtág vette körbe. (Balla Antal 1776. 3.4. térkép. In: Magyar Várostörténeti Atlasz 3. Szeged. Összeállította: Blazovich László. Szeged, 2014. 142.)

A vita végül akadémikusnak bizonyult. Hamarosan kitört ugyanis a háború, amelynek végén már egészen más határkérdések merültek föl, amikor a vonalakat már a történelem húzta, és Gyála számára sokkal szerencsétlenebbül, mint ahogy Szegeddel járt volna, akár vesztes per esetén is.

3 Gyálarét

A gyálai rét

A Boszorkánysziget alatt, a Röske–Szentmihálytelki kapitányságig terjedő szakaszon, a Tisza jobb partján terül el a gyálai rét. A monarchiabeli időkben azt jegyezték föl róla, hogy ez a magyar Alföld dús televényű és egyik legjobban termő földterülete Kiterjedése mintegy 5000 katasztrális hold. Korabeli nevéből is következett, hogy ez a nagybirtok közigazgatásilag a Torontál vármegyében, a Tisza bal partján fekvő Gyála községhez tartozik. A közigazgatási együvé tartozást aláhúzta természetrajzi összefonódás is, hisz a Tisza-szabályozás előtti időben falu és rétje is egy oldalon, a Tisza bal partján feküdtek. Vagyis a jobb parti Szegedet akkor a gyálai réttől a Tisza választotta el. A folyó szabályozása azonban azt követelte, hogy a gyálai rétnél a tiszai nagy kanyarodást szüntessék meg. Az 1880-as évek elején meg is történt az átvágás, melynek következtében a gyálai rét a Tisza jobb partjára került, s földrajzilag teljes összefüggésbe jutott Szeged területével. Torontál vármegye testétől és Gyála községtől a Tisza elvágta a gyálai rétet: a belterület a bal, a külterület a jobb partra esett. Nem változott azonban a rét közigazgatási besorolása: maradt Torontál vármegyéhez kapcsolva. Pedig innentől a gyálai rétet életének és érdekének minden szála s földrajzi fekvése is egyedül Szegedhez köti. A Tisza-szabályozás és az ártéri érdekeltségek megalakítása előtt a gyálai rét tulajdonosa egy bécsi bank volt, amely a számlájára folytatott eredménytelen gazdálkodás folytán fűnek-fának kínálta a gyálai réti 5000 holdas birtokot megvételre. Az 1882. évben Szegednek is felkínálták, hogy pénz sem kellett volna hozzá, mert olcsó kamat mellett az egész vételárat rajta hagyta a bank. Eladási árát 450 000 forintban állapították meg. Szeged közönségének azonban nem kellett a megvételre felajánlott föld, mert akkor nem a vétel, hanem az eladás volt divatban. Sőt erős eszmei áramlat támadt a város akkori, 80 000 holdas latifundiumának felosztását támogatandó. 500–1000 holdas középirtokokra osztását és eladását javasolták, ezzel egyidejűleg a paraszti kisbirtokok és kisbirtok-eladások megszüntetését, mert a nagyvárosiassághoz és a város fejlődéséhez elengedhetlen feltételként szükséges, hogy Szegeden erős középbirtokos osztály alakuljon ki. Egyedül László Gyula, akkori gazdasági tanácsnok volt a gyálai rét megvétele mellett, a vételből azonban nem lett semmi. Pedig a következmények azt igazolták, hogy a gyálai rétet meg kellett volna venni, mert később ezt a rétet majdnem annyi évi bérért lehetett hasznosítani, mint amennyiért a város 1882-ben megvehetné volna. Magyarország főurai kezdtek érdeklődni az eladásra kínált gyálai rét után, és nem sokára meg is vette 450 000 forintért gróf Szapáry Géza, volt fiúmei kormányzó. 1911-ben felkínálták a városnak a gyálai rét nagyobbik részét megvételre. Ekkor már a gróf Szapáry család eladta a birtokot. Az új tulajdonos mintegy 3000 holdat kínált, holdanként 1400 koronáért, tehát ekkor már 4 millió 200 ezer korona lett volna a vételára a rét háromötöd részének. Még ekkor is lelkes szószólói voltak a felkínált föld megvételének. Bokor Pál helyettes-polgármester, az ügy előadója, sőt dr. Lázár György polgármester is a megvétel mellett foglaltak állást, azonban az ügyet már az előkészítés stádiumában levették a napirendről, mert a többségi hangulat a vétel ellen nyilatkozott meg. Időközben a föld vételára oly magasra emelkedett, hogy Szegednek már nem állt fenn a kedvező lehetőség a gyálai rét megvételére, a vétel pénzügyileg már nem fizette volna ki magát. Azonban a gyálai rét kérdésével más irányban is lehetett foglalkozni, a város háztartásában jelentkező kedvező finandális eredmények szempontjából. Ki kellett használni azt a természetes alkalmat, hogy a tiszai átvágás folytán a gyálai rét a Tisza jobb partjára esett, kivágták Torontál vármegye testéből, és a természet rendje szerint összeforrott Szeged területével. Egész életviszonyával és jövődjével Szegeddel jutott egy érdekkörbe. A természetnek ezt a javítását arra kellett felhasználni, hogy a gyálai rétet közigazgatásilag „kebelezzék ki” (hasítsák ki) Torontál vármeg-

gyéből és Gyála községből, és olvassák Szeged törvényhatóságának területébe. Ezt főleg szegediek gondolták így, akik szerint az egyesülés pozitív pénzügyi hatása a város háztartásában is nyomban jelentkeznek.⁹ Ebből azonban nem lett semmi, a történelem vihara új helyzet elé állította a gyálai rét sorsát.

A Tisza–Maros szögének visszafoglalása

A Tisza–Maros szöget s vele Gyálát a Tisza jobb parti részével együtt 1918. november 18-án szállták meg a szerbek. A nagyhatalmi békealkudozás 1921-ben vezetett eredményre: Gyálát kettévágják, az ősi falu szerb megszállás alatt marad, külterülete, a gyálai rét viszont magyar főhatóság alatt marad. A döntés értelmében a szerbeknek 1921. augusztus 23-ig ki kellett üríteniük az elfoglalt Tisza–Maros szöget. Birtokbavételére augusztus 22-én hajnalban Szegedről indultak el a magyar katonai alakulatok. A fegyverszüneti határ ekkor a Tisza-híd közepén húzódott, Újszeged szerb területnek számított, olyanmire, hogy a Torontál téren 21-én még a szerbek járőröztek, s a Vakok Intézetébe szerb katonai és polgári funkcionáriusok fészkeltek be magukat. De augusztus 22-től minden megváltozott. Aznap éjszaka Szegeden szinte az egész város talpon volt, és várta „Újszeged felszabadulásának hajnalát” – írta az újság.¹⁰ A háromórai harangszóra „egyszerű munkás emberek és finom úri nép, fejkendős asszonyok és cifra kalapos úri dámák sokasága sereglett a híd felé”. Mindenki látni akarta, ha csak távolból is, Újszeged felszabadítását. A Rudolf-téren katonaság táborozott, a katonák ott töltötték az éjszakát,

A Rudolf tér az 1920-as években

9 Délmagyarország, 1916. július 9.

10 Szeged, 1921. augusztus 22.

hogy átlépjék a Tiszát, ha megszólal a trombita. Négy órakor fújtak ébresztőt, a Rudolf-teret rendőri kordon vette körül, a kordonon kívül kíváncsiskodók ezreinek sűrű sora, a kultúrpalota lépcsőzetén is feketéllett az embertömeg, a kordonon belül pedig gyülekeztek a bevonulás funkcionáriusai. Fél 5 felé már feszesen álltak a rohamsisakos legények, magas rangú katonatisztek lóháton jártak ide-oda, kivonult a rendőrség is Bottka Sándor főkapitány vezetése alatt, a Vár utcai részen pedig, a Kultúrpalota mellett indulásra készen állt a huszárság. Kevéssel háromnegyed öt előtt kocsisor érkezett a Széchenyi tér felől. Jöttek a város urai és az állásaikba visszahelyezendő tisztviselők. Elöl a város fogata, a kocsiban dr. Aigner Károly főispán, dr. Somogyi Szilveszter polgármester, majd dr. Kószó István nemzetgyűlési képviselő, az újszegedi háromszög kormánybiztosa és a többi urak. A polgári funkcionáriusok és a sajtó képviselői a bevonuló csapatok balszárnya mellett helyezkedtek el. Pontban háromnegyed ötkor megjelent lóháton bulcsi Janky Kocsárd tábornok, körletparancsnok, mellette vezérkari főnöke, Shvoy Kálmán ezredes. A vezénylő Janky tábornok szájából elhangzott az „Elővéd előre!” parancs. Az elővéd ezután megindult a híd felé. A híd újszegedi végén ott állt az átadással megbízott francia kapitány, mellette a magyar összekötő tiszt, egy huszárőhadnagy. A francia tiszt feszesen szalutált a magyar lobogónak, azután nagy érdeklődéssel és látható megilletődéssel nézte végig a bevonulás lélekemelő aktusát Újszeged földjén. Kószó István kormánybiztos a következő szavak kíséretében adta át Újszegedet Szeged polgármesterének: „A magyar királyi kormány nevében és annak megbízásából Szeged városának azt a részét, mely közigazgatásilag és jogilag is Szeged városához tartozik, önnek visszaadom. Az ön meleg szíve, lelkének finomsága feledtesse el ennek a népnek a fájdalmát, melyet háromévi szenvedés váltott ki. Pótolja a mulasztott örömeiket, törölje le- a fájó könnyeket. Fogadja Újszeged népét szeretettel és kapcsolja be a régi Szegedbe.”

Kószó István

Somogyi Szilveszter

Aigner Károly

Kószó szavai után Horváth János gimnáziumi tanár beszélt az Újszegediek nevében: „A világtörténelem legkeményebb és legigazságtalanabb békéjének egy részlete fejeződik ma itt be. E helyen, mert a nagy ántánt dédelgetett balkáni népe itt tiporta sárba a valódi műveltséget. Itt érte a magyart oly sok gyalázatos megaláztatás. A balkáni műveltségből itt jutott ki szegénynek, gazdagnak, gyermeknek és aggnak, nőnek és férfinak egyaránt. Itt múljék el a keserűség szívünkéből, mely a megpróbáltatások hosszú ideje alatt bennünk felgyülemlett.”

Dr. Somogyi Szilveszter polgármester beszélt ezután: „Amikor a híd lezárult, és elbúcsúztunk egymástól, nem hittük, nem hihettük, hogy ennek az ősi, nagy alföldi metropolisznak egy városrészét bármily kérlelhetetlen kezek is kiszakítsák az anya testéből. – Én életem munkája legnagyobb eredményének tartom, hogy visszacsatolásotokban nekem kezdeményező és igen fontos szerep jutott. Titeket visszaadtak nekünk, de hol van a dús kalászkától ringó Bánát; hová lett a kincses Erdély, hová az erdős Kárpátok, az Adria gyöngye; az ország számtalan gyönyörűségei mind-mind leszakadtak a haza testéről.”

Miután a polgármester átvette Újszeged közigazgatását, a csapatok indultak tovább Szőreg felé.

A szerb-magyar lakosságú falu visszavétele után következett Deszk, Klárafalva, Kiszombor, Makó.

Szeged polgármestere a nap jelentőségét méltatva kifejtette azt a nézetét, hogy az újszegedi háromszög felszabadulása Szeged város fejlődésére hihetetlen fontossággal bír mind közigazgatási, mind politikai szempontból. Megindult a vasúti és postaforgalom. A magyar kultúra fejlettségére és a magyar közigazgatás működőképességére vall az a tény, hogy dr. Hirsch József szegedi MÁV üzletvezető intézkedésére már 21-én reggel 5 órakor átment a tiszai vasúti hídon az első szerelvény, amely Szőreg állomást a szerb vasutasoktól leltár szerint átvette, és intézkedett, hogy a felszabadult részen az összes vonalat a lehető legrövidebb időn belül újra átadhassák a forgalomnak.

Dr. György Vilmos szegedi posta-főigazgató intézkedésére a csapatokkal egy időben az építési osztály egy posta-autója haladt, amely a felszabadult részek összes telefon- és távíróvonalait már az első napon üzembe helyezte.

Azon a napon, amikor ezek az események megtörténtek, Gyála község Magyarországon maradt külterületi részén is új életkezdésre nyílt lehetőség.

A kilenc bánáti falu visszacsatolásának emlékezete

A történeti előzmény és háttér megvilágításához a háború utolsó évéig kell visszanyúlnunk. 1918. június 18-án a balkáni antant haderők új főparancsnoka Franchet d' Espérey tábornok lett. Az általa vezetett hadsereg fegyverletételre kényszerítette Bulgáriát, visszafoglalta Macedóniát, miután megnyílt az út Szerbián át a Monarchia déli határai felé. Ez lényegében Dél-Magyarországot jelentette. Az októbrista kormány számolt az ország katonai megszállásával, de francia katonai erőkből minden vonalon védelmi gyűrűt akart kiépíteni, ahol „szomszédos ellenséges csapatok támadására lehetett számítani”. Franchet d' Espérey megígérte, hogy a magyarországi stratégiai pontokat egyedül a francia hadsereg szállja meg.¹¹ Ennek jegyében került sor Szeged megszállására, ahol ekkor a vezető tisztviselői kart Dettre János főispán, Somogyi Szilveszter polgármester és Temesváry Géza rendőrfőkapitány alkotta. A város az előrenyomuló délszláv csapatok elől menekülők gyűjtőközpontja lett. Sokan itt rekedtek az ország déli részének szerb katonai megszállása miatt. A szerbek 1918. november 24-én érték el a Tisza túlpartját, Újszegedet. A városrész a Maros vonal szerb megszállásnak legfontosabb központja lett.

A szerbek megtiltották a torontáli községekből az élelmiszerszállítást Szegedre, majd 1919. február 6-án Horgost, Röszkét is megszállták.¹²

A franciák 1918. december 30-án vonultak be Szegedre, aminek – furcsa mód – örültek a szegediek, ugyanis ezzel gondolták elkerülhetőnek az önkényes szerb vagy román megszállást.¹³ Ezt a sorsot viszont nem kerülhették el a bácskai és bánáti területek, amelyeket a szerbek foglaltak el, elvágva ezzel Szege-

11 Ormos Mária: *Padovatól Trianonig 1919–1920*. Budapest, 1984. 72.

12 *Szeged története 3/2*. Szerk.: Gaál Endre. Szeged, 1991. 876.

13 Nagy Miklós: *A szegediek és a francia megszállás 1919-ben*. In: Francia eszmék. Szerk.: J. Nagy László – Szász Géza. Szeged, 1995. 29.

det korábbi ellátó területeitől. A franciák három nagyobb központot vettek birtokba: Aradot, Temesvárt és Szegedet. 1919. május 16-án a franciák beengedték Aradra a „kérédkedő” románokat, akik lényegében elfoglalták a várost a franciáktól. Ez fokozta az aggodalmakat Szegeden is: mi lesz, ha a franciákat a szerbek váltják föl a város megszállásában. A szerb fenyegetettségre tekintettel De Tournadre tábornok, a szegedi francia erők parancsnoka jelentette a főparancsnokságnak, hogy kívánatos a franciák Szegeden maradása. E jelentés hatására látogatott Franchet d' Espérey tábornok Szegedre, ahol 1919. szeptember 8-án a Kass-szálló halljában valóságos udvari formák között fogadta a város hatóságait, és kijelentette, hogy a franciák továbbra is maradnak, mert meg akarják kímélni a várost egy újabb megszállástól.¹⁴ Franchet d' Espérey 1920. január 2-án tett újabb látogatást Szegeden. A városvezetőkkel folytatott újabb megbeszélései után a francia csapatok további maradását erősítette meg.¹⁵ Szeged francia megszállása 1920. március 1-jén szűnt meg.

Francia katonák a Széchenyi téren

Lius Franchet d' Espérey

A bánáti 9 falu visszakerülésére nincs közvetlen utalás a szakirodalomban. Annyi közvetett információval bírunk, hogy a Bánság miatt hajba kapott két „szövetségest”, a románokat és szerbeket a franciák igyekeztek szétválasztani. Franchet d' Espérey kérte, hogy Párizsban jelöljenek ki elválasztó vonalat Arad és a Duna között a két hadsereg közé. Majd javasolta, hogy ezt az övezetet osszák három zónára, és a középsőt vegyék francia megszállás alá. Így történt, hogy a tábornok 1918. december 24-én parancsot adott a szerb egységeknek, hogy hagyják el az övezet francia szakaszát. Csakhogy a szerbek nem siettek a parancs teljesítésével, ezért a franciák katonai erővel foglaltak el néhány ellenőrző pontot a Bánátban.¹⁶

14 Tonelli Sándor: *A franciák Szegeden 1918. december – 1920. március*. Szeged, 1939. 23.

15 Kiss Ferenc – Tonelli Sándor – Sz. Szigethy Vilmos (szerk.): *Szeged*. Budapest, 1927. 88.

16 Ormos Mária, i. m. 121.

Ez lehetett olyan élmény Franchet d' Espérey számára, amely megalapozhatta a későbbi szóbeli hagyomány személyéhez kapcsolt eseményének valóság tartalmát.

Az észak-bánáti rész 9 községe (Kiszombor, Ferencszállás, Klárafalva, Deszk, Szőreg, Kübekháza, Ószentiván [ma Tiszasziget] Újszentiván, Gyálanagyvér [ma Gyálarét]) visszakerülésének történetét az eseményekben részt vevő egyik személy (Somogyi Ferenc) emlékezése alapján özv. Devich Sándorné foglalta össze az 1991-ben Raffay Ernőhöz, az Antall-kormány honvédelmi államtitkárához intézett levelében.¹⁷

Azt írja, ha a Trianoni határok utólagos, csekély kiigazításáról esik szó, nem említik az 1921. évi Torontál megyei kilenc község visszacsatolását Magyarországhoz. Tudomása szerint ez volt a legjelentősebb mind között. Ennek a történelmi eseménynek az előzményéről „hiteles történetet” hallott sógorától, Somogyi Ferenc szegedi pénzügyigazgatótól. Ő unokatestvére volt Somogyi Szilveszter polgármesternek, akitől az alábbiakat tudta meg:

Még a franciák szegedi jelenléte idején egy banketten egymás mellett ült a polgármester és Franchet d' Esperay, a franciák tábornoka. Beszélgetés közben Somogyi elpanaszolta Szeged sanyarú helyzetét: a városnak nincs dél felé hátttere, napirenden vannak az incidensek a Tiszán, melynek közepén húzódik a határ, közel a város szívéhez. Erre a generális azt mondta: „hozzanak egy térképet”! Ezt kifektették az asztalra, és felszólította Somogyit, hogy húzzon egy vonalat, meddig terjedne az a terület a Tiszán túl, ami kívánatos lenne. Természetes, hogy Somogyi Szilveszter jó nagyot kanyarított Torontál megyéből. A tábornok elnevette magát, „no-no, ez kicsit sok lesz” – mondta, és rajzolt egy szűkebb félkört. Határozottan megígérte közbenjárását ez ügyben, és megtartotta szavát!

1921. augusztus 23-án hajnalán Somogyi Ferenc is ott volt a „honfoglalásra készülődők” között a Rudolf téren, a híd mellett. Édesapja, dr. Baár Jenő repatriálása előtt Torontál megyében a nagykikindai járás főszolgabírója volt, s őt jelölték ki a közigazgatási csoport vezetőjének.

Amikor Somogyi Ferenc jóval később megkérte rokonát, dr. Devich Andor szegedi történelem tanárt, nézzen utána, a levéltárban milyen nyomai vannak a föntieknek, válasza így hangzott: „a tárgyalásokról nincsen dokumentum”. Ez az előadott körülményekből következően még helyes is lehet, hisz a fehér asztal mellett folyó privát beszélgetéseket a hivatal nem rögzíti. De a további szöveg – így Somogyi Ferenc – „az általam leírtakat igazolja”. A történettudomány műfaji szabályai szerint viszont az írott forrást a szóbeli hagyomány nem helyettesítheti. Így a nevezetes vonalhúzózatási történet – épp azért, mert nagy horderejű dologról van szó – személyes emlékeknek fogható föl.

Írásos nyomát csak annak találtuk a levéltárban, hogy ezek a községek mikor kerültek szerb megszállás alá, és mikor állt helyre a magyar fennhatóság. A dátumok tisztázása már az új élet szervezése miatt vált fontossá, ugyanis a községi telekkönyvek régi, valóságos bejegyzéseit meg kellett tisztítani a megszállás alatt bevezetett idegen bejegyzésektől.

Az iratot a Szegedi Királyi Járásbíróság mint telekkönyvi hatóság küldte 1928 januárjában Makóra az Alispáni Hivatalnak. Az Igazságügy Minisztérium egy 1925-ös rendelete értelmében annak közlése iránt kereste a telekkönyvi hatóságot, hogy Gyála, Szőreg, Deszk, Kübekháza, Gyálavedresháza, Ószentiván, Újszentiván, Klárafalva, Tervár községekre nézve mikor szűnt meg a magyar állami fönnhatóság gyakorlása „köztudomás szerint”.¹⁸

17 A levél másolata a Gyáláréti Egyesület birtokában van. A levelet özv. Devich Sándorné írta.

Kelte: Budapest, 1991. február 18. (Devich Sándor H-1092 Budapest, Ráday u. 32.)

18 MNL-CSML CSAT Alisp. 4176/1928

Tisztelt ~~.....~~ államtitkár ur!

Hónapokkal ezelőtt néztem és hallgattam az Ún előadását a televízió -
ban a trianoni békeszerződésről. Akkor elhatároztam, hogy az e témával kap-
csolatos élményeimet közlöm Önnek. - Elmészését kérem, hogy drága idejét rab-
bolom, de múlnak felettem az évek, nem akarom életre szóló emlékeimet és a
fenti eseményre vonatkozó, - talán valami újat is mondó értesüléseimet a sir-
ba vinni. A trianoni témáról szóló közléseket lehetőleg figyelemmel kísérem.
Csodálkozom azon, hogy, ha a trianoni határok utólagos, csekély kiigazítá-
sáról esik szó, nem említik az 1921. évi, Torontál megyei kilenc község
visszacsatolását Magyarországhoz! - Ugy tudom, ez volt a legjelentősebb mind
között. (X)

Ennek a történelmi eseménynek az előzményeiről hiteles történetet mon-
dott el nekem sógorom, Somogyi Ferenc szegedi pénzügyigazgató. Ő unokatest -
vére volt Somogyi Szilveszter szegedi polgármesternek, kinek Szeged sokat kö-
szönhetett; kiváló tehetségű, jó magyar ember volt. - Remélem, még szobrot
fog kapni. - Sógorom tőle tudta meg az előbbiakat.

Még a franciák szegedi jelenléte idején, egy banketten egymás mellett
a francia katonák és Franchet d'Espèrey, a franciák tábornoka. Beszélge-
sés közben Somogyi elpanaszolta Szeged sanyaru helyzetét: a városnak nincs
dél felé háttér / Hinterlandja/, napirenden vannak az incidensek a Tiszán,
melynek közepén húzódik a határ, közel a város szívéhez. - Erre a generális
azt mondta: "hozzanak egy térképet!". - Ezt kifektették az asztalra, és ő fel-
szólította Somogyit, hogy húzzon egy vonalat, meddig terjedne az a terület
a Tiszán túl, ami kívánatos lenne? Természetes, hogy Szilveszter bácsi
jó nagyot kanyarított Torontál megyéből. A tábornok elmevette magát, "nono,
ez kicsit sok lesz"- mondta, és rajzolt egy székebb félkört. Határozottan meg-
ígérte az ügyben közbenjárását, és megtartotta szavát!

1921 augusztusának egy esőp hajnalán gyülekeztek a résztvevők a sze-
gedi Rudolf téren, a hid mellett, - természetesen a hivatalos küldöttek hoz-
zájárásával is, hogy jelen lehessenek a nagy eseménynél. Az én személyes
részvételtem ebben a " honfoglalásban" csak mellékszerep volt. Édesapám, Dr.
Baár Jenő, repatriálásunk előtt Torontál megyében a nagykikindai járás fő -
szolgabírája volt, ez alkalommal őt jelölték ki a közigazgatási csoport ve-
zetőjének - így lett főszereplő. - Ragyogó, boldog arcok mosolyogtak egy -
másra. Elhangzottak a bucsubeszéddek, majd a Himnusz és a Szózat.

II.

A meghatottságtól könnyeztek az erősebbek, sokan sírtak, én az utóbbiak kö-
zé tartoztam. - Trombita-jelre felsorakozott a menet: legelől Édesapám gyá-
log a civilekkel, legvégül a katonaság, darutollas vitézei, egy lovas ala-
kulat. Felkanyarodtak a híra, mi addig integettünk, míg a hid közepén lé-
vő határvonalat átlépve Torontál kedves földjére értek. Édesapám három
nap múltán jött vissza, két napig mesélte a fogadtatást, amiben részük volt,
és én tudom, hogy ezek a napok hosszú és viszontagságos életének legszebb
napjai közé sorakoztak.

A fentiekét alátámasztják kedves rokonom Dr. Devich Andor szegedi
történelem tanár sorai, melyekkel kérésre felelt. Megkértem, hogy nézzen
utána a levéltárakban, milyen nyomai vannak az akkori eseményeknek?
Ezt írja többek között: " a tárgyalásokról nincsen dokumentum". Szerintem ez
érthető, mert beszélgetés közben, nem hivatalos helyen történt. De a továb-
bi szöveg az általam leírtakat igazolja.

Mután avatott kezebe adom az emlékeimben őrzöttet,
hazafias üdvözléssel köszöntöm

özv. Devich Sándornétól

X) A kilenc visszacsatolt község - Kiszombor, Ferencszállás, Kézvát, Deszk, Szőreg, Kübekháza, Újszentiván / ma Tiszasziget/, Újszentiván, Gyálanagy-
rét/ meggyálárét/
Budapest, 1991. február 18.
Melléklet: Dr. Devich Andor irásának levonatát.

Levél Raffai Ernő részére özv. Devich Sándornétól

A bírósági megkeresésre a választ a Torontál járási főszolgabíró adta meg az alispánnak küldött (1928. már-
cius 1.) levelében. Ebben tételesen felsorolta, hogy a magyar állam főnnhatósága mely községekben mikor
szűnt meg. Eszerint Kiszomboron 1918. november 30-án, Klárafalván és Ferencszálláson 1918. november 30-án,
Deszken 1918. november 21-én, Szőregen 1918. november 6-án, „Gyála község azon területén, amely
Gyálanagyrét községet képezi”, 1918. november 20-án, Kübekházán 1918. november 7-én, Újszentivánon
1918. november 21-én és Ószentivánon 1918. november 21-én szűnt meg. A levelet Kászonyi Richárd
főszolgabíró írta alá.

A „Gyálanagyrét” kifejezést a főszolgabíró használta 1928-ban írt jelentésében. Hogy mi alapján vagy
milyen példa, gyakorlat után menve alkalmazta ezt a formulát, erről írásában természetesen nincs szó, hisz
neki a gyors és pontos adatközlés volt a kötelező feladata. Abból kiindulva, hogy az alispán a nevet nem

maga kreálta, hanem az a megszállás és határkijelölés képlékeny, bizonytalan időszakának „terméke”, így tulajdonképp az anyafalu (Gyála) és az akkor még jogilag az ő határbeli külsőségének számító Nagyrét fogalmainak összevonásáról van szó. 1921-ben aztán eldőlt a terület sorsa: augusztus 23-án fölszámolták a szerb megszállást, október 1-től megindult a hatósági tevékenység, egyelőre még a régi pecsétfelirattal: „Gyála”. Csakhogy a kialakulóban levő új település nem lehetett „Gyála”, mert az Szerbiához került. Külterületi lakóhelye, a nagyrét maradt Magyarországon, s ebből a kettős körülményből adódhatott az összevont névhasználat: Gyálanagyrét.

Gyálarét közigazgatási helyzetének változásai

E változásokat a statisztika a hivatalos név-törzskönyvi bejegyzések alapján, illetve helységnévtári adatokkal érzékelteti. A szinte történelmi koronként változó elnevezések a falu lényegileg változatlan jogi státusa mellett jelentkeztek.

A gyálai rét az első világháború után magyar kézen maradt. A trianoni döntés alapján az eredeti Gyála községet (a török előtti időben Naggyalla, Kysgyalya, Galya, Gyálla, Gyal néven szerepelt) az új Szerb–Horvát–Szlovén (SHS) államhoz csatolják. A Magyarországon maradt Nagyrét nevű külterületi lakóhelyen új község keletkezett 1923-ban: Gyála(nagy)rét. Neve különböző alakokban fordult elő az idők során: 1926-ban Gyála, illetve Nagyrét ideiglenes névvel. 1930-ban Gyála, valamint Gyálanagyrét ugyancsak ideiglenes névvel. 1944-ben már Helységnévtár rögzíti a Gyála nevet, hogy 1946-ban újra mint Gyálarét bukkanjon föl. 1950-től Gyálarét község néven jegyzik egész 1973-ig, amikor is Szeged városának része lett, nevének megőrzésével.¹⁹

Települési státusa az 1895-i közös előzményektől az önállóvá válás időszakán át egészen 1950-ig polgári igazgatású nagyközség. Onnantól a szocialista rendszerű tanácsszisztéma része. Állami anyakönyvezése 1921-től datálható.

Közigazgatási hovatartozása is változatos. 1923-ig Torontál vármegyéhez tartozott. 1923–1945 között Csánád–Arad–Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye községe lesz. 1945–1950 között polgári közigazgatású életét Torontál megyében folytatja és fejezi be. 1950-től 1973-ig a helyi közelet új keretekbe helyeződött: az önálló tanácsú község jogi állapotába. Az önállóság 1973-ig tartott, amikor Gyálarétet beolvasztották Szegedbe, hivatalosan: „egyesült Szegeddel”.

Az anyafalu, Gyála 1920-ig Torontál vármegyéhez tartozott, majd osztozott a többi bánági település sorsában, a Vajdaságba osztották be. 1941–1944-ben német protektorátus, a fenti időközökön kívül Jugoszlávia települése. Lakossága napjainkban túlnyomó részt szerbajkú.

Az elválástól napjainkig terjedő XX. századi településtörténeti fejlődésének legfontosabb sajátos jegye tehát, hogy az eredeti lakóhely osztott településsé lett. A történeti Gyála (szerbül Ђала / Đala) falusi lakóhely a szerbiai Vajdaság Észak-bánági körzetében, a Tisza bal partján, és közigazgatásilag Törökkanizsa községhez tartozik. Fekvésének sajátos vonása, hogy közvetlenül a magyar határon, Törökkanizsa városától kb. 12 km-re északra található. Kishatárforgalmú határátkelőhely köti össze a magyarországi Tiszaszigetével. Szegedtől mintegy 10 km távolság választja el. Nyugatra a falu a Tiszával határos.

Gyálarét önálló jogállású, külön sorsú és fejlődésű településként élt 1921-től 1973-ig, amikor egy nagyobb egység (Szeged) településrészévé vált.

19 Magyarország Történeti Statisztikai Helységnévtára 5. Csongrád megye. Szerk.: Blazovich László.

Gyálarét 57–59. A falu nevének és helyzetének történeti alakváltozásait a névtár kimutatása alapján követtem nyomon.

A falu közjogi megalakulása

Gyálarét megalakulásának két dátuma is van. Az egyiket a köztudat tartja számon, azt nevezhetjük a tényleges létrejövetelnek, amit 1923-ra datálnak. A másik a hivatalos létrejövetel, amit a közigazgatási okmányok rögzítenek, ez pedig 1921-ben jelöli meg a falu születését. Mi a kettős megközelítés oka?

Nézzük előbb a „közjogi” megalakulást.

Későbbi források azt a napot tekintették a falu közjogi létrejöttének, amikor az első jegyző megkezdte működését.²⁰ Márpedig Martini Károly 1921. október 1. óta vitte a község ügyeit teljesen egyedül, vezette a falut a legnehezebb viszonyok közt. Ezért ezt tekinthetjük Gyálarét hivatalos születésnapjának.

1924-ben Torontál vármegye törökkanizsiai járásának főszolgabírája (a pecsét szerint!) jelentést írt Gyála-Nagyvérét helyzetéről a megyei alispánnak Makóra. Leírta a falu földrajzi jellemzőit, miszerint „Gyála Nagyvérét község Torontál vármegyének legészaknyugatibb sarkában, a Tisza jobb partján fekszik”. A megszállás előtt nem volt önálló hely, hanem a Tisza bal partján fekvő Gyála község határának része. Mikor Gyála szerb megszállás alá került, határának egy része, kb. 4808 kh visszamaradt Magyarországnak. Ezen a területen néhány elszórt tanya feküdt akkor, azaz községi belsősége nem volt.

Mivel a járás többi falvaitól a Tisza választja el, híd vagy kompjárat nincs, csak Szegeden át közelíthető meg. Ezt a területet nem lehetett adminisztratív a járásnak egy másik községéhez csatolni, ezért „Gyála-Nagyvérét név alatt mint külön községet kezelték”.²¹

A jelentésből kitűnik, hogy az önálló fejlődési útra kerülés fő oka a trianoni döntés következtében előállt sajátos földrajzi-közigazgatási fekvés, amely mintegy kényszerítő erővel követelte meg a helyzethez való alkalmazkodást. Erre utal Kászonyi Richárd, az egyesített vármegyék Torontál járási főszolgabírájának az alispánhoz írt 1932. februári beadványa Gyálarét jegyzői állásáról. Ebben fejti ki, hogy a község „nagy-község” jelleggel bír, és a községi ügyek vezetésével 1921-től, „a szerb rabiga alól való felszabadulástól kezdve” Martini Károly menekült jegyzőt bízták meg. Tehát a hivatalos ügyek kézbevétele nem várta meg a falu valóságos kialakulását, hanem – valószínűleg a régi közjogi helyzetet szem előtt tartva s a folytonosság jogi állapotát helyreállítva – a szerb megszállás megszűntével a magyar hatósági jogfolytonosság gyakorlatát elevenítették föl. Ez magyarázza a közégi kezdet 1921-re datálását. A jegyzői működés megkezdése pecséthasználattal járt, ami kétségtelenné teszi az önálló települési létet.

Egy másik alispáni irat községi hatóságként 1921-ben már bírót és helyettes jegyzőt emleget, a két vezetőt nevezve előjáróságnak. A megye Martini Károlyt tekintette helyettes jegyzőnek. Mivel községháza nem volt, a községi jegyző hivatalos helye a Szegedi Ármentesítő Társulat 2. számú gátórházának ún. tiszti szobája. A jegyző családjával együtt Szegeden lakott, s onnan járt ki naponta.

A helyzet képlékenységet mutatja, hogy a megszállt részen fekvő Gyála lakossága 1921-ben 2500 főt számlált. Községi jegyzője a megszállás előtt Magarasevich Pál volt, aki 1921-ben Törökkanizsán működött.

Mikor a háború utáni Torontál megye a megszállás alól fölszabadult, és „Gyála-Nagyvérét” magyar kézen maradt, a fönti okok miatt ezt a területet önállóan kellett adminisztrálni, ezért Martini Károly „menekült jegyzőt, mint helyettes jegyzőt Gyála-Nagyvérét adminisztrálásával” bízták meg. Bevett jegyző azelőtt nem volt tisztviseelője a községnek.²²

Kászonyi főszolgabíró már említett helyzetelemzése szintén utal az újkezdés elemi infrastruktúrájára.

A községház a fehérrparti majorban, majd a gátórházban, végül bérelt tanyában nyert elhelyezést. Egy szobá-

20 MNL-CSML CSAT Alisp. Gyálarét 1907/1928

21 MNL-CSML CSAT Alisp. 24346/1927

22 MNL-CSML CSAT Alisp. 24346/1927 Főszolgabírói jelentés Gyálarétről, Szőreg, 1924. febr. 2.

ból állt, mely irodaként és Martini Károly lakásaként szolgált. Így élt a jegyző elszakítva családjától, akiktől 13 km választotta el, s egy héten csak egyszer láthatta őket. A hetenkénti hazatérés úttalan utakon járkálva történt, télvíz idejében is gyalog. Nem volt rendes meleg élelme, sokszor kenyéren és szalonnán élt.

Előterjesztéséből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kormányzatnak, az OFB ítéletének és Martini Károly főjegyzőnek köszönhető, hogy itt község létesült. Martini közbenjárására osztottak ki 213 házhelyet, s így létesült a falu.

Ezt tekinthetjük a faluvá válás legfontosabb tényezőjének, hisz a nagyréten csak uradalmak voltak és elszórt tanyák, község egy szál sem. A falusodáshoz egymással összefüggő lakóházak kellettek, ehhez népesedni kellett, beindítani a közigazgatásból, községi művek finanszírozásából, gazdálkodásból, fönnmaradási és növekedési tervekből álló vérkeringést. Ezek a körülmények kapcsolódtak egymásba és kezdtek el működni a '20-as, '30-as évek fordulóján. „Gyálarét kezd épülni, fejlődni” – ahogy ezt 1932-ben megítélték. A fejlődésnek akkor már olyan fokán állt, hogy megalakulhatott a képviselőtestület.²³

De míg arra szintre jutott, nagy hátrányt kellett behoznia.

Tekintettel arra, hogy ezen a helyen csak uradalmi majorok és egyes elszórt tanyák voltak 1921-ben, lakossága is igen gyér volt, alig 400 lélek, akiknek nagy része uradalmi cseléd, „Gyála-Nagyréten” nem lehetett megalakítani a képviselőtestületet. Hiányoztak az erre alkalmas egyének, és a helyi viszonyok is kiforratlanok voltak. Képviselőtestület hiányában az önkormányzati jogokat az 1886. évi községi törvény alapján a járási főszolgabíró gyakorolta. Annak helyetteseként ő hozta az ún. képviselőtestületi határozatokat, állapította meg a település költségvetését a községi jegyző előterjesztése alapján. Ha nagyon leegyszerűsítve láttatjuk a helyzetet, ők ketten jelentették a falut, lényegében két idegen, akikhez helyi lakosú bíró sem csatlakozhatott még, mert személye közgyűlési választás alá esett.

Fontos dolgok dőltek el a földreform végrehajtásakor. Vele kapcsolatban a „gyála-nagyréti uradalmakból” egy jelentéktelen részt már 1924-ben megítélték községháza, templom, iskola és házhelyek céljára. Csak ezután volt várható, hogy a közeljövőben meg fog indulni az építkezés. A főszolgabíró nagy reményt fűzött a városi szomszédsághoz.

Szeged közelsége fontos körülmény, mert Gyálarét lakói az ott házhelyt nyert, részben menekült, részben szegedi tisztviselők közül kerültek ki. Nincs közvetlen forrásunk arra, hogy Csanád megye és Szeged törvényhatósága erről tárgyalt volna, de a későbbi adólisták és a házhely-tulajdonosok lakhelyeredetét főlüntető névsora bizonyítják, hogy a betelepült lakosság nagy része Szegedről érkezett. Vagyis Gyálarét társadalma két közegeből jött létre: 1) az uradalmi majorok már eleve itt élő cselédeiből és a tucat itteni tanya földműves parasztjaiból, 2) illetve a Szeged területéről betelepült, a szomszédos földek szegényparasztjaiból, a város nincstelen munkásaiból, végül a menekült státusú vagy helybéli, de munka nélkül maradt tisztviselőkből. Ez a társadalmi panoráma megfelelő lélekszámmal már alkalmas volt az önkormányzatiságot hordozni, a község képviselőtestületét és a teljes számú elöljáróságot megalakítani.²⁴

A falu jegyzői

Magyarország Tiszti Cím- és Névára a Központi Statisztikai Hivatal szerkesztésében 1880 óta jelenik meg minden évben. A községi tisztviselőkre vonatkozó adatokat a „Főszolgabíróságok” című fejezetben találjuk meg. Rendelkezésünkre állt az 1918. évi Címtár, amely még a „békebeli” Gyála utolsó községi

23 MNL-CSML CSAT Alisp. 4954/1932

24 MNL-CSML CSAT Alisp. 24346/1927. Főszolgabírói jelentés Gyálarétről, Szóreg, 1924. febr. 2.

előjáróságának adatait tartalmazza. Eszerint Gyála nagyközség a törökkanizsai járás főszolgabírójának, Mihalovics Istvánnak az irányítása alá tartozott. A falut Magasárevics Pál jegyző vezette.²⁵ Az első világháború utáni időszakra nézve a Címtár folyamatosan megjelent kötetei 1928-tól álltak rendelkezésünkre, de az Alispáni Hivatal közigazgatási iratanyaga már 1923-tól tudósít a falu történetéről. Gyálarét mint legalsóbb közigazgatási egység magában foglalta a helyhatóságot, de születésének kezdetén abból csak a jegyzőt tudta fölmutatni. A „hivatalosság” leginkább a jegyző személyén, munkáján és munkájának föltételein keresztül mutatkozott meg. Mivel Gyálarét saját jegyzőt tartott 1921-től, hivatalos igazgatási fokozata: nagyközség. A kisközségek ugyanis csak körjegyzőséget működtethettek, saját jegyző alkalmazására csak a nagyközségnek volt joga. Ezt a posztot töltötte be Martini Károly, Gyálarét első jegyzője, és ő alkotta egyedül az előjáróságot.

Mivel a falu jegyzője személyesen felelt a községi ügyvezetésért, a jogszabályok és törvények végrehajtásáért, Martini Károly nemcsak hatóság, de szellemi vezető is volt. Megbízottként ellátott státusa 1923. július 1-től helyettes községi jegyzői állássá változott. 1924. július 1-től 1925. augusztus 31-ig újra foglalkoztatták, így tényleges szolgálatban álló helyettes jegyző lett, akit a jegyző helyettesítésének időtartamára vettek föl.²⁶ 1924. július 1-jén a belügyminiszter rendeletéből dr. Szentgyörgyi miniszteri tanácsos írt levelet a Magyar Királyi Állampénztárnak Makóra. A belügyi tárca a „Menekült községi alkalmazottak, ideiglenes és végleges nyugdíjak és lakáspénzek” szabályozására hivatkozva állapította meg, hogy „Martini Károly nyugalmazott rezsőházi jegyző, jelenleg gyála-nagyréti lakos részére nyugdíj címén 1923. október hóra 174 200 K-t, decemberre 203 400 K-t fizetett ki, s ezt folyósította 1924. májusig”.

Magyarázkodni kényszerült Martini is, amit egy Szőregre, Torontál megye főszolgabírójának 1923. december 15-én elküldött levélében fejtett ki. A Belügyi Rendelet 44. számára hivatkozva írja, hogy a végleges üresedésben álló községi közigazgatási alkalmazotti állásokra történt helyettesítések legfőljebb 3 hónapig tarthatnak. Eszerint Martini Károly helyettesítő állásának 1923. december 31-én meg kellett volna szűnnie. Hogy kötelezettségének eleget tegyen, itt lakott, távol a családjától, egy órház szobájában. Ezért kéri a végelegesítését, nehogy a fizetését január 1-gyel beszüntessék.

Kászonyi Richárd főszolgabíró Kiszomborból küldött levelet Makóra a vármegyei alispánnak, hogy Martini nem tudja véglegesíteni, mert Gyálarétnek nincs képviselőtestülete, amely ezt megtehetné megválasztása révén. Ezért a „tovább működhetés engedélyezése” csak főntről jöhet.

1925-ben aztán megjött a kinevezés Csanád megye alispánjától, Tarnay Ivortól, melyben a belügyminiszter Martini Károly helyettes jegyzőt 1925. július 1-től a VIII. fizetési osztály 2. fokozat B csoportjába osztotta be. Évi fizetése készpénzben 31 120 000 K, családi pótléka 12 240 000 K. Lakáspénz címen is kap lakbér-hozzájárulást.²⁷

Egy másik iratból kitűnik, hogy Martini 1929 májusáig dolgozott, s utána a volt nyerői (Nagyszentmiklós járás) jegyző, Nagy János töltötte be ezt a posztot. Kászonyi Richárd főszolgabíró 1929. május 10-én „helyettesítette” (azaz helyettesítéssel bízta meg) Nagy Jánost a gyálaréti községi jegyzői állásra. Bérezését a VIII. fizetési osztály III. fokozata szerint állapította meg. Valós értékéhez tudni kell, hogy Magyarországon a köztisztviselőket rang és javadalmazás szempontjából fizetési rangosztályokba sorolták be. A 11 fizetési osztály közül a legmagasabb az 1., a legalacsonyabb a 11. A VIII. fizetési osztály III. fokozata 1929-ben

25 Magyarország Tiszti Cím- és Névtára, XXXVII. évf. Budapest, 1918. 115.

26 Magyarország Tiszti Cím- és Névtára XXXVIII. évf. 1927. Szerkeszti és kiadja: A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1927. 40.

27 MNL-CSML CSAT Alisp. 24346/1927

a vármegyei tiszttviselők fizetési táblázata alapján 255 P-t jelentett havonta. (Összehasonlításképp: 1 napi napszám 1 P volt!) Nagy Jánosnak nem volt módja az 1 hónapra járó teljes összeget fölvenni, mert csak 21 napot dolgozott (május 10-től május 31-ig).²⁸

A segédjegyzői állásnak nemcsak ügyrendi vonatkozása volt, hanem a megszorított teendőkre, a községi élet terjedelmének növekedésére utalt.

A Torontáli járás Számvevősége ezen okból tett előterjesztést a „gyála-nagyréti segédjegyző állás” szervezése ügyében, amely fontos lépés volt az önállósodás útján. Az irat 1929. május 31-én kelt Kiszomboron. Az ok, hogy Nagy János okleveles jegyző lemondott gyálaréti helyettes jegyzői megbízatásáról, ezért Frass Károly szőregi jegyzőt bízták meg a gyálaréti jegyzői feladatok ellátásával. Nagy János már nyugalmazott jegyző volt, mikor rátestálták a munkát, amit csak rövid időre vállalt el. Nem Gyálaréten lakott, mert a főszolgabíró föl hívta a figyelmét, hogy a hetenként háromszor Gyálarétre megtett kiszállásaiért vegye föl az ezzel járó napidíjat és útiköltséget. Vagyis hivatalos teendői elvégzése céljából szállt ki Gyálarétre háromszor egy héten, amiért külön díjazást kapott. Frass Károly 1929. június 1-től vette át az eddigi helyettes jegyzőtől a községi hivatalt. Főállásban szőregi főjegyző volt, s így vezette az ügyeket egy rövid időn keresztül. Mivel megtartotta szőregi főjegyzőségét is, úgy járt át Gyálarétre 18 km távolságból, téli időben is kocsival.²⁹

Azonban jelenléte a faluban nem volt folyamatos. Erre gondolhatott a Számvevőség, amikor Frass megbízásával párhuzamosan egy segédjegyzői hely létesítésére is javaslatot tett. A helyettes jegyző, ami végső soron Frass is volt, nem azonos a segédjegyzővel. Az utóbbi a főjegyző mellett működik alacsonyabb rangfokozatban.

Az új jegyző miatt a községnek pótköltségvetést kellett készítenie 3179,85 P szükséglettel és ugyanekkor fedezettel. A 0,0 P hiányt tartalmazó pénzügyi módosítást a főszolgabíró elfogadta. A pótköltségvetés oka tehát Frass Károly főjegyző érvényesített útszámláinak (3179,85 P) a közpénztárból való megtérítése részére. Gyálarét úgy akarta a járandóságot kifizetni, hogy a megye által a jegyző-helyettesítésre kifizetett napidíjakat (2284 P) tudják be a tartozásba, a fennmaradó részt fizeti a falu. A vármegyei számvevőség helyben hagyta a számítást.³⁰

A szőregi főjegyző azonban nem töltötte ki idejét, a kettős megfelelésre törekvés fáradtságos volt, és 4 hónapi munkaviszony után annak megszüntetését kérte.

1929. október 19-én már Székely Tivadar volt Gyálarét jegyzője, korábban Klárafalva községi írnoka. Mivel a főszolgabíró Frass Károlyt 1929. november 1-jével fölmentette a községi hivatal vezetése alól, az írnokot bízta meg helyettesítéssel a gyálaréti községi jegyzői állásra. A klárafalvi írnoki állást pedig átszervezték irodatiszti állássá.³¹

Miután Gyálarét 1931-ben megalakította képviselőtestületét, aktuálissá vált a vezetőjegyzői állás betöltése, melyet eddig helyettesítés útján láttak el. A belügyminiszter 1931-i V. számú rendelete értelmében a községek vezetőjegyzői állását be lehet tölteni, egyben az alispán feladatává teszi a pályázati hirdetmény közzétételét a vármegye hivatalos lapjában. A Gyálaréten megszervezett tiszttviselői állás elfoglalásának feltételei között szerepeltek a jegyzői oklevél, az eddigi működést igazoló okmányok, illetve a forradalom és megszállás alatti magatartást tanúsító igazolások.

28 MNL-CSML CSAT Alisp. 386/1930

29 MNL-CSML CSAT Alisp. 1817/1929

30 MNL-CSML CSAT Alisp. 386/1930

31 MNL- CSML CSAT V.B. 455. 10749/1932

Az 1932 júniusában megjelent jegyzői pályázatra Székely Tivadar adta be anyagát. A képviselőtestület azt befogadva kimondta, hogy a községi vezető jegyzői állás betöltése választás útján történik. Székely Tivadar okleveles jegyzőt a főszolgabíró jelölte, és a képviselőtestület választotta meg. Székely Tivadar egyébként gyálaréti lakos volt.³²

A falu tényleges megalakulása

Térjünk most rá a település valóságos életre kelésének tényeire.

Gyálarét tényleges településtörténete tehát 1923-ban kezdődik abból a szempontból, hogy az itt maradt és majdan beköltöző lakosság számára ekkor parcellázták föl az egykori Szapáry- és Lichtenegger-birtok egy részét. Ez az 1921-es földbirtokreform helyi végrehajtása volt, amelynek során a Szilágy-major helyén szegedi és környékbeli szegényparasztkok, munkások, tisztviselők új falut alapítottak 1923-ban: „Gyála-Nagyréten”. Itt a birtokrendezés nem egyszerűen a helyi társadalom kedvezőbb jövedelmi és vagyongoszlását szolgálta, hanem magának a falunak és társadalmának a megszületését, mert hogy alapvetően nem-birtokos és nem mezőgazdasági foglalkozásúakat juttatott házhelyhez. A házhelyeken idővel házsorok keletkeztek, lakosok népesítették be, akik a szolid, de biztos megélhetést választották letelepedésükkel.³³ A házhelyeket 600 négyszögöles nagyságban osztotta ki az Országos Földbirtokrendező Bíróság (OFB), amely sikeresnek tekinthető, mivel ennek során nem kellett figyelembe venni az igénylők birtokigényét, tőkeerejét, gazdasági eszközökkel és állatokkal való ellátottságát. Hisz a lényeg a földbirtokmegoszlás telepítési célokat szolgáló módosítása volt. Vagyis elsősorban szociális célokat követett: kevésbé tőkeerős egyéneknek (földműveseknek, munkásoknak) tette lehetővé állami és társadalmi segítséggel a házhelyhez jutást. Az Országos Földbirtokrendező Bíróságot budapesti székhellyel hozták létre a földbirtokreform végrehajtásának irányítására. Ez Gyálaréten helyszíni szemle során valósult meg a bíróság tagjainak és egy mezőgazdasági szakértőnek a bevonásával.

Csanád vármegye Alispáni Hivatala 1925 januárjában tárgyalta „Gyála-Nagyréten” község újjászervezését. A házhelyekre vonatkozó földbirtokreformról szóló tárgyalás eredményeképp özv. Lichtenegger Gyuláné birtokából egy részt kijelöltek házhelyeknek. De ennek következtében rögtön a község népességi viszonyában még nem állott be oly változás, hogy a képviselőtestületet meg lehetett volna alakítani. Ezért a községről szóló jelentést még a vármegye alispánja írta a belügyminiszternek, kérve a benne foglaltak elfogadását. A „kettős alakulás” kulcsa a trianoni döntésben gyökerezik. 1921-ben az eredeti Gyála községet az új Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatolták. Az elcsatolt Gyála külterületi lakóhelye Magyarországon maradt. Ahhoz, hogy itt új élet keletkezzen, szinte a nulláról kellett fölépíteni mindent. „Mindenen” a közösség-építést értjük, mert a majorok és zsellérek nem tekinthetők a falusi társadalom kovászainak. Gyálarét falu „földműves” lakói, amikor elszerződtek, nem cselédi minőségben teljesítettek gazdasági munkát, hanem napszámban vagy ritkábban szakmában (mennyiség szerinti díjazás ellenében végzett munka).

Első lépésként az önálló életre irányuló szándékot kellett manifesztálni, ez volt a jegyzői tevékenység megkezdése (1921). Ahol jegyző van – ott falu van. Utána következett (1923) az akaratot beteljesítő otthoneremtés: a házhelyosztás és „tűzhelyrakás”. Az OFB juttatta házhelyek kiosztását mint a községesítés alapföltételét tekintjük. Az egykori állandó fűtermő terület (rét) egy részén állandó lakhelyű emberi közösség jött létre. Az 1931. november 13-án Gyálarét községházán tartott közgyűlésen erről így emlékezett meg Torontál járás főszolgabírája: „Az átkos trianoni béke folytán Gyála-község területéből visszamaradt 4800 holdon alakult

32 Kt. Kgy. 527/1932

33 MNL-CSML CSAT Alisp. 24346/1927

meg ezen község 1923-ban.” Az itt maradt területen csupán három major és pár elszórtan álló tanya volt, melyeket néhány család lakott. Így a képviselőtestületet nem lehetett megalakítani, s annak jogát a belügyminiszter megbízásából az 1886. évi községi törvény alapján Torontál járás főszolgabírája gyakorolta. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság a községben végzett földreform eljárás során, hogy itt község alakuljon, 213 házhelyet osztott ki, mely azóta folyamatosan beépülőben volt. 1931-re jutott a község a fejlődésnek arra a fokára, hogy a főszolgabíró 10 évi képviselőtestületi helyettesítés után az önkormányzati jogot átadhatta az újonnan megalakult falusi képviselőtestületnek. Tehát Gyálarét az önkormányzati jogok birtokába csak 1931-ben lépett, ekkortól vihetette a maga saját ügyeit, ekkortól vált saját sorsának kovácsa. 1931 tehát újabb mérföldkő a falu életében: a helyhatóság kiteljesedésének és gyakorolhatósága megkezdésének éve.

A falu első hivatalba iktatott elöljáróságát és képviselőtestületét az alábbi személyek alkották: Kocsis Savanya Antal bíró, Székely Tivadar községi jegyző, Szalma János esküdt, Dús István, Őrhalmi Károly, Kis István, Bende Kálmán, Német István virilisek, azaz a legtöbb adót fizető községi képviselők, Vígh György, Sebők Lajos, Giba Ferencz, Földi István, Reznák János, Bíró Péter és Vásárhelyi József választott képviselők. Az ülést dr. Kászonyi Richárd főszolgabíró vezette.³⁴

A birtokfelosztás ügye ezután már inkább a gazdálkodáshoz, adózáshoz kapcsolható feladat, de voltak továbbra is közigazgatási vonatkozásai. A falusi rendszerű agrárművelés bizonyítéka, hogy a házat emelő lakosok immár a gazdasági épületeiket is a telken húzták föl, s onnan jártak ki földet művelni. A térség tanyái pedig megmaradtak ugyanolyan izolált szállásnak és üzemtelepnek, mint korábban. A faluvá szerveződött Gyálarétnek kulturális és biztonsági előnyei fakadtak abból, hogy közösségi beltelkek funkcionális egységévé vált.

A képviselőtestület megalakulása (1931) pedig azt jelentette, hogy minden korábbi ténykedést a házhelyjuttatás terén újból körbejárnak, a végrehajtás módját és hatásait az igazgatási munka terhelése szempontjából megvitatják. Így derültek ki további részletek a valóságos falualakulás körülményeiről, mert az nemcsak új társadalmat szült, de magasabb szintre emelte a helyhatósági munkát is.

Ezt mutatja a közgyűlési megalakulást követő vita a megyén Gyálarét normálstátusáról. Az idegen szakki-fejezés a községi törvényben megállapított kategóriákhoz (kisközség, nagyközség) tartozó elöljárói testület mintaösszetételére utal. A község élén álló grémium tagjai általában: a bíró s vezetése alatt a jegyző, a helyettes bíró és az esküdtek. Csanád vármegye itt azt akarta elérni, hogy a községnek csak egy vezető-jegyzői állása legyen, segédmunkaerőt ne engedélyezzenek. A képviselőtestület álláspontja szerint viszont a normálstátus megállapítása a községre nézve hátrányos és sérelmes, mert 1 ember az itteni közigazgatást és adóügyet ellátni képtelen. „Nagy késések lesznek így” – érveltek. Az adófizető polgárokra nézve pedig azért sérelmes, mert 1400 rendes adózó és 720 földreform-földhöz jutott oly egyén fizeti itt adóját, illetve földtörlesztését, akik 15 km távolságra laknak idegen vidéken. S a vezetőjegyző külső szolgálata és hivatalos útjai alkalmával az ügyét intézni akaró a községhez zárt ajtókra talál. Így hiába tesz meg 30 vagy 50 km-t. Ez az oka annak, hogy a falu kérelmet adott be dr. Szabó Tibor jegyzőgyakornok külön díjazása tárgyában. Különösen azután vált ez fontos ügyé, hogy az OFB ítélete leszállította a községnek juttatott földek árát, és ezzel hatalmas munka zúdult a községi adminisztrációra.³⁵

Szükségessé vált ugyanis az árkülönbözetek kiszámítása miatt az egész addigi iratállomány átdolgozása. Az OFB munkálatok új fölülvizsgálata csak plusz munkavégzéssel volt lehetséges, amit viszont díjtalanul nem lehetett megoldani.

34 MNL-CSML V.258. a/1. Gyálarét község Közgyűlési jegyzőkönyv az 1931. évre -38-ig. 1/1931

35 Kt. Kgy. 1050/1933

Gyálarét közigazgatásának és adóügyének különleges helyzete volt. Míg magának a községnek 1932-ben csak 282 lakosa volt, addig 4832 kh nagyságú határában 1423 adózóját tartotta nyilván. Ez az adat nem egyezik Kászonyi főszolgabíró 1924-ből való jelentésével, amelyben ő gyér lakosságról és 400 lélekről beszél. Az a helyzet azonban, hogy az is meg ez is igaz. Az azért, mert akkor még főleg az uradalmi majork cselédségét értették itt élőkön, akik nem tartoztak szorosán a községi lakosok fogalma alá, de számosan voltak. Ez meg azért, mert itt már a házhelyhez jutottakat értik lakosokon, akik már nem uradalmi alkalmazottak, hanem falusi polgárok.

Tehát a határ nagyobb részét „külsősök” művelték, míg a helybéli lakosok sokkal kisebb parcelláikon gazdálkodtak. De a föld egységesen adózott, ennek folytán Gyálarét adóügyi adminisztrációja nagyobb volt, mint egy 2500–3000 lakosú községnek, mert az ország sok ekkora létszámú falujában nem akadt 1423 adózó. Ennél kisebb adózó létszám mellett is nagy lakosságú falura lehet következtetni. Martini jegyző későbbi (1927) adata szerint az adófizetők száma 471, ami szintén egy 2000–3000 lakosságú községnek felel meg. 1923-ban az OFB megváltotta a szétosztani kívánt, illetve házhelynek szánt kisajátított földeket, melyek kedvezményes törlesztésű kölcsönként új tulajdonosaikat terheltek. A jegyzői iroda ezért külön kivetési lajstromokkal és bevetési naplóval kezelte az OFB által a földreform során megváltott 1150 kh ingatlan (termőterület) 566 földhöz jutott személyét és a 213 házhelyhez jutott kedvezményezettet. Összesen tehát 779 tételt tett ki a haszonföldhöz, illetve lakóterülethez jutott személyek (ügyek) száma. Minden tételszám mögött a megváltott föld, illetve házhely törlesztési beszedését, kimozdítását, újbóli juttatását kellett elvégezni a földek árcsökkenése miatt. Mindezt úgy, hogy ezen a nagy területen ne maradjon parlagon heverő föld.

Megjegyezzük, hogy a helyesebb birtokmegosztásra és letelepedésre igénybe vett 1150 kh a 4832 kh összkiterjedésű határnak a 23,7%-a, ami az országos átlagot (8%) tekintve igen kiugró arány. Ebből is kitűnik, hogy a főjegyző egyedül képtelen volt egyedül fölfektetni egy 1423 tételes adófölkönyvet és egy 779 tételes OFB földtörlesztési fölkönyvet. Nehezítette a kataszteri nyilvántartást, hogy ezen a vidéken a föld adásvétele napi gyakorlat volt. Szinte helyi különlegességnek számított, hogy az emberek állandóan adták és vették a földjeiket.

1930-ban 1135, 1931-ben 832 kh ingatlan helyzete változott, s ezeket kellett helyszíni bejárással, a felek meghallgatásával beazonosítani, és 1400 birtokíven átvezetni. A módszer igazolja, hogy létkérdésekről volt szó, a falu határának minden egyes földrészletét fölmérték nagysága, művelési ága és átlagos tiszta hozadéka szempontjából a birtokos vagy tulajdonos nevének föltüntetésével. Gyálaréten, ha nem is ezek mindegyikében, de a gazda személyében sűrűn álltak be változások, amelyeket át kellett vezetni a földadó-nyilvántartásba, a falu legfontosabb regiszterébe. Az általános közigazgatás mutatója 1932-ben 1842 új iktató szám keletkezését jelzi, ennyi új aktát kellett fölfektetni, kimutatózni a foganatosításba tett, illetve elintézett ügyek bizonyítékaként.³⁶

A községben 1930-ban 3 majort és 25 elszórtan fekvő tanyát jegyeztek föl. A legmesszebb levő 12 km-re feküdt, s ha zálogolás, árverezés vagy helyszínelés adódott, a főjegyzőnek 1-1 napot kellett távol lenni. A zálogolás és az árverés összefüggött, az előbbi általában a földbirtok biztosítékul való átadását jelentette a hitelezőnek, s nem fizetés esetén jött az árverés.

A járási székhely (Kiszombor) 30 km-re volt innen, és értekezletekre mindig oda kellett menni. A távollét alatt jól jött az írnoki állás, mert biztosította az ügyek folyamatos vitelét. Ráadásul Gyálarét 1932-ben 39%-os póttadóval működött csak (az engedélyezett 44% helyett), s ebbe már az írnoki fizetést is belefoglalták.

A közgyűlés indoklása kiemeli, hogy az OFB Gyálarét községben 1150 kh-at váltott meg két helybéli birtokostól, és 800 egyén között osztotta szét. A magas vételárat az OFB új keletű ítélete leszállította,

36 Kt. Kgy. 1798/1932

és kataszter alapon a községi elöljáróságot ennek tételenkénti kiszámítására utasította. Így 800 tételnél 3 példányban 39 rovatú kimutatásban kellett földolgozni a vételárat az 1929–1933 közötti évekre, vagyis 5 évre visszamenőleg. Ez a munka „2 munkaerő 4 hónapi folyamatos munkáját igényli” – állt a képviselő-testület indoklásában.

A községnél dr. Szabó Tibor 1933. május 5-től működött teljesen ingyenes jegyzőgyakornokként. A testület éppen méltányosnak találta, hogy ezért a plusz munkáért csekély díjazást kapjon, 30 P-t havonta.³⁷ Az ügynek 1934-ben is volt folytatása, mert az 1933. október 1-től folyósított „csekély díjazás” után újabb munkálatok merültek föl. A vezetés átlátva a jegyzői iroda nagy megterhelését, további díjazást szavazott meg Szabó Tibornak. Az OFB-földek árának leszállítása mellett sok munkát adott a paprikatermelés engedélyezése, mivel 664 egyén jelentett be igényt, és azt a községi elöljáróságnak tételről-tételre, tanúk kihallgatásával kellett véleményes javaslattal ellátni. Az OFB-földek érdeklődése és az ingatlan újbóli juttatása sem volt egyszerű feladat, mert 255 egyén jelentkezett „az újbóli jutásra”, és ezek közül kellett kiválasztani a megfelelő pályázókat.³⁸

A közgyűlési jegyzőkönyv alapján az látható, hogy a korábban juttatott föld megváltási összegének csökkentése egyfajta földteher-enyhítési állami akció volt, amelynek folyamán sor került birtokosok jogának megváltozott feltételek melletti megújítására.

A Szilágyi-major az 1940-es években

37 Kt. Kgy. 1488/1933

38 Kt. Kgy. 190/1934

Népesség

A hivatalos népszámlálási adatok csak 1930-tól tudósítanak a falu lakosságának nagyságáról. Magyarország egész területén az alábbi években hajtottak végre népszámlálást: 1869, 1880, 1890, 1900 és 1910. 1920-ban már csak a magyar közigazgatás alatt maradt területen. Akkor is és 1930-ban is 1869-ig nyúló „visszajelző” táblákkal érzékeltették a bekövetkezett változások mértékét. Gyálarét esetében ez természetesen nem volt lehetséges, hisz az 1879–1890 közötti lélekszám nem volt megállapítható, mert a falu még nem is létezett, külterületének lakossága pedig az azóta Jugoszláviához csatolt egész község lélekszámában volt kimutatva. Az 1920. évi népszámlálás bizonytalansága meg abból fakadt, hogy az adatok közlésének idején még nem volt teljes pontossággal megállapítható az a terület és lélekszám, melyet a trianoni kényszerbéke magyar uralom alatt hagyott. Ugyanis abban az időben egyes területszemperek még a trianoni diktátum szerint is jogtalanul álltak idegen megszállás alatt, másrészt 1920–1930 között több helyen is történt határkiigazítás. A népszámlálási statisztikák 1890-ig a községek polgári népességét mutatták ki, míg 1900-tól az összes népességet. Ezért tüntet föl az 1930-i népszámlálás „visszajelző” rubrikája a későbbi Gyálarét területén 1900-ban 145, 1910-ben 173, és 1920-ban 153 főt, akik az „anyafalu”, Gyála külterületén laktak. Az 1930-i „összes népesség” száma: 202.³⁹

Az 1900–1930 közötti tényleges szaporodás 49 fő. Ebből 30 a természetes szaporodásra, 13 a vándorlási különbözetre esett, vagyis minkét mutató pozitív, fogyás nem volt.

1930-ban a jelenlevő összes népességből (202) mindössze 1 fő volt külföldi honos. A nemek aránya: 90 férfi 112 nő jutott. Ha a termelőosztályt a férfikkal azonosítjuk, akkor az kisebb súlyt képviselt a falu társadalmában, de kifejeződik az aránypárban a település mezőgazdaságra utaltsága, ahol a nők segítő családtagként vesznek részt a termelésben.

Az aránypárra magyarázatul szolgálhat a lakosság kormegoszlása.

A lakosság kormegoszlása 1930-ban						
Korcsoport	0–11	12–14	15–19	20–39	40–59	60–
Fő	72	25	22	45	32	6

A lakosság több mint 2/3-a (164) 40 év alatti, és ezen belül a gyermekkorosztály (0–11) a legnépesebb (72), vagyis a korcsoport szerkezete biztosította a termékenység utánpótlását. Az idős korosztály szinte hiányzott a népességi gúlából, míg a produktív korosztály (15–59) majdnem a népesség felét adta (98). E demográfiai tényezők egyértelműen bizonyítják, hogy itt egy jövőt építő, fiatal társadalom alkotott közösséget 1930-ban, amelyen belül a nők nagyobb száma kiterjedt családi életre és gazdálkodásra utal.

Ezt bizonyítja a családi állapot megoszlása:

A családi állapot megoszlása 1930-ban			
nőtlen-hajadon	házas	özvegy	törvényesen elvált
97	02	2	1

A számok azt mutatják, hogy a házas emberek egy része még egyedül élt. A nőtlenek-hajadonok többségét a családban nevelkedő 0–11 éves korosztály tette ki (72). Ha e csoport női tagjait az egész felére taksáljuk (48), s nőnek tekintjük az özvegy és elvált személyeket, tehát összesen 51 főt, a fennmaradó 61 nő házas-

³⁹ Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat 83. kötet. Az 1930. évi népszámlálás I. rész. Demográfiai adatok, Budapest, 1932. 44.

társként élt családban. Tehát az egyedül élő házas ember mind férfi, aki a családi otthon megteremtésén munkálkodott Gyálaréten.

A statisztika mindenkit magyar anyanyelvűnek tüntet föl, s vallásuk is egy súlyponttal bír: 182 fő római katolikus, 3 görög-katolikus, 14 református, 1 evangélikus és 2 egyéb besorolású embert vettek nyilvántartásba. Írni-olvasni 133-an tudtak, míg a 6 évesnél idősebbek közül 29-en voltak analfabéták.

A lakóházak közül 4 kőből, téglából, 29 kő- vagy téglalapon vályogból, sárból, 6 tiszta vályogból vagy sárból épült. Fából vagy más anyagból nem készültek házak. Összesen tehát 39 ház állt Gyálaréten 1930-ban. Tetőzetük vegyes: 37-nek cserép, pala vagy bádogtetőzete volt, nád- és zsupfedeles tetővel két házat fedtek be, míg zsindegy vagy deszka tetejű ház egy sem volt.⁴⁰

A népszámlálás külön írta össze a külterületi lakóhelyeket. Ez Gyálarét – eredendően maga is külterületi státusú – esetében a tanya, puszta és telep besorolású helyeket jelentette. Ilyenekből hármat írtak össze: Fehérpart, Szilágyi-major és egyéb külterületi helyet. A jelenlevő népesség férfi, női és korcsoportos megoszlásában az alábbi képet mutatja:

A külterületi lakosság kormegoszlása 1930-ban								
	férfi	nő	0–11	12–14	15–19	20–39	40–59	60–
Fehérpart	21	25	16	0	2	16	12	0
Szilágyi-major	26	35	22	2	3	26	5	3
Egyéb külterület	37	40	29	1	6	28	10	3

A külterületi lakosság összesen 184 lelket számlált. Nem számítottak községi lakosnak, mert a majorok szegődményes cselédségét alkották, nem tekintették őket önálló életvitelűeknek. A nők itt is fölülmúlták a férfiak számát, és a gyerekkorosztály itt is a népesség közel felét tette ki. De a legnagyobb csoport a produktív korú népesség volt. Mindez arra utal, hogy a cselédek az uradalmi gazdálkodás alkalmazottjaként gyökeret vertek a birtokon, és családot is alapíthattak. Az is látszik azonban, hogy a fiatal nemzedék (12–19) nagyon vékony rétegű, ami az iskoláztatással, az elvándorlással függhetett össze.

Egyéb társadalmi tulajdonságaik nem különböztek a falu lakosságáétól: mindenki magyar volt, és többségében római katolikus.⁴¹

A községi „alkotmány”: a Szervezeti Szabályrendelet

A vármegye kisgyűlése Makón 1931. január 3-án hagyta jóvá Torontál járás főszolgabírójának mint Gyálarét képviselőtestületét helyettesítő hatóságnak a véghatározatát, amellyel „Gyálanagyvérét község részére szervezési szabályrendeletet alkotott”. Ezután a vármegye alispánja látta el a szabályrendeletet jóváhagyási záradékkal. Így született meg a falu közéletét szabályozó alapidokumentum, mely lényegileg 1950-ig állt fenn.⁴²

Valójában a Szervezeti Szabályrendeletet a falusi előjáróság állította össze és mutatta be a főszolgabírónak, amit ő elfogadott, és elismerte, illetve kijelentette azt Gyálarét szabályrendeletének. A dokumentumot ezután, jogi és erkölcsi felelősséget vállalva érte, már saját nevében terjesztette föl a megyei törvényhatóságnak. A község pecsétjének körkörös fölirata: „Torontál vármegye 1921. Gyálanagyvérét község”. Ennél világosabb bizonyíték nincs a falu születési évére és névhasználatára nézve.

⁴⁰ Uo. 156.

⁴¹ Uo. 332.

⁴² MNL-CSML CSAT Alisp. 768/1931. Gyálanagyvérét nagyközség Szervezeti Szabályrendelete. Budapest, 1930.

Területe az 1922. évi kataszteri fölmérés szerint 4908 kh 414 négyszögöl. Neve az 1894:IV. tc. alapján hivatalosan: Gyálanagyré. Lakossága az 1920. évi népszámlálás szerint: 158 lélek. A község határában lévő törzskönyvezett lakóhelyek az alábbiak: Ludvár major, Fehérparti major, Gyula major. A képviselőtestület tagjainak száma: 20 fő, melyből 10 a választók bizalmából, 10 virilis jogon képviselő. Rajtuk kívül szavazati jog illette meg a testületben a falu előljáróságát, így a bírót, főjegyzőt (vezető jegyzőt), a körorvost, körállatorvost, a törvénybírót, pénztárost, közgyámot, 4 esküdtet, tehát további 11 tagot. Évente minimum 2 rendes közgyűlést kellett tartani, egyet tavasszal az előző évről szóló zárszámadás elfogadására, egyet ősszel a következő évi költségvetés megszavazására. Ennek helye a községtanács e célra kialakított tanácstermében volt. Bizottságok is működtek az előljáróság mellett, munkájuk nagy részét főleg szakemberek meghallgatására tervezték. A képviselőtestület állandó szakbizottságai a következők: építési, egészségügyi, gazdasági. A növekedésben lévő falu három alapvető feladatát látták el: a házhelyek beépítését, a költségvetési irányok megszabását, a községi vagyon hasznosítását, az apaállatok gondozását.

A falu első polgára a bíró, őrzí a bírói pálcát, s azt ünnepélyes alkalmakkor viseli. A községi pénztáros fő feladata, hogy hetente kétszer (kedd, péntek) adózási napok tartása céljából délelőtt 8–12 között a község-házán tartózkodjon.

A jegyző az előljáróság legfontosabb tagja, a közigazgatás egyszemélyi felelőse. Általában – így Gyálaréten is – a bírónak alacsonyabb volt az iskolázottsága, ennek folytán a község tulajdonképpen vezetője itt is a jegyző volt. A bíró névleges elsőse azonban nem üres forma, mert a falu közösségének bizalmát bírta józan gondolkodása, példaszerű életmódja miatt.

Az első esküdt hatásköre kiterjedt volt: ellenőrzi az éjjeli őrt, felügyeli a tűzoltószertárat, adóvégrehajtások alkalmával viseli a becsüsi tisztséget, a mezőrendőr jelentette kihágásoknál megbecsüli a kárt. Közreműködik a mezőrendőri és polgári peres ügyek községi bírászkodásánál. A második esküdt foganatosítja az összeírásokat, a haszonállat-regisztrációt, a közmunka-összeírást, a kémények ellenőrzését, a párbér fizetését. A harmadik és negyedik esküdt feladatát külön eseti megállapodás alapján határozták meg. Esküdt csak feddhetetlen előéletű, írni-olvasni tudó ember lehetett.

A kisbíró a szegedi postahivatalból hozza ki a postát naponként, leveleket kézbesít, és ellátja a hivatalos kézbesítés szolgálatát. Takarítja az irodahelyiséget és a községháza udvarát.

Az évi tiszteletdíjak nagysága: bíró – 100, törvénybíró – 10, pénztáros – 100, közgyám – 5, első és második esküdt – 40–40, a harmadik és negyedik esküdt 5–5 pengőt kap. Fizetést (bért) húznak még a községi pénztártól a szülésznők (150 P), a községi szolgaszemélyzet (fejenként 900 P) és a halottkém (10 P).

A főjegyző természetbeni juttatása egy lakás a községházán.

A hivatalos órákat hétfőtől szombatig minden nap 8–12, illetve 14–18 óra között tartják.

Az „Indoklás” rész visszanyúlik a háború utáni rendezésig. Gyálarét eredetéről megállapítja, hogy jelenlegi 4808 kh területe „a jugoszláv megszállt területen levő Gyála községtől 1921-ben, ezen területnek a szerb megszállás alól történt felszabadulása folytán szakadt el.” A belügyminiszter 1921-i rendelete értelmében azóta önálló nagyközséget képez. A falunak mindez idáig nem volt szabályrendelete, de az OFB által kiosztott 213 házhely „most (1930) van beépülőben”, a lakosság állandóan gyarapszik, így szükségessé vált a Szervezeti Szabályzat megalkotása. Fontos lépés a belügyi rendezés állandó érvényű jogszabályba foglalása, hogy az évről-évre visszatérő igazgatási eseményeket (pl. előljárók fizetése, hivatali ügybeosztás, szegődményesek fölfogadása stb.) ne kelljen évről-évre határozattal szabályozni.

A falu neve körüli vita

Az 1931-i Szabályrendelet a falu nevét hivatalosan „Gyálanagyvér” alakban rögzítette. Korábban is neveztek így, de hívták „Gyálarétnek”, sőt néhány iratban a „Gyála-Nagyvér”, illetve a pecséten „Gyála /Nagyvér/” alak is előfordult.

Csak hogy két év múlva megváltoztak a jogszabályok, és ez érintette a falu nevét is. A belügyminiszter leirata Csanád vármegye alispánjának már arról szólt, hogy a község új neve „Gyála”, s hogy az elnevezésről folytatandó újabb tárgyalások vagy egy új név megállapítása nem indokoltak. Elvi szempontból sem engedhető meg, hogy a területileg itt maradt községrész, mint önálló falu új elnevezést nyerjen.

Szikszay miniszteri tanácsos a miniszter rendeletéből tehát elutasította Gyála község névváltoztatási kérelmét „Gyálanagyvér” elnevezésre, vagyis azt, hogy a történeti Gyála Magyarország területén maradt részét így hívják. Ezért a „szóban forgó település neve továbbra is Gyála” – szólt az 1933. május 29-én kelt belügyminiszteri verdikt.

Megszólt az ügyben az Országos Községi Törzskönyvbizottság is Gyála község bélyegzőinek bevonása kapcsán. Az alispánnak küldött levelében még azt írta, hogy Gyála névváltoztatási kérelme még elintézetlen. Ha a belügyminiszter elvben teljesítené is a kérést, hogy az eddig használt „Gyála/Nagyvér/” forma megmaradjon, a név a helynevek írásmódjánál követett szabály szerint csakis egyben írandó, csak „Gyálanagyvér” alakban engedélyezhető. Ennek következtében a régi „Gyála/Nagyvér/” nevet föltüntető bélyegzők helyett újakat kell készíttetni.

Úgy látszik az ügy már a Szabályrendelet elfogadása (1931) előtt kirobbant, mert Sárdi Péter statisztikai főtitest által aláírt, de a Kovács Alajos elnökölte Országos Községi Törzskönyvbizottság már 1930-ban állást foglalt a kérdésben. Ezt a „Gyálának” küldött levelében fejtette ki, amelyben hivatkozott a belügyminiszter 1928. V. sz. rendeletére, miszerint a trianoni határok által kettévágott város vagy község magyar főnnhatóság alatt maradt határon fekvő része az eredeti községgel azonosnak tekintendő. Mivel „Gyálanagyvér” neve új alkotás, nem világlik ki belőle korábbi kötődése, ezért a falut régi községneven, „Gyála” alakban tartják nyilván.⁴³

Sőt Kovács Alajos – aki egyben a kor híres demográfusa és statisztikusa – külön értesítésben hívta föl a falu vezetőinek figyelmét, hogy az Országos Bizottságban 1926-ban az „Újgyála” javaslat megkapta a törzskönyvi megállapítást. Ennek ellenére a hivatalos okmányok és társadalmi gyakorlat is a Gyálarét elnevezést használta.

Másik figyelemreméltó momentum, hogy a belügyminiszter már 1928-ban szabályozta az eljárást, ehhez képest az 1931-ben elfogadott Szabályrendelet nyíltan ellene cselekszik névadásban.

Kászonyi Richárd főszolgabíró is kifejtette ezzel kapcsolatos nézetét az 1930. február 27-én alispánhoz írt előterjesztésében. Hivatkozik Gyálarét jegyzőjére, aki elmondta neki, hogy a község rendeletet kapott az Országos Községi Törzskönyvbizottságtól, miszerint Gyálarét nevét a belügyminiszter Gyálára változtatta.

Ez baj – írja Kászonyi –, mivel Gyálarétől 3 km-re fekszik a szerb megszállott területen levő Gyála. Így minden valószínűség meg van arra, hogy postai küldemények, melyeket a leendő magyarországi Gyálára címeznek, a szerbiai Gyálába mennek. Ennek a megtévesztő hatásnak tudható be, hogy a közelmúltban több, „Főszolgabírói Hivatal, Zombor” címzésű levelet a szerb fennhatóságú Zombor városába küldtek. Erre rímelő konkrét eset 1934-ben történt meg, amikor belügyminiszter megkeresést küldött a Csanád megyei alispánnak Makóra a gyálai „Korona Gyógyszertár” ügyében. A belügyminisztérium az üzlet folytatásához szükséges igazolásokat kért, egész pontosan a keresett gyógyszerár személyes jogosultságá-

nak hasznélvezetéről kért adatokat. Mire az alispán visszaírt, hogy Gyála községben gyógyszerár „nem volt és jelenleg sincs”. Ellenben nagy a valószínűsége annak, hogy a „Korona Gyógyszertár” az elszakított területen levő Gyála faluban van.

Kászonyi a hasonló esetek elkerülése végett javasolja, ne változtassák meg Gyálarét nevét, annál is inkább, mert – mint írja – „ha az elcsatolt Gyála községünk nevét egy itteni községünknek adjuk, ez oly színezetet adna a dolognak, mintha régi Gyála községünkről örökre lemondanánk.”⁴⁴

Gyálarét Ószentivánhoz csatolásának kérdése

A két település közötti szócsatát Ószentiván robbantotta ki. A kérdés tárgyát képező közigazgatási probléma a kevésbé érdekes, ami a vitából igazán fontos, hogy a hatósági döntés megalapozásához szükséges különböző eljárásokból sok fontos és ismereteinket pontosító részlet derül ki Gyálarét megalakulásáról, lakóiról, a település szerkezetéről, a juttatott házhelyek későbbi sorsáról.

Ószentiván község 1925. április 14-én tartott rendkívüli közgyűlésén tárgyaltak az előjáróság előterjesztéséről „Gyála-Nagyréti község Ószentivánnal leendő egyesülése iránt”. A jegyző ezzel kapcsolatban ismertette az „Ószentiván – holtág” helyzetét. Ezután hozott a képviselőtestület egyhangú határozatot, miszerint a község kívánatosnak tartja, hogy Gyála-Nagyréti, amely ezelőtt a jugoszláv területhez csatolt Gyála része volt, most pedig nagyközségként szerepel, mint pusztát csatolják Ószentivánhoz. Utasítja az előjáróságot, hogy a jelen határozatot ismertesse az alispánnal, azzal a kérelemmel, hogy terjessze föl és eszközölje ki illetékes helyen Gyálarét Ószentivánhoz csatolását. A képviselőtestület határozatát a következőkkel indokolta:

1. A tiszai háromszögben felszabadult községek közül egy sem szenvedett annyi károsodást, mint a színmagyar Ószentiván kincstári telepes falu, mely a három éves szerb megszállás alatt anyagilag annyira tönkrement, hogy fizetési kötelezettségeinek nem tud eleget tenni.
2. A község mint erkölcsi testület teljesen vagyontalan, összes szükségletét pótdóból fedezi. A pótdó terhei (legelőadó, kéményseprői járulék, községi közmunkaváltság, megyei útdó, árvíz-szabályozási járulék) már így is, az egyéb közterheken kívül 75–80%-ot tennének ki, ha nem volnának 50%-ra korlátozva.
3. A község adósságokkal küzd, kincstári telepes lakossága szegény és eladósodott, a megszállás alatt tetemes anyagi kárt szenvedett, mert a szerbek kifosztották az iskolát, a községházát, úgy, hogy csak a pusztai falak maradtak. Elvitték hitelbe az apaállatokat, a kisgazdák legszebb tenyészállatait, ruháit, s így a községet közel 2 400 000 000 koronával károsították meg.
4. A község határa 4198 kh területű volt, s ebből kb. 300 holdat az SHS királysághoz csatoltak.
5. A szerbek fosztogatása, az utóbbi 7 év rossztermése, majd a vagyonváltság, kényszerkölcsön fizetése Ószentivánt a tönk szélére juttatta.

A tiszta magyar község megmentésére csak egy mód lenne, amely az államkincstárt sem terhelné semmivel, ha a község határaival teljesen összefüggő egész Gyála-Nagyréti ide csatolnák. A gyálai rét Ószentivánnal kompjáratot tarthatna fenn, hisz szegénysorsú lakossága úgyszólván onnan él, mivel az ottani uradalmaknál feles, harmados földdel bírnak. Csonka falujukban a napszámosok munkát egyáltalán nem kapnak, ellenben Ószentiván szolgáltatja a munkásokat a nagyréti uradalmaknak.

A Tisza nem képezhet köztük akadályt, illetve határt, mert Ószentiván határa átnyúlik a Tiszán túlra – ezen a Duna–Tisza köze értendő! –, s ott Ószentiván határához 17 h tartozik, viszont „Gyála-Nagyrétnak a mi oldalunkon” – így a levél – mintegy 300 h földje van, ami Ószentivánnal teljesen összefügg.

44 MNL–CSML CSAT Alisp. 12017/1933

Hogy „Gyála-Nagyrétnek” külön helyettes jegyzője van, az akadályt nem képezhet – gondolták a kérvényezők –, mert ha a gyálai rét Ószentivánba olvadna, ez esetben szervezhető volna egy adóügyi jegyzői állás önálló hatáskörrel, s mint ilyen átléphetne Ószentiván szolgálatába.

Ha ezen kérelem nem teljesülne – érvelnek tovább az egyesülés kezdeményezői – úgy a község közigazgatása az 50%-os pótdó mellett teljesen felborul, s a legszükségesebb kiadásokat sem lesz képes fedezni. De ha a kérelem meghallgatásra talál, s a két község egyesül – sorakoztatják további érveiket –, akkor a munkaerőt csökkenteni lehet, „Gyála–Nagyrét pótdója nem emelkedik, Ószentiván pótdója pedig csökkenne, annyira, hogy az engedélyezett 50% elegendő lenne”.⁴⁵

Ószentiván tehát a területi összevonást a pénzügyi összeomlás elkerülése végett forszírozta, talán túlbecsülve a túloldali településsel való egyesülés pozitív hatását. A fönti jegyzőkönyvi kivonatot a jegyző hitelesítette. A főszolgabíró útján beadott kérelmet nem sokkal később újjal egészítette ki Ószentiván, s ezt is eljuttatta az alispánnak. Ebben – nemes egyszerűséggel – kijelentik, hogy „Gyála–Nagyrét önálló községgé alakítását”, illetve ilyen minőségben való további fönntartását nem tartják célszerűnek. Vagyis Gyálarét léte nem ésszerű, mivel ott házcsoportok sincsenek, csupán elszórtan fekvő néhány tanyából áll. Igaz, hogy az OFB „a gyálanagyréti birtokosoktól megváltott földekből többeknek juttatott házhelyeket” – ismerik el –, de mivel a megváltott földek nem elégítik ki az igénylők szükségleteit, többeknek csak föltételesen lett házhelye. De ha valamennyi igénylőt kielégítenének, és valamennyien fölépítenék a házaikat 5 év alatt, akkor is csak kisközség létesülne, amelyet mint nagyközséget fönntartani nem volna célszerű – állítják a kérelmezők. Aztán azzal folytatják, „ha Gyálanagyréten község létesülne, úgy ott községházát, apaállat-istállót stb. kellene építtetni, ami tetemes költségbe kerülne. Ezáltal emelni kellene a most 24%-os pótdót, ami elérhetné az ószentiváni szintet, az 50%-ot.” Mint megoldást hangoztatják újra a végén: „ha Ószentivánnal egyesítenék, úgy nem kellene építtetni középületeket, s a pótdója alacsony maradna.”

Beadványuk folytatásában tovább bizonygatják, hogy „Gyála–Nagyrét azért nem alkalmas község alakítására, mert talaja nagyon mély fekvésű, mocsaras, nehezen hozzáférhető, házépítésre alkalmatlan.” További érv, hogy a birtokrendezést követően Ószentivánból „33 család fog kiköltözni a Szeged–alsótanyaparti földekre, ahol házhelyet kaptak.” A trianoni határ kivágott a faluból 300 holdat, miáltal csökkent az adóalap. „Így szegény színmagyar telepes községünk vissza fog fejlődni és teljesen tönkre megy” – figyelmeztet előadásában a jegyző. A két község között egyesítés esetére ladikjártatot helyez kilátásba a beadvány, amit addig tartanának fönn, míg a kompot létrehozzák. A hosszas argumentációt egy az érzelmekre is ható fölszólítással fejezi be a jegyző, miszerint „Ószentivánban van aránylag a legtöbb hadirokkant, hadiözvegy és árva. Nem volna helyénvaló egy ilyen községet szegénysége miatt elpusztulni hagyni.”⁴⁶

Az ügyről kifejtette véleményét a két településért felelős járási főszolgabíró, Kászonyi Richárd is. Az alispánnak Kiszomborról 1925. augusztus 4-én küldte el észrevételeit az ószentiváni elöljáróság által beadott kérvényről s a képviselőtestület erről hozott határozatáról. Okfejtése a problémákra fogékony és a törvényességet és méltányosságot egyensúlyban kezelő tisztviselő gondolkodásmódját rajzolja föl. A főszolgabíró már elöljáróban megjegyzi, hogy nem javasolja a kérvény elfogadását, elsősorban közigazgatási okok miatt. A két települést az élő Tisza választja el, amelyen keresztül semmilyen jármű nem közlekedik, így egyik községből a másikba jutni csak Szegeden keresztül lehetséges, 18 km-es távolságot leküzdve. De ha csónakkal közlekednének is, Ószentivánból Gyálarétet adminisztrálni nem volna lehetséges, mert még

45 MNL-CSML CSAT Alisp. 1375/1926

46 MNL-CSML CSAT Alisp. 1375/1926

légvonalban is 12 km-es a távolság, csónakkal pedig csak tisztán személyi forgalmat lehetne lebonyolítani, azt is csak nehezen, nem kis veszélyeket vállalva. A Tisza áradásakor ugyanis erős a víz árja, sok az örvény, így az összeköttetés hosszú hetekre megbénulhat.

A Tiszán kompjáratot létesíteni a két község között azért sem lehetséges, mert arra alkalmas hely közvetlenül a magyar–jugoszláv határon fekszik, és így a kompjárat a jogtalan határátlépések és csempészet nagyarányú megnövekedését eredményezné, amit határvédelmi és pénzügyi okokból nem szabad megengedni. 1922-ben a vámőrségi parancsnokság szintén a kompjárat megengedése ellen foglalt állást. Ellene szóltak a magas költségek is, melyek nem állnak arányban a lebonyolított forgalommal. A kompjárat létesítése kb. 600 millió K-ba kerülne, a komp karbantartása és személyzete pedig évenként 200 millióba. Ezek alapján megállapítható, hogy a gyálaréti lakosságot Ószentivánról adminisztrálni nem lehet. Végső sumázata racionális magyarázatokkal igazolható.

A modern közigazgatásnak elsődrendű szükséglete, hogy a hatóság könnyen, idővesztés nélkül megközelíthető legyen, és fordítva: a gyors helyszíni kiszállás is elemi hatósági érdek. E két képesség birtoklása a kérelmezett egyesítés bekövetkezése esetén teljességgel ki van zárva. Sőt az egyesítés így az adminisztráció visszafejlődését jelenti.

Gazdasági szempontból sem indokolt az egyesítés, mert az éles földrajzi választóvonal (Tisza) miatt mindkét falu külön áll, és önálló, független gazdasági életet él. A gyálaréti birtokosok munkásaikat nem Ószentivánról, hanem a szegedi tanyák és más közeli falvak lakosságából nyerik.

Ószentivánnak pedig az az indoka, hogy szegény, pótdója túlságosan magas, és az egyesítés által megszabadulhat közterheinek nagy részétől, a legnagyobb mértékben igazságtalan és méltánytalan. A terhek másra áthárításának gondolata már a tulajdonjog fogalmának lábbal tiprása.

„Gyálanagyvér”, amely eddig két uradalomból és több kisebb birtokos tanyáiból állt, eddig is tudta viselni közterheit, melyeket önállósága révén a közigazgatás reá hárított. Az OFB ítélete folytán az egyik uradalomból 180 házhelyet sajátítottak ki, amelyeken az építkezés hamarosan meg fog indulni, úgy hogy „Gyálanagyvér a közel jövőben egy 1500 lelket számláló virágzó község lesz.” Úgyszintén hasítottak ki földet iskola, községháza, templom részére is.

Nem felel meg a valóságnak a kérvény azon állítása, hogy Gyálarét talaja mocsaras és házépítésre nem alkalmas. Az OFB tárgyalásán a főszolgabíró jelen volt, és személyesen győződött meg arról, hogy a házhelyek és a községháza részére kijelölt földterület magas fekvésű, száraz, egészséges helyen fekszik. Ez a terület községalapításra kiválóan alkalmas. Földje elsődrendű, termékeny talaj. Szeged közelsége a termelés lehető legintenzívebbé tételét és termékeinek legjobb értékesítését teszi lehetővé, miáltal a község életképessége és boldogulása biztosítva van.

A kérelmezett egyesítés esetén olyan személyi kérdések merülnének föl, amelyeket nem lehet igazságosan megoldani. Martini Károly jegyző, aki a terület „szerbektől főlzabadulása” (1921) óta tisztai szobájában rendezte be a községi hivatalt, 4 évig a helyén maradt, mert bízott a községalapításban, ami most (1925) jutott a megvalósulás stádiumába: kilátás nyílt a községháza, jegyzői lakás megépítésére. E pillanatban megszüntetni Gyálarét önállóságát – a legnagyobb fokú méltánytalanság.

Az az indok pedig, hogy a személyi kérdés nem képez akadályt, szintén félremagyarázás. Ugyanis Martini Károly „Gyálanagyvér rendes jegyzője”, míg Ószentiván az adóügyi jegyzői állást száná neki. Ennek nincs törvényes alapja sem. Nem biztos, hogy a belügyminiszter engedélyezi az adóügyi jegyzői állás megszervezését. Másrészt ismerve a lakosság ingatag álláspontját, engedélyezés esetén is kérdéses, hogy erre az állásra az éppen állás nélkül maradt Martini Károlyt választják-e meg. Harmadszor pedig méltánytalan, hogy egy évtizedek óta önállóan és kifogástalanul működő vezető jegyzőt adóügyi jegyzővé fokozzanak

le. Arról nem is beszélve, hogy a kérelmezett egyesítést Gyálarét lakossága és az ottani birtokosok a leghatározottabban ellenzik.⁴⁷

A kérdést végül Makón, Csanád–Arad–Torontál vármegye alispáni hivatalában vitatták meg 1926. január 16-án. Jelen volt Tarnay Ivor alispán, dr. Kászonyi Richárd járási főszolgabíró, Debreczeni Nándor ószentiváni községi jegyző, Kiss Lajos ószentiváni községi bíró, Martini Károly „Gyála-Nagyvér” községi helyettes jegyzője és dr. Juhász Gyula vármegyei aljegyző. Az alispán úgy adta elő Ószentiván kérelmét, hogy az „Gyála – ti. Djala – község magyar területen lévő és jelenleg Gyála-Nagyvér nevű községi területének” átcsatolására vonatkozik. Felhívta az ószentiváni küldötteket, indokolják meg, milyen okok késztették a falut ezen eljárás megindítására, és mi módon véli községi érdekeinek biztosítását. Debreczeni Nándor jegyző válaszában kifejtette, hogy Ószentiván csupán háztartási egyensúlyának megóvása érdekében nyújtotta be a kérvényt. A háború előtt a község 150%-os pótdadóval adminisztrált, így most az 50%-ossal képtelen kijönni. A község, mint erkölcsi testület teljesen vagyontalan, hasznot hajtó ingatlanjai nincsenek, s így egyedül a pótdóra támaszkodhat. A község határa az utóbbi 7 évben víz alatt állt, s az amúgy is rossz minőségű, szikes talajú szántókba vetett mag kipusztult. Emiatt a gazdák adóelengedésben részesültek ugyan, de utánuk a községi pótdadót is törölni kellett. Az amúgy is csekély adóalap tovább csökkent 250 h földnek a megszállt területhez csatolásával. Így ha „Gyála-Nagyvért” nem csatolják Ószentivánhoz, a község háztartási egyensúlya nem biztosítható, s „egy színmagyar falu teljesen tönkre fog menni” – fejezte be indoklását az ószentiváni jegyző. Hivatkoztak az egyesítés hívei még a BM 1925. évi rendeletére, amely a községesítés szintje alatti lakóhelyeknek a legközelebbi nagyobb településhez csatolását engedélyezi. Mivel Gyálarétnek 1925-ben még csak 20 háza volt, de azokban 300-nál kevesebben laktak, így az említett törvény értelmében Gyálarét Ószentivánhoz lett volna csatolandó. Gyálarétnek képviselőtestülete sem volt, és azt nem is lehetett megalapítani a minimumszintek alatti helyzet miatt. Vagyis a kérelmező kettős indok alapján szállt síkra érdekeiért: az 1925. évi BM rendelet megengedő szabályára támaszkodva, illetve azt szem előtt tartva, hogy a községek háztartási egyensúlyának megóvása kívánta a 300 lelket sem számláló kisközség átcsatolását Ószentivánhoz.

Ezután Gyálarét küldötte, Martini Károly fejtette ki álláspontját, választ is adva az ószentiváni fölvetésekre. Ellenérveit hangoztatva aláhúzta, „Gyála-Nagyvér” község két nagybirtokosa, lakossága és 510 adófizetője a leghatározottabban tiltakozik az átcsatolás ellen. Szerinte a község „jelenleg (1926) a megfelelő anyagi és szellemi erővel rendelkezik, hogy önállóságát fenntartsa, s már kérvényezte a képviselőtestület megalakítását is”. Ténykérdés, hogy a Tisza miatt megoldhatatlan a közvetlen összeköttetés, Szegeden átjárni pedig pénz és idővesztés a 45 km-es oda-vissza út miatt. Az 510 földadófizető Szeged tanyavilágában lakik, és ha Ószentivánra kénytelenek menni bármi ügyben, a legtöbb esetben 70–100 km-t kellene megtenniük. Azt, hogy a Tisza és a távolság mekkora akadály, mutatja az ószentivániak esete a „Gyála-Nagyvéren” elindított földkisajátításokban. Az OFB a földbirtokreform során a gyálai réten sok ószentiváni egyénnek is ítelt meg házhelyeket, amelyekről azonban kijelentették, hogy azokat mégsem a gyálai határból, hanem Szeged területéből kérik kimérni. Ezt a kérelmet az OFB akceptálta, és új végzésében kimondta, hogy az ószentivániaknak odaítélt házhelyeket és földeket a jogosultak ne „Gyála-Nagyvéren”, hanem Szeged területén kapják meg. Az érintettek végül is ott vették birtokba e területeket. Mindezek alapján és annak hangsúlyozásával, hogy Gyálarétnek semmilyen érdeke nem fűződik az egyesítéshez, a község önállóságának megtartását kérte falu jegyzője.

47 MNL-CSML CSAT Alisp. 1375/1926

Kászonyi főszolgabíró kijelentette, hogy az ügyet nem véleményezi, mert „Gyála-Nagyvérét Ószentivánról közigazgatni” lehetetlenség. Ennek fizikai-földrajzi akadályait már korábban ismertette az alispánnak, most csak megerősítette, ahogyan a határsávban való elhelyezkedésből fakadó veszélyeket is.

Azért sem véleményezte a kérelmet, mert az abban foglaltakra Gyálárét község szempontjából semmi szükség nincs. „Gyála-Nagyvérét a legközelebbi jövőben föl fog épülni – hangsúlyozta –, és egy anyagiakban erős, kulturálisan pedig fejlett községet fog alkotni, amely a modern közigazgatás minden igényét ki tudja elégíteni.” Ezért az Ószentiváni kérés elutasítását és „Gyála-Nagyvérét” önállóságának fenntartását javasolta.⁴⁸ Gyálárét község „Ószentivánhoz leendő csatolásáról” mondott véleményét Csanád vármegye alispánjának Szeged Szabad Királyi Város Polgármesteri Hivatala 1925. szeptember 30-án. A Csanád vármegye törvényhatóságához tartozó, de a Szeged-Röszkei Kapitánysággal közvetlenül szomszédos „gyálai Nagyvérten” az egyik gátőri lakásban működik a községi jegyzőség – áll a levélben. Szeged polgármestere mint közvetetten érintett fél arról értesült, hogy a vármegye közössége ezt a gyálai jegyzőséget meg akarja szüntetni, és Újszentiván községhez szándékozik beosztani.

Ugyanakkor a városházán is tudták, hogy a gyálai rét legnagyobb részét a Szeged törvényhatóságába tartozó Röszke kapitányságbeli földművesek bírják. Ezek száma meghaladta a 350-et. A röszkei lakosság adófizetési ügyekben s különböző hatósági igazolásokért kénytelen ezt a jegyzőséget akkor is „fölkarolni”, ha Újszentivánba helyezik át. Ez viszont a nagy idővesztés, és a nagy kerülő út miatt nagy költséget okoz. A „gyálanagyvérti” birtokosság érdeke, de közigazgatási érdek is, hogy a jegyzőség Gyálanagyvérten maradjon – summázta a kérdést a polgármester.⁴⁹ Végül is ez maradt a helyzet.

A községi háztartás

A község mint politikai közület saját anyagi ügyeit önállóan intézte a vármegye felügyelete alatt. Megállapította kiadásait és gondoskodott fedezésükről, illetve vagyonának kezeléséről. Általában a tervszerű gazdálkodás velejárója, hogy egy bizonyos időszakra (többnyire egy évre) az előrelátható kiadásokat és a velük szemben remélhető bevételeket számba veszik, kalkulációt készítenek. Legfontosabb mozzanata a szükséglet és fedezet vagy kiadás és bevétel számszerű összehasonlítása. Gyálárét ún. közhatósági előirányzatot készített minden évben a következő naptári évre vonatkozóan, közháztartási gazdálkodásának időszaka ugyanis a naptári év volt. Máshol ez a gazdálkodási időszak a régi törvénynek megfelelően július 1-től június 30-ig tartott. Költségvetésének adatai azonban hiányosan maradtak fenn 1931-ig, onnantól – a közgyűlési jegyzőkönyv folyamatos vezetésének kezdetétől – rendszeres volt az adatszolgáltatás. Szabályosan a folyó év őszén állították össze és küldték be a megyének jóváhagyásra a következő évre szóló pénzügyi tervet.

A kezdeti időszak legnagyobb problémája volt, hogy miből lesz bevétel. Kászonyi Richárd Torontál járási főszolgabíró írásban számolt be 1926. június 14-én a megyei alispánnak az általa hozott pénzügyi döntésről, miszerint Gyálárét rövidlejárátú kölcsön fölvételéről határozott, melyet mint erkölcsi testület vesz föl 3 hónapra. A vármegye Törvényhatósági Bizottságának október 4-i közgyűlése jegyzőkönyvben rögzítette, hogy a Torontál járás főszolgabírója által Gyálárét képviselőtestülete helyett hozott döntést a 20 000 000 K kölcsön fölvételéről, jóváhagyja.

Erre azért volt szükség, mert az adófizetésre kötelezettek 90%-a Szeged területén lakott, és tőlük az adóhátralékokat a szegedi Királyi Adóhivatal késedelmesen hajtja be. Emiatt Gyálárét sem a vármegyei hozzájárulást, sem a községi tisztviselők fizetését teljesíteni nem tudta.

48 MNL-CSML CSAT Alisp. 1375/1926

49 MNL-CSML CSAT Alisp. 1375/1926

A kölcsönt községi megbízottként a bíró és a jegyző vette föl 3 hónapra. A lépést igazolta az aktuális pénzügyi helyzet. Az 1926. évi rovincsolási kimutatás 285 945 K túlkiadást mutatott. Ez onnan eredt, hogy a falu 1167 adófizetőjéből 90% Szeged területén, a tanyákon elszórtan lakott. Közülük 668 személy teljesen nincstelen, akik csak a folyó évben (1926) az OFB ítélete alapján jutottak ingatlanhoz. Bizonyító adat ez arra nézve, hogy a földreform végrehajtása fokozatosan, időben elhúzódva történt meg.

A helybeni adófizetők adójukat az I. és a II. negyedre már teljesen kiegyenlítették. A szegedi adófizetők nagy része azonban még az 1925. évi adóval is hátralékban voltak, mert az Adóhivatal az elmaradásokat csak nehezen hajtotta be.

„Tekintettel a most folyó mezei munkákra – áll a jegyzőkönyvben – és az azt követő aratási és cséplési időnyre, nincs kilátás, hogy az adó nagyobb mérvben folyjon be.” A megyei hozzájárulás és a tisztviselők fizetése pedig halasztást nem tűr. Ezért is kellett hitelhez nyúlni.⁵⁰

Az 1927. évi költségvetés már stabilabb volt, de így is hiánnyal tervezték. Gyálarét (Martini Károly) 1926. november 24-én küldte el azt az alispánnak. Legfontosabb szerkezeti eleme az 1926-ban befolyt egyenes adók kimutatása, mert az szolgált az 1927. év adóalapjául. A csatolt melléklet szerint az 1926-i egyenes adók összege: 26 321 P.

Az 1927-i egyenes adók tervezett összege, mely után az 50%-os pótdadót kivetették, csak 22 545 P. Az adóalap-különbözet 3776 P. Ebből az következik, hogy a pótdadóban befolyó összeg a tárgyévben az előirányzottal szemben 1884 P-vel kevesebb. Gyálaréten a lehetséges egyenes adónemek közül csak a földadót fizették, s ennek megállapított adóösszegére vethették ki a községi pótdadót. A kulcsa itt 50%-os volt, azaz ha valaki 50 P földadót fizetett, 25 P lehetett maximum a pótdadója.

Tekintettel arra, hogy az 50%-os pótdadókulcs mérvét túllépni nem volt szabad, a kiadás tételeit a költségvetés a legnagyobb körültekintéssel és takarékossgal állította elő, összegére és annak minden fillérjére szükség volt.

Ehhez járult még:

- I. a községi tisztviselők évközi negyedévenkénti lakbéremelése 90 P;
 - II. az 1927. november 1-től életbelépő 60 P fizetésemelés;
 - III. a községi jegyző irodája felmondása folytán kénytelen volt más épületet bérelni, 3 havi lakbére: 120 P.⁵¹
- Így összesen 270 P fedezetlen túlkiadás keletkezett. Mindezek alapján kérte a község a pótdadó kulcsát az ért veszteség arányában 20%-kal megemelni, ami egyébként lehetséges volt. Ezt példázza épp a jegyző esete, ami miatt a falunak pótköltségvetést kellett készítenie.

Martini Károly már 1924 júniusa és 1925 januárja között, mint segédjegyző jogosulatlanul vett föl nyugellátási illetményt, amit a község előjárósága fizetett vissza. A számfejtő-könyvi kivonat szerint Martini Károly nyugalmazott jegyző volt, s túlélvezett nyugdíjat vett fel (709 K). Az érintett alispánhoz írott levelében közli, hogy 1925. január 1-től április 1-ig a közpénztárba együttes adóba befolyt 9564 K-ból az adóhivatal által megállapított kulcs szerint csak 121 K pótdadó folyt be. Ebből a község csupán a legszükségesebb kiadásait tudta fedezni (alkalmazottak illetményei, nyomtatványok, postaköltség, világítás stb.). Az adóhivatal pedig a község előterjesztése dacára a községi pótdadóhoz megállapított 24% helyett továbbra is a 9,7%-os kulcsot tartotta fenn. Így a falu teljesen képtelen volt a rendelet szerinti 709 aranykoronát 1925. április 10-ig befizetni. „Mivel májusban valószínűleg nagyobb tételek folynak be” – bizakodott a jegyző, s erre hivatkozva kérte a jogosulatlanul fölvevett nyugdíj befizetési határidejé-

50 MNL-CSML CSAT Alisp. 18336/1926

51 MNL-CSML CSAT Alisp. 13587/1928

nek meghosszabbítását. Jóllehet az ügy Martini személyes dolga volt, mégis fényt vetett a község általános háztartási állapotára.⁵²

A későbbi évek pénzügyi tervei már nagyobb egyöntetűséget képviseltek, és módszeresebbek is lettek a „jegyzői korszakénál”. Az 1933-i költségvetés alapszámai a következők:

11 689 P szükség
3498 P fedezet
8251 P hiány

A hiány fedezésére 18 808 P községi pótdadó-alap után 44%-os pótdadó kivetését engedélyezte, illetve rendelte el a képviselőtestület. A fűtést, világítást 40 pengővel kellett emelni, a tűzoltószer beszerzésére külön tételt föltüntetni. A bevételnél általános csökkenés állt elő a rossz gazdasági viszonyok miatt. Különösen csökkent a kereseti adójövedelem a földberek után, de a községi pótdadó rovata is, mert a vármegyei hozzájárulással apadt a kivetett összeg, és végül a földhasznóbérek is az új árverési kiadással kevesebb jövedelmet értek el. A földbér az a pénz volt, amit a hasznóbérlő fizetett a tulajdonosnak, s amit kereseti adó terhelt.

A költségvetés ennek csökkenésével számolt.

Kiadási tétel volt a tűzoltófecskendő, melyet be kellett beszerezni, mert a belterületen kiosztott 213 házhely már beépülőben volt. Így szükségessé vált a tűzvédelmi szerek beszerzése. A község háza melléképileteire, a tűzoltószertárra és fűkamrára, összesen 12x4 méteres területre 850 P-t irányoztak elő 1933-ra.⁵³

1933-ban tárgyaltak a községi pótdadó fölemeléséről a téli ellátatlanok segélyezése végett. A képviselőtestület azonban azt állapította meg, hogy „Gyálanagyréten” nincs szükség a pótdadó fölemelésére a téli ellátatlanok szükséglete folytán, mivel a falunak csak 272 lakosa van, és ezek legnagyobb része gazdasági cseléd.

A mezőgazdasági munkások pedig nyáron aratással, télen pedig erdővágással megkeresik kenyerüket.⁵⁴

Az 1934. évi költségvetést a vezető jegyző készítette és mutatta be a képviselő-testületnek tételenként.

A háztartás 2950 P fedezettel

11 203 P szükséggel, s így
8 253 P hiánnyal számolt.

A hiány fedezésére 18 760 P községi pótdadó alapot képező állami egyenes adók után 44%-os községi pótdadó kivetését rendelte el. A határozat figyelembe vette ugyan a legnagyobb takarékoságot, de szem előtt tartotta, hogy a község most van fejlődőben, ezért a haladáshoz szükséges legfontosabb beruházásokat beállította a költségvetésbe.

A „Fedezet” résznél új tétellel számolt, mert egy „korlátolt kimérésre” vonatkozó italmérésői engedélyt adtak be. Megszüntetni tervezték a külterületi kötelező „seprelést”, hogy csökkenjen a szükséglet és a fedezet. Ugyanakkor nőttek az iskolai kiadások, amelyeket alapvető szükségletként vettek föl a háztartásba.⁵⁵

Amikor a bevételek nem fedezik a kiadásokat, de bizonyos feladatok kötelezően finanszírozandók, ilyenkor a jegyző hitelátruházási kérelemmel fordul az alispánhoz. Így járt el Gyálarét jegyzője is. Egyik ilyen kérelmét az alispán indulatosan küldte vissza a főszolgabírónak azzal, hogy a belügyminiszter a hitelátruházások tüzetes indoklását akarja. Az olyan általános kitétel, mint „a tényleges szükségleteknek megfelelően”, nem elegendő. Felhívta a főszolgabíró, a jövőben figyeljen oda, hogy a hitelátruházási kérelmek minden egyes tételének legyen indoklása: mi okozta a több szükségletet. Csak indokolt kérelmet lehetett beterjeszteni.⁵⁶

52 MNL-CSML CSAT Alisp. 24346/1927

53 Kt. Kgy. 1064/1932

54 Kt. Kgy. 32/1933

55 Kt. Kgy. 1560/1933

56 MNL-CSML CSAT Alisp. 23396/1935

Pár év községi háztartási adatainak áttekintése után elmondható, hogy Gyálaréten nem „úszott el” a költségvetés. Nulla szaldót lehetetlen volt elérni az elsődleges egyenlegnél a folyamatos beruházási kényszerrek miatt, de a pótdó kivetésével sikerült egyensúlyban tartani a kiadásokat és bevételeket. Ezt példázza az 1934-i büdzsé. A lakossági megterhelés mértéke már más kérdés.

A költségvetés valóságát a zárszámadások alkalmával lehetett lemérni.

A pénzügyi év első nagy eseménye az előző időszak zárszámadásáról szóló tavaszi közgyűlés. Ekkor az előjáróság lényegében a közgyűléstől kapott pénzügyi megbízatás teljesítéséről számol be. A községi mérleg a hatósági zárszámadások sorába tartozik, melynek háromfajtája van: pénztári, jövedelmi és vagyoni mérleg. Gyálarét kezdetben csak pénztári mérleget készített, mert az állami vagyonnak pénzértékre való átvértékelése még nem történt meg. A pénztári mérleg adta a gazdálkodás valószínű eredményességét. Ha a mérleg fölösleggel zárul, aktív, ha fedezetlen hiánnyal, passzív, ha pedig a szükséglet és fedezet egyenlő, a gazdálkodás egyensúlyban van.

„Gyálanagyret” község első ismert, 1925-i zárszámadásáról nem sok adat maradt fenn. Az is jórészt a Munkásalap forgalmával foglalkozott, megállapítván, hogy készpénzbevétele, és kiadása is nulla korona volt. Mivel különleges célra rendelt jövedelmi forrásról volt szó, arra következtethetünk, hogy sem állandékához, sem hozadékához nem kellett meghatározott célra fordítás végett hozzányúlni. A 0 szaldó legalábbis arra utal, hogy 1925-ben pénz nem forgott benne.

A kötvénybevétel 169 830 K-ra rúgott, kiadást nem teljesítettek, így maradványa a bevételével volt azonos. Az alispán ezt, mint szabályosan megszületett és föllebbezéssel meg nem támadott döntést, jóváhagyta.⁵⁷

Az 1932. április 14-i közgyűlésen szintén zárszámadást tárgyaltak. Jelen voltak: Vígh György előjárósági tag, Székely Tivadar községi jegyző, Pfuhl János, Szabó Zsigmond és Vásárhelyi József testületi tagok.

Tárgy: az 1931-i községi zárszámadás.

Pénztári mérleg:

34 289 P 17 f készpénz	bevétel
34 277 P 10 f készpénz	kiadás
129 P 07 f készpénz	maradvány

Ehhez jön:

15 360 P 30 f érték	bevétel
15 320 P 50 f érték	kiadás
39 P 80 f érték	maradvány ⁵⁸

A közgyűlés a zárszámadást a fönti tételekkel „megállapította és elfogadta”. Ebben az esetben a költségvetési év gazdálkodásának eredményéről beszámoló munkálat a közpénztári mérleg készpénz- és értékegyenlegét egyaránt pozitív állományúnak tünteteti föl. Az utóbbi főleg a telek- és földérték-emelkedési adóból befolyó összegeket takart.

Az 1932. évi községi zárszámadásról tartott gyűlésen részt vett Jeszenszky János magyar királyi törvényhatósági főállatorvos, aki mint törvényhatósági kiküldött a pártatlanságot volt hivatva biztosítani, ezért ő vezette az ülést.⁵⁹

57 MNL-CSML CSAT Alisp. 1907/1928

58 Kt. Kgy. 1/1931

59 Kt. Kgy. 1/1932

A/ pénztári mérleg

13 755 P 44 f készpénz	bevétel
12 464 P 34 f készpénz	kiadás
1 286 P 55 f	maradvány

B/ számadási mérleg

4075 P 62 f	bevételi készlet
1286 P 55 f	pénztári maradvány
5362 P 17 f	összes bevételi követelés
4360 P 94 f	kiadási hátralék
1001 P 23 f	tiszta nyereség

C/ leltári vagyon mérleg

53 821 P 82 f	általános vagyon
21 686 P	szenvendő vagyon
32 135 P 82 f	tiszta nyereség

A számadási mérleg a jövedelmi egyenleget mutatja: a közpénztár maradványát jövedelemnek tekintve hozzáadja az elfogadott bevételi értékhez, ezek együtt a község összes bevételi követelését teszik ki. Ezt a falu feladataiból következő, de még meg nem valósult kiadások terhelik, s így alakul ki a tiszta nyereség. Ezekkel a tételekkel a közgyűlés a zárszámadást elfogadta.

A község adózói

Szó volt már a falu, mint közttestület gazdálkodási lehetőségeiről, amelynek kereteit a befolyt adók nagysága szabta meg. Helyben csak egy adónem bírt igazán jelentőséggel: a földadó. Bár szedtek jövedelem- és házadót is, de mértéke és jelentősége eltörpült a földadóhoz képest.

Az alakulás utáni helyzetet az 1925. év birtokosi állapota alapján az 1926. évre összeállított földadó-kive-
tési lajstrom mutatja meg.⁶⁰

Az iratot a Magyar Királyi Pénzügyigazgatóság Makói Adóhivatalában állították ki „Gyála (Nagyrét) Község” számára. 1926-ban Gyálán az összes birtok száma 573, és 103 birtokos helyzete változott meg, a fizetendő adó nagyságával együtt. 470 birtokosnak változatlan maradt az adó összege.

Ebben az összeírásban az adóköteles neve mellett föltüntették a lakhelyet is, a kataszteri tiszta jövedelmet (a földadó alapját) s a birtokos személyében beállott változás folytán módosult tiszta jövedelmet.

Az adókataszter szerkezetét az alábbi táblázat szemlélteti.

A földadó fizetésére kötelezett birtokok száma			
	1926	1927	1928
Az összes birtok száma	573	621	647
A változott birtokosok száma	103	146	63
Változatlan	470	475	584

Folyamatos és növekvő átalakulás a birtokok számánál figyelhető meg: három év alatt 74-gyel emelkedett, ennyivel szaporodtak a birtokok. Ellenben a birtokosok száma (az 1927. évi kiugrást nem tekintve) 40-nel csökkent, vagyis nőtt a birtokkoncentráció.

⁶⁰ MNL-CSML CSAT Alisp. V. 258 c/1.

Az 1925. évi kimutatás másik sajátossága, hogy az első 32 helyen szereplő birtokosok gyálaiak, de nem adófizetők. Adóköteles tiszta jövedelem a 33. folyószámtól következik név szerinti részletezésben, de a lakóhely föltüntetése nélkül. Eszerint az alábbi kép bontakozik ki.

Adóköteles neve	az 1925. évi kataszteri tiszta jövedelem (K, f)	Adóköteles neve	az 1925. évi kataszteri tiszta jövedelem (K, f)
Popov Milán	135,88	Popov Dina	43,72
Popov Szlávkó	81,98	Popov–Gergely Ghika	218,65
Popov Tanászja	43,73	ifj. Tóth János	43,72
Belancsics Szvetozár és Tsai	97,28	id. Tóth János	43,72
Belancsics Szvetozár	43,72	Uverity Jova	87,46
Bungin Milos	21,85	Uverity Maxa	53,66
ifj. Gavity Milutin	87,44	Uverity Radovan	141,07
Dimitrov Szvetozárné	26,83	Uverity Száva	65,59
Ignatov Lázár	140,01	Zákity Jova	78,86
Ignatov Lynka	53,61	Zákity Milos	699,36
Ignatov Tódor	43,73	Zákity Tanászia	533,82
Lánczos Milivoj	70,55	Mánity Vlada	43,73
Lánczos Szvetozár	97,38	Kaladics Szvetozár és Trsa	53,66
Ubarinity Vesna	43,73	Popov Milán és Trsai	174,92

A nevekből látható, hogy 1925-re szinte kizárólag szerb birtokosokat mutattak ki adóköteles kataszteri jövedelem-tulajdonosként. Ők minden bizonnyal az „anyafaluból” valók, akik a régi szerves összetartozás folytán, a „boldog békeidők” polgári világának hagyatékeként birtokolták a földet, s akik a kettészelt világ következményeként még nem tudtak tiszta helyzetet teremteni. Személyükről nem tudunk semmit, azonkívül, hogy voltak közöttük kiugró jövedelemmel rendelkező adófizetők (pl. a Zákityok), és hogy néhányan cégként használták a földet (pl. „Popov Milán és Trsai”).

A felosztást 1926. január 26-án állították össze „Gyálanagyréten”, amelyet Makón közigazgatásilag felülvizsgáltak és helyesnek találtak. Számszakilag is jóváhagyták azzal, hogy az 1926. évre 22 278 K földadóval érvényesítendő a birtokfelosztás. Ugyanígy jóváhagyták az 1927. és 1928. évi kimutatást. A vonatkozó évek földadó-felosztási jegyzékét tehát a Makói Királyi Adóhivatal hitelesítette.

Az 1927–1928-i földadó-lista már lakhely szerint tünteti föl az adóköteleseket, amelyből megállapítható, hogy legtöbben Röszkén, utána Szegeden (Alsóvároson), valamint Szentmihálytelken laktak, de akadt néhány Horgosról, Nagyszékről, Feketeszélről és Szárcsáról származó adófizető is.

Az I. számú nyilvántartási jegyzék a birtokosok személyében 1929 folyamán beállott vagy bejelentett változásokról, különféle ügyleteket takar. Leggyakoribbak az adásvételek voltak, mint pl. Szalma János és neje, Móra Teréz esetében, mert földjeiket eladták Récsey Saroltának. Két helybéli lakos között zajlott le az 1 holdat sem elérő földterület adásvétele. 1930-ban földet bírtak a határban Petrity Blagoev és Giga ... martonosi lakosok, összesen 2 holdat. Récsey Saroltának ugyanakkora terület szerepelt a nevében.

Azok, akik a „változás után” bejegyzett birtokosok voltak, általában vétellel jutottak hozzá, de néhányan „öröklés” (pl. Csamangó Péter szentmihálytelki lakos 2,5 holdhoz) vagy „ajándékozás” (pl. Hajós Józsefné nagyszéksői lakos 1,5 holdhoz) útján. Birtokív összevonásával is birtokváltás állhatott elő, ahogy pl. Varga Imre szegedi lakos két földrészletét egy tagba vonta össze, vagy Tombácz Antal és neje röszei lakosok összevonták külön egységként szereplő birtokaikat. De megtörtént ennek a fordítottja is, a birtok-szétírás, amikor általában házaspárok az osztatlan közös birtokot két részre váltják a tulajdonjog megváltoztatása nélkül. Így tettek Horvát Péter és neje feketeszéli lakosok, akik szétírták birtokukat.

1929-ben összesen 68, 1930-ban 48 ügylet zajlott le.⁶¹ Ezek mind olyan változások, amelyek hatással voltak a községi háztartásra, mivel gyakran módosították az adóbevételeket.

Hogy kik, mekkora föld után, mennyi adót fizettek, kiderül „Gyála község 1933/34. évi földadó megtérítés” adatait tükröző kimutatásból.⁶² A földadót fizetők száma 1111 fő volt. Az adó összegét kataszteri tiszta jövedelemben számolták, vagyis a föld minősége szerint megállapított minimális jövedelem után, tekintet nélkül a gazda egyéni képességeire és a befektetett tőkére. Nagyságát az aranykorona-érték (AK) fejezte ki. Két nagy csoportban mutatták ki: a szőlőbirtok után (189 K 19 f), illetve más művelési ágak 100 K-t meg nem haladó birtokjövedelmei szerint (33 444 K 84 f), összesen tehát 33 634 K után fizettek földadót 1933-ban. Ugyanezek az adatok 1934-ben szőlőbirtok esetében megegyeznek a korábbival, míg a többi művelési ágban 32 860 K 12 f-t tett ki a kataszteri tiszta jövedelem, összesen 33 149 K 87 f-t, vagyis valamennyivel kevesebbet, mint egy évvel korábban.

Az utánuk számított földadó 1933-ban: 7802 P 96 f, 1934-ben 7690 P 33 f. Ezt az összeget két részre osztották: az I. félévre eső tételre (50%) és a II. félévben megtérítendő különbözetre. Az utóbbi általában 50%-ot tett ki, ha az adott évben nem következett be szaporodás vagy apadás.

A község lakosságának az ötszörösét kitevő adófizetői létszám, mutatja, hogy a gyálai birtokosok zöme nem gyálai lakhelyű. Lakcím híján azonban nem deríthettük ki, hogy milyen illetőségűek voltak a legtöbb (Ábrahám András 91 K 67 f, Ábrahám Imre 92 K 67 f, Baranyás Ferenc 87 K 76 f), illetve a legkevesebb adót fizetők (özv. Bakos Pálné 3 K 67 f, Barna István 2 K 58 f, Bauer Irén 1 K 65 f).

Kevés embernek volt szőlője, de aki ezzel rendelkezett, az átlagnál (5 K) nagyobb kataszteri tiszta jövedelemmel kalkulálhatott. Szűcs Ádám 30, Visnyei István 16,95, Varga Mihály 12,64, Őrhalmi Károly 12, Tóth János 11,30, Kocsis Antal 9,75, Kószó Imre 9,47, Varga Lajos 9,36, Tombácz Lajos 8,93, Guzzi István 7,26, Tombácz Péter 6,79, Kéri Menyhért 6,36, Szécsi Vince 5,93, Szekeres Ferenc 5,85, Fazekas Péter 5,60, Márki Mira 5 aranykorona jövedelmű szőlővel bírtak. A többi vincellér ez alatti értékű szőlőt mondhatott magáénak. Neveik alapján megkockáztatható az az állítás, hogy a módosabb gazdák Szeged-Alsótanyáról származhattak.

Az adókataszter alkalmat kínál a nagyobb birtokos nemzetségek számbavételére is, lakhelyadat híján azonban ez is csak nagyságrendi csoportosítást tesz lehetővé. Alábbi kimutatásunkban a családnevek után zárójelben az előfordulási számot adjuk meg. A számok az adófizetők számát takarják, adófizetést azonban mindenki a birtoka után teljesített. Akinek több tagban feküdt vagy több művelési ágban volt használatban földje, az többszörös adófizető is volt, így többször is szerepelt a névsorban, pl. Kószó Imre ötször. Akadtak a térségben domináló nemzetség nevek is, amelyek előfordulási számát zárójelbe tettük: Szekeres (27), Kószó (26) Ábrahám, Börcsök (25), Pap, Tóth (23), Császár, Szécsi, Márki (20), Horváth, Tombácz, Német (19), Rózsa (17), Farkas, Ördög, Varga (16), Szűcs (15), Fodor, Kéri, Szabó (14), Kiss (13), Sánta (12), Szalma (10).

61 MNL-CSML CSAT Alisp. V. 258. f/5.

62 MNL-CSML CSAT Alisp. V. 258 c/2. Gyála község 1933/34. évi földadó megtérítése

A vadászati jog

A vadászati jog kettős jelentésű: jelenti azt a jogosítványt, amelynél fogva valakit a vadászás joga megillet, de jelenti azon szabályok összességét is, amelyek a vadászat gyakorlásának módjára vonatkoznak. Témánk szempontjából az első fontosabb, mert kimondja, hogy a vadászati jog a földtulajdonnak elválaszthatatlan tartozéka. Gyálarét földtulajdonos volt, amiből a falunak jövedelme származott.

Gazdálkodásában nagy múltra tekint vissza a halászat és a vadászat. A vadászat a környékre vonzotta a régió társadalmi elitjét, míg a községi vadászterület bérbeadása jelentős bevételhez juttatta a falut. A regálejog értékesítése ugyan községi belügy, de az erről alkotott döntés megyei megerősítésre szorult. Csanád–Arad–Torontál vármegye kisgyűlése 1931. július 4-én tárgyalta egy ilyen konkrét ügyet.⁶³

Mivel még nem alakult meg a képviselőtestület, helyette a főszolgabíró jegyezte a községi vadászterület egy részének bérbeadását. A törvényhatósági kisgyűlés tudomásul vette a főszolgabíró határozatát, miszerint a 2403 kh-on gyakorolható vadászati jogot özv. Lichtenberger Gyuláné eddigi bérlőnek adja haszonbérbe évi 705 P-ért 1931. augusztus 1-től 12 évre. A kisgyűlés a megkötött haszonbérleti szerződést felülbírálás végett továbbküldte a törvényhatóság első tisztviselőjének, az alispánnak.

A bérbeadás föltételeit Gyálarét elöljárósága dolgozta ki, melynek során igen fontos adatokat tett közzé a falu gazdálkodási helyzetéről is.⁶⁴

A község egész területe 4852 kh. Ebből 56 h nem képezett vadászterületet, míg az önálló vadászterület nagyságánál fogva 1050 holdat tett ki. A kettő együtt 1106 holdra rúgott, amit ha kivonunk az összhatar terjedelméből, 3746 holdat kapunk. Ezt a területet korábban 3 részletben adták bérbe: 1) 2403 h 1925. július 1-ől 6 évre; 2) 865 h 1929. augusztus 1-től 12 évre, 1941. július 31-ig; 3) 478 h hasonló időtartamra. Közülük az első terület bérleti joga járt le 1931-ben, amelyre új pályázatot írtak ki. Az elöljáróság a vadászati jogot az ezen bérletre ajánlatot tevő özv. Lichtenegger Gyuláné, nagybirtokosnak, szegedi lakosnak és eddigi haszonbérlőnek adta szabadkézből haszonbérbe.

Föltételként rögzítették, hogy a bérlet tárgyát a község egész határa képezi az alábbi kivételekkel: 1) a község belterülete (42 h 664 négyszögöl), a falu határában lévő szőlőföldek (13 h 1299n.öl); 2) Önálló vadászterületek:

Órhalmy Károly vadászterülete	(262 h 708 n.öl),
Dús Istvánné	„ (267 h 537 n.öl)
Kováts Józsefné	„ (276 h 123 n.öl)
Szeged Szabad Királyi Város	(243 h 150 n.öl)
Összesen	1050 h 318 n.öl

Ehhez jön még az özv. Lichtenegger Gyulánénak az OFB által biztosított terület (478 h), valamint az ún. Récsei birtok és OFB terület (865 h), összesen 1343 h. Így a község egész területéből (4852) levonandó 2429 h., s a maradék 2403 h lett a haszonbérlet tárgya 12 évre.

Lichtenegger Gyuláné javaslata előnyös volt a község számára. Ez a vadászterület ugyanis körülveszi az általa két külön szerződéssel haszonbérelt OFB és Récsey-birtokot, szomszédos az ugyancsak általa haszonélvezett Órhalmy Károly, Dús István, Kováts Józsefné 807 holdas vadászterületével. Lichtenegger Gyuláné mellett szól, hogy okszerűen gyakorolta a vadászatot, vadórt tartott, óvta a vadállományt, kímélte, télen etette, vérfelfrissítéssel és kíméleti területtel szaporította azokat, miközben a ragadozókat állandóan pusztította. Ezekért a bérlő továbbra is teljes garanciát nyújt.

63 MNL-CSML CSAT Alisp. 1332/130

64 MNL-CSML CSAT Alisp. 78/1931

A közárverés mellőzése és a szabadkézből való bérbeadás azért volt indokolt, mert tapasztalat szerint átverésekkor olyan egyének vették bérbe a vadászterületet, akik a terület árát először magasra fölverik, de aztán, hogy költségeiket a vadászterületből kivegyék, ott nem okszerű vadászatot űznek, hanem rablógazdaságot folytatnak: a vadat nem tenyészik, a ragadozókat nem irtják, ennek folytán a vadállomány évről évre csökken.

A szerződést Őrhalmy Károly és Székely Gáspár mint tanú, Kocsis Savanya Antal bírósági írásmunkás és Székely Tivadar jegyző mint bérbeadók és özv. Lichtenegger Gyuláné mint bérbevevő írta alá. Az OFB földek államilag kisajátított földek voltak, amelyeken a vadászati jogot szintén gyakorolhatták. Az OFB által földbirtok-politikai okokból megváltott 700 h bérleti díja 147 P volt évenként. Récsey Tibor tulajdonát képező föld (865 h) birtokreformra parcellázása során községi vadászterületté vált. E terület vadászati jogát is Lichtenegger Gyuláné kapta meg árverés nélkül, 260 P évi díjért.

Lichtenegger Gyuláné később az általa bérbe vett 3726 kh területen gyakorolható vadászati jogát átírta öröklés címen 2/3-d részben Őrhalmy Károly és 1/3-d részben Dús Istvánné javára.⁶⁵

Birtokviszonyok

Gyálarét határa viszonylag tágas volt, de maga a község kis belsőségen feküdt, és lakói nem igazán tekinthetők birtokosnak. Mégis volt birtokrendszere, mert különböző birtokkategóriák álltak fenn a mezőgazdaságban, és létezett ezek egymáshoz való viszonya, melyet a helyiek és az „extraneusok” (külső illetőségűek) által használt földek együtt alkottak.

A birtokviszonyok kialakulásának kezdete 1921-ig nyúlik vissza. Fontos esemény volt a földbirtok-rende-
zés elindulása 1921-ben, melynek során Gyálaréten 566 fő földhöz, 213 személy házhelyhez jutott. Ez kiugróan magas arány, összevetve pl. Kübekházával vagy Szőreggel, ahol nem osztottak földet. A jut-
tatott földbirtokok területe 689, a házhelyeké 42 katasztrális holdat tett ki. A három adatból arra lehet
következtetni, hogy a fejenként kiosztott föld nagysága (689:566) 1,1 h volt. Ha a belsőségnek számító
házhelyeket háztartásoknak fogjuk föl, és azokhoz viszonyítjuk a külsőség nagyságát, akkor házhelyenként
(háztartásonként) átlagosan 3,2 h föld jutott egyre.

Nagyobb földbirtokosokat és bérlőket a statisztika ekképp mutatta ki 1925-ben.⁶⁶

Nagyobb földbirtokosok és bérlők 1925-ben					
Név	Lakhely	fb területe (hold)	művelési ágai		
			szántó (hold)	legelő (hold)	rét (hold)
Özv. Lichtenegger Gyuláné	Szeged	1218	855	300	63
Kisbérlet	Gyálanagyvér	150	150		
Récsey Sarolta és Tsai	Gyálanagyvér	850	785	27	28
Kisbérlet	Gyálanagyvér	82	82		

Lichtenegger Gyuláné szegedi családja örökségként bírta a nagy földtulajdont, amelynek egy részét azonban hamarosan fölparcellázva szétoztatták. Nagynak tekinthető a legelőterület, amely még a birtokviszonyok megszilárdulása előtti állapotot mutatja. A „kisbérlet” név alatti területet lakhelye okán helyi

⁶⁵ Kt. Kgy. 227/1932

⁶⁶ Magyarország földbirtokosai és földbérlői (Gazdacímtár) Összeállította és kiadta a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Budapest, 1925. 85.

gazdálkodó vagy gazdálkodók használhatták. A határ másik nagybirtokosa, Récsey Sarolta itt gyálaréti lakosnak van föltüntetve, de ő is szegedi származású.

1935-ben Gyálán az összes földbirtok száma 1157 volt. Ebből 1 katasztrális holdnál kisebb szántóföldes birtok volt 389, 1-től 5 holdig terjedően 626, 5–50 hold között 133 birtokot írtak össze. 50–100 holdas gazdaságból 3-at, a parasztbirtok nagyságát meghaladó üzemekből pedig 5-öt regisztráltak. 500 holdat meghaladó úri birtok, illetve nagybirtok ekkor már egy sem volt.⁶⁷

Így a piacra való nagytömegű termelésnek sem volt üzeme a faluban. Az összes földbirtok területe 4607 holdra rúgott, s ezen belül az 1 hold alatti birtokok területe 307 katasztrális holdat tett ki. Mivel az ebbe a nagyságcsoportba tartozó birtokok száma 389 volt, területük pedig összesen 307 hold, esetükben szinte csak egy nagyobb kertről beszélhetünk.

Ha a földbirtokok területét nagyságcsoportok, illetve művelési ágak szerint nézzük, az alábbi képet kapjuk.

A földbirtokok területének nagyságcsoport szerinti megoszlása 1935-ben			
1–5 hold	5–50 hold	50–100 hold	100–500 hold
1417	1228	178	1476

A földbirtokok megoszlása művelési ágak szerint 1935-ben						
szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	nádas
4017	37	53	16	38	38	31

Az 1–5 hold közötti gazdaságok területe alig volt kisebb a 100–500 holdas üzemekénél. Ez a két nagyságcsoport, vagyis a törpebirtok és a középbirtok foglalta le a határ közel 65%-át. Az 5–50 holdas kisbirtokok a terület 30%-át foglalták magukba, míg a nagyobb paraszttáblák, de még a kisbirtok kategóriába tartozó 50–100 holdas ingatlanok a terület 4%-át adták. A két szélső kategória dominált: a törpebirtok, illetve a középbirtok, s ennek megfelelően strukturálta a társadalmat is. A törpebirtok tulajdonosának nem biztosította sem szociális, sem gazdasági függetlenségét, mert birtokának hasznán kívül munkaerejét is kénytelen volt értékesíteni. Gyálaréten ez a réteg adta a társadalom derékhadát. A földadó-regisztrerek azt bizonyítják, hogy a törpebirtokkal rendelkező mezőgazdasági munkások elsőrangú munkaerők. Ezt támasztja alá a fejlett paprikatermelés. A kisgazdák közé inkább az 5–50 holdas birtokosok tartoztak: maguk is dolgoztak, földjüket a család élelmezését biztosító munkahelynek tekintették az árutermelés mellett. Fontos tudni azonban, hogy itt a birtokos kétfajta volt: helyi illetőségű és külső helyről származó. Akik itt laktak, azok Csanád vármegye, akik nem itt laktak, de itt művelték a földet, azok Szeged város törvényhatóságához tartoztak.

A művelési ágak alapján megállapítható, hogy a falu határa szinte kizárólag szántóból állt. A gazdaságok számához viszonyítva kicsi a legelő: Kiszombor 10 000 hold szántójára 349 hold legelő jutott, míg Gyálaréten ez az arány 4000:38. Vagyis ott a határ 3,5, itt 1%-án folyt legeltetés. A szőlő is az alacsonyabb arányú kultúrák közé tartozott a megyén belül.

A gazdálkodás szempontjából fontos döntés született a falu közgyűlésén 1933-ban. A november 18-án tartott ülésen a képviselőtestület leszállította a földbérlok földhaszonbérét. Az egyhangú határozat a községi földek bérlőinek a földbér összegét az 1933/34. gazdasági évre az alábbiak szerint módosította:

67 Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat 99. köt. Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1936. 158–161.

A földbér összege az 1933/34. gazdasági évben

Bérlő (P)	bérelt terület (P)	eddiggi bér	leszállított bér
Becsei György	temetőkert II.	62	60
Gárgyán Sándor	temetőkert I.	60	50
Papp András	játszótér	46	35
Ábrahám József	gazdasági iskolatelek	39	25
Kasza József	faiskolaföld	69	58
Pap András	bikaföld I.	94	75
Kéri József	bikaföld II.	78	70
Pap András	bikaföld III.	95	50
Papp András	bikaföld IV.	75	68
Lovászi Antal	bikaföld V.	76	68

Legértékesebb bérlemények a „bikaföldek” voltak. Nem bukkantunk az elnevezés okára, de környékbéli falvak (pl. Ruzsa) földrajzi helyneveinek etimológiája azt tartja a névvel kapcsolatban, hogy az a határnak azt részét jelöli, ahol a bikákat tartották. Valamikor tehát legelő vagy rétterületet foglaltak el, amelyek a háború utánra szántóvá váltak.

A földbérlők az 1931. szeptember 13-i áverésen bérelték ki a fenti területeket. A gazdasági helyzet rosszabbodása folytán a földbér leszállítását kérték. A képviselőtestület, átlátva a magas bérösszeg tarthatatlanságát és a gazdálkodásban 1931 óta bekövetkezett rosszabbodást, alacsonyabb szintre szállította a haszonbéreket.⁶⁸ Gyálarét mint főtulajdonos belátása szerint cselekedett a haszontulajdonosok által neki fizetendő bérösszegekről. A leszállítás csökkentette valamelyest a falu bevételét, de más területen kompenzálta azt. Gazdasági iskolateltet rendezett be az okszerűbb művelés előmozdítására. Valószínűleg része volt az iskolán kívüli mezőgazdasági szakoktatásnak, az időszaki tanfolyamok sok különleges irányú (gyümölcsstermelési, háziipari, fejési stb.) képzésének, amelyet a minisztérium is támogatott. Pl. gyümölcsfa az a fa, amelyet gyümölcsstermelésért nevelnek, ami a helyi adottságokat figyelembe véve nem lett volna teljesen haszontalan. Forrásunkból nem derül ki, hogy az iskolatelek a Hódmezővásárhelyen működő Földműves Iskola gyakorlati oktatását szolgáltatta-e, vagy inkább sok erdeje miatt erdészeti célokat. Utóbbi föltételezést erősíti, hogy faiskolaföldet is említ a forrás, ami viszont kapcsolatban állhatott a Szegeden működő Állami Faipari Szakiskola képzésével, nem kizárt, hogy annak bérleménye volt. A szűkszavú jegyzőkönyvi bejegyzés ilyen részletekre nem tér ki, de utal a község sokoldalú földhasznosítási tevékenységére.

Kettősbirtokosok

1926 novemberében a belügyminiszter nevében egy tanácsos intézett emlékeztetőt a Csanád vármegyei alispánnak Makóra, felhívva a figyelmét, hogy a „Szerb-Horvát-Szlavon (sic!)” királyság követsége Magyarországon szóbeli jegyzéket intézett a magyar külügyminiszterhez a Bánátban („Nova Kamja megye) található „Djala szerb község lakosainak” ügyében. Nekik ugyanis „a Djali-Réten” 460 hold földbirtokuk van, melynek művelése végett kénytelenek „Szent Ivánon, Szőregen és Szegeden át 36 km

68 MNL–CSML CSAT Alisp. 26078/1933

kerülő utat tenni,” míg a Tiszán átkelve csak 4 km lenne az útjuk, ha használhatnák az itt már 63 éve meglévő kompot.⁶⁹

Megvan a magyarázata tehát az 1925. évi „szerb adólistának”, azaz most már tudjuk, hogy a sok szerb nevű helyi adózó az anyafaluban (Gyála) lakott, de itt fekvő birtokai miatt átjártak az „újszülött” faluba: Gyálárétre. Ők voltak a kettősbirtokosok, akiknek tulajdonát az új határ elvágta lakóhelyüktől, ezért művelésükre államközi egyezmény alapján átjártak a másik ország határövezetébe.

A jegyzék szerint 1922 szeptemberében kiszállt egy magyar bizottság helyszíni szemlére, hogy megállapítsa, folytatódhat-e ezzel a komppal az átkelés. Arra jutottak, hogy a kompközlekedésnek semmi akadálya nincs. Viszont kérték Gyála községnek az átkelés fölújításában érdekelt lakosait, hogy vállalják a helyreállítás költségeit. A birtokosok megadták beleegyezésüket, de semmiféle választ nem kaptak a magyar bizottságtól. A külügyminiszter a jegyzéket további intézkedés végett átküldte a belügyminiszternek. A makói Magyar Királyi Pénzügyigazgatóságtól bekért jelentés Gyálárét főjegyzőjének véleményét tartalmazza. Eszerint „Gyála szerb községből” csak 5 egyénnek van összesen 37 hold földterülete magyar földön, ellenben azt a körülményt, hogy az említett kompjáratot annakidején ki tartozott fönntartani, nem tudta megállapítani. A miniszteri tanácsos ezért arra hívta föl az alispánt, hogy a gyálai lakosság és birtokosság bemondása alapján próbálja kideríteni, hogy a háború előtt ki gondoskodott a komp fönntartásáról.

Érdekes, hogy a magyar fél 37 hold itteni szerb tulajdonról tudott, míg a szerbek 460 holdról beszéltek. A jelentős különbség oka, hogy a szerb oldal a bérleményeket is a szerb birtokok közé sorolta, míg a magyar hatóságok csak a földtulajdonjog szempontjából tartották nyilván a földjeiket.

Napholtz ...? Torontál járási főszolgabíró 1926. december 30-án jelentésben számolt be a megyei alispánnak a kettősbirtokosok helyzetéről.⁷⁰

Eszerint „Gyálanagyréten” 1926 végén két Szerb-Horvát-Szlovén (SHS) állambeli lakos rendelkezett ingatlan földdel: Zákity Milos (32 h), valamint Belancsits Szvetozár és társai (4 h). Az ekkor már az SHS államhoz tartozó gyálai lakosok birtokában összesen 460 hold föld volt még az év elején, de ebből 424 hold szegedi lakosok birtokába ment át. A még megmaradt birtokosok (Zákity Milos és Belancsits Szvetozár) már áruba bocsájtották ingatlanjaikat, s az akkori előrejelzés szerint „előre láthatólag pár hónapon belül el is adják”. Így látta a beszámoló. Minélfogva a szerb uralom alá jutott Gyála lakosai közül itt már egynek sem lesz birtoka, s így a” két Gyála” közötti kompjáratra nézve is megszűnik a közös érdekelttség: a földbirtoklás kettőssége által fönntartott fizikai összeköttetés.

Ismert körülmény, hogy a község területe az impériumváltáskor 4800 holdat tett ki, s ez annak idején Szapáry gróf tulajdona volt. E területből Lichtenegger Gyula 1906-ban 1500 holdat, Récsey Ede pedig a többit vette meg. A komp, mely már Szapáry idejében is fennállott, vétel folytán Récsey Edére szállt. Récsey a vett birtokból 860 holdat magának tartott tulajdonul, a többi részt 1-2 holdas parcellában egyeseknek eladta. A jogügyleteket tartalmazó szerződésekben az egyes vevők kötelezték magukat arra, hogy a kompot ingatlanarányos hozzájárulással fönntartják. Ez méltányos és igazságos volt, hisz a mezőgazdasági terület a Tisza jobb, a község belterülete a Tisza bal partján feküdt. Emiatt az adófizetés és más ügyes-bajos dolgaik elintézése végett át kellett kelniük a Tiszán. Trianon a község belsőségét a szerbeknek adta, így a külsőség önálló lett, minélfogva az itteni adófizetőknek és a lakosságnak nem volt szüksége a kompra.

69 MNL-CSML CSAT Alisp. 28205/1926

70 MNL-CSML CSAT Alisp. 24346/1927

A még „ingázó” két gyálai birtokos pedig alig vállalhatta a komp helyreállítását, amely akkoriban sok száz millióba került volna.

A kettősbirtokosok átkelése Gyála községből nem oldódott meg. Úgy tűnik, hogy a szerb falu lakossága jobban forszírozta a folyón átkelést, mint a gyálarétek, mivel ott többen voltak kettősbirtokosok. Még a belügyminisztertől Makóra érkezett leirat is „Gyálai – Tisza kompjárat”-nak nevezte az ügyet. A főszolgabíró meg arról jelentett 1927. június 28-án, hogy „a Gyála környékbeli SHS állampolgároknak még vannak földjeik Gyálanagyréten.”⁷¹

Állattartás és a legelőkérdés

A szerves összetartozást mesterségesen szétválasztó politikai határok a kettősbirtoklason kívül más nehézséget is támasztottak. Míg azonban a birtokbírhatás és művelési kényszer a régi Gyála lakosságát sújtotta jobban, addig a legelő hiánya „Újgyála” telepeseinek okozott gondot. Az „új honfoglalók” megélhetését kizárólag a mezőgazdaság biztosíthatta. A törpebirtok azonban az élet fönntartásához nem adott kellő létalapot, szükséges volt több lábón állni. Gazdaember két lábát képletesen a szántó és az állattartás adta. A céltudatos munkálkodás része a háziállatok okszerű szaporítása, fiatal állatoknak haszonállatokká való nevelése. E célból írták össze a „Gyálanagyréten” község területén található haszonállatokat 1928-ban.⁷²

Forrásaink sajnos hiányosan maradtak fönt, így a főnti évre nézve külterületi adatok állnak rendelkezésre. A főlvételi ív rovatai az állattulajdonosokat a gazdaságukban tartott állatfajták részletezésével tartalmazza. Összesen 56 gazdát vettek számba. Mindegyiküknek volt sertése, még ha –természetesen – változó számban is. Az egyéb állatok összesített adata a következő:

A község területén található haszonállatok száma 1928-ban			
szarvasmarha	bika	11	összesen: 158
	tehén	73	
	üsző	18	
	ökör	30	
	bivaly	26	
ló	mén	9	összesen: 73
	kanca	46	
	herélt	18	
sertés	zsír	414	összesen: 851
	hús	437	
juh	kos	224	összesen: 789
	anyajuh	506	
	ürü	59	

Szarvasmarhából és juhból nem jutott minden háztartásra, de ló és sertés minden családnál akadt. Ez érthető is, hiszen a sertés a legfontosabb haszonállatok közé tartozott, mert húsát és zsíráját általánosan fogyasztották. Bár a korban leginkább a mangalica tartása terjedt el, itt azt látjuk, hogy hússertésből volt több, ami az üzemviszo-

71 MNL–CSML CSAT Alisp. 74/1927

72 MNL–CSML CSAT Alisp. V. 258 e/1. 103/1928

nyok javulásának az eredménye, ezért terjedt jobban a húsertés tartása. A ló az egyéni gazdálkodás nélkülözhetetlen jószág, a kevés mén (9) mutatja, hogy a lovak többségét kocsiba fogva vagy igáslónak használták, s nem nyereg alatt tartották.

A külterület jellege szerint az összeírók Gyálanagyrétet tanyára, majorra és egyebekre osztották. A listára 10 tanyát, 3 majort és két külső telepet vettek föl.

Néhány tanyai gazdánál több fajta állatot is összeírtak:

A tanyai gazdák állatállománya 1928-ban				
Tanyai gazda	szarvasmarha	ló	sertés	juh
Bende Ferencné (Bende-tanya)	3	4	2	-
Kocsis Antal (Kocsis-tanya)	3	3	2	-
Kiss István (Kiss-tanya)	4	3	9	5
Palotás József (Szivattyú-telep)	6	3	15	25
Vass-tanya	4	3	8	-
Récsey Sarolta (Lúdvár-major)	5	11	-	-

A Lúdvár-majorban 8 (köztük dr. Kökény István, Kossa Illés, Gera Ferenc, Récsey Sarolta), a Gyula-majorban 17 (köztük özv. „Lichtenberger” (sic!) Gyuláné, Zsíros Vince, Gilláth Lajos, Tomelin (vagy: Tonelli) Vince, Honti Antal) a Zsuzsa-majorban 6 (köztük özv. „Lichtenberger” Gyuláné) állattartót regisztráltak. A Gyula-major állatállományának nagysága kiemelkedett: 24 ökör, 387 juh, 554 sertés. A számok egyértelműen kereskedelmi célú tartásra utalnak. A Zsuzsa-major 74 marhájával tűnt ki, míg a 4 ló átlagosnak mondható.

A Szivattyú-telepen 2 fő (Papp József és Palotás József), a Gátórháznál 1 fő (Szalma János) nevelt állatot. 1934-ben a községi belterület és a 3 major használatait írták össze.⁷³

A falu adatai között 30 szarvasmarha, 15 ló, 90 sertés és 5 juh föltüntetése szerepel. A belterület és a 3 major összesített adatai az ún. „községi végösszegben” a következők 1934-ben: szarvasmarha 92, sertés 820, ló 55, juh 7. A számok lényeges változást tükröznek 1928-hoz képest, mert a marhaállomány csaknem a felére olvadt, a juhnyájak meg szinte eltűntek, és a lovak száma is alaposan megcsappant. Egyedül a sertésállomány tartotta magát úgy-ahogy (alig 30 db-bal csökkent).

Másik lényeges körülmény, hogy a majorok állattartása lényegesen fölülmúlta a községi állományt, ami nyilvánvalóan a nagyobb üzemvitellel, az uradalmi gazdálkodással függött össze. No meg azzal is, hogy a szűkebb belsőséghez legelő egyáltalán nem tartozott, igaz, ez a majorságiakat is sújtotta, de ők jobban föl voltak készülve az istálló tartásra. Mivel közlegelő nem állt rendelkezésre, a háziállatok legeltetése Gyálaréten nem volt megoldva. A telekkönyvi bejegyzések sem voltak hozzáférhetőek, hogy esetleg tulajdonosi

73 MNL-CSML CSAT Alisp. V. 258 e/2.

vagy birtokosi illetőséget ki lehessen mutatni, mert az őrzőhely (Törökkanizsa) már más állam főhatósága alá tartozott.

A helyzet súlyosságára utal egy a földtulajdon- és birtokviszonyokat, illetve az összekuszált jogviszonyokat tisztázó dokumentumcsere. 1927-ben befejezéséhez közeledett a határ menti telekkönyvek kicserélési munkálata Magyarország és Szerbia között.⁷⁴

A szegedi telekkönyvi hivatalban 1926-ban még karácsony előtt megkezdték a szerb megszállott területen levő községek telekkönyveinek kicserélési munkálatait. A Szegedre érkezett szerb delegáció vezetője, Ramadánszky Lyubomir, a belgrádi igazságügyi minisztérium kiküldötte már nagy részben átvette a Horgos községre vonatkozó telekkönyveket. A szerb delegáció azonban nemcsak a telekkönyveket vette át, hanem az Ítéltáblánál irattárba helyezett polgári és büntető ügydarabokat is, amelyeket annak idején a jelenleg jugoszláv megszállott területen működő bíróságok terjesztettek fel. Mind Magyarország, mind Jugoszlávia részéről 3–3 bizottság működött, mindegyik 3–3 taggal. A magyar bizottság Szabados Béla budapesti ügyészségi alelnök vezetésével, Fekete Márton, Vaidics Lehel telekkönyvvezetőkkel a szabadkai és törökkanizsai telekkönyvi bíróságoknál lévő telekkönyveket vette át. A szabadkai bíróságtól a bajai és bácsalmási járások községeire, míg a törökkanizsai járásbíróságtól a Deszk, Szőreg, Klárafalva, Új- és Ószentiván, Kűbekháza és Gyála község egy részére vonatkozóakat.

Jugoszlávia részéről szintén három bizottság működött. Az első bizottság, amely a Horgos községre vonatkozó telekkönyvekért jött, nagyrészt már befejezte munkáját. Az újságtudósítás szerint a kicserélések befejezés felé közeledtek, így február elején a törökkanizsai és szabadkai bíróságoktól áthozott telekkönyveket már át is adták a szegedi bíróságnak, amelyek 1927 februárjában a szegedi járásbíróságra kerültek.

A birtokrendezés és ezen belül a legelőügy más vonatkozásban is fölmerült.

Martini helyettes jegyző 1924-ben jelentést írt a falu helyzetéről a Csanád megyei alispánnak, különös tekintettel a határváltozásokra. Ebben megállapította, amire a hatóságok később is oly gyakran hivatkoznak, hogy Gyála község területe a trianoni békeszerződés folytán ketté lett szelve. A falu belsőégei és kb. 4000 katasztrális hold szerb fennhatóság alá került, míg a Tisza folyó jobb partján fekvő 4682 kat. hold szántó, a Tisza bal partján pedig 98 hold 1435 négyszögöl legelő és 26 hold szántó magyar fennhatóság alatt maradt. Ezen 98 hold 1435 négyszögöl legelőhöz járul még Ószentiván község területén fekvő, de Gyálarét tulajdonát képező és magyar fennhatóság alatt álló 233 hold 1112 négyszögöl legelő, ennél fogva a község legelőterülete 332 kat. hold 917 négyszögöl volna.

De e területek tulajdonjogát a megszállott Gyála község magának vindikálta, és „ezen jelenleg is a megszállott Gyála község állatállománya – csattan föl a jegyző – minden ellenszolgáltatás nélkül legel, dacára, hogy a határozat szerint Gyála község legeltetési díj címén községünk pénztárába évente és holdanként 26 kiló búza árát tartozna befizetni.” Gyála község hivatkozva arra, hogy ezen legelő tulajdonjoga az övé, a legeltetési díj megfizetését megtagadta, és csupán a földadót fizette be.

A vitában nemcsak a legelőért folytatott küzdelem az érdekes, hanem az a tény is, hogy 1924-ben egy a szerb államhoz tartozó falu a magyar állam egyik községének legelőjén tartja állatállományát, még akkor is, ha az szerinte az ő tulajdona. Az új államhatárok teremtette helyzet kettévágott falut, legelőt, szántót még az azonos szuverenitás alá tartozó települések esetében is. Nagy kesze-kuszaság

74 A Délmagyarország munkatársától. 1927.

állt elő a birtok- és tulajdonjog érvényesítése területén. A szerb Gyála a magyar Ószentiván határában legeltetett azon a legelőn, amit a magyar Gyálarét saját tulajdonának tekintett. Szerb Gyála a magának vindikált tulajdonjog alapján megtagadta a legeltetési díj fizetését, amire viszont a magyar Gyálarét mint tulajdonos igényt tartott. Kibékíthetetlen nézetek és érdekek feszültek egymásnak az ügyben: a létért folyt a küzdelem.

A földreform szempontjából fontos, hogy az 1922. decemberi tárgyalásokon Gyálarét ezen területet – tekintettel arra, hogy az a Tisza folyó bal partján fekszik, és csak Szegeden át, kb. 25 km-es kerülővel közelíthető meg – Ó- és Új-Szentiván földigénylőinek kielégítése céljára ajánlotta föl. Azzal a föltétellel azonban, ha a földreform útján Gyálarét a saját községi területén – tehát a Tisza folyó jobb oldalán – épp olyan nagyságú területhez juthat. Ezen a területen aztán a „község középületeit felépíthetné és megfelelő legelő területhez is jutna, melyet jelenleg teljesen nélkülöz.” – áll a jegyzőkönyvben.

Az Országos Földbirtokrendező Bíróság 1923. június 19-i ítéletében kimondta, hogy Lichtenegger Gyula és neje helybeni birtokából 700 kat. holdat, Récsey Sarolta és társai helybeni birtokából pedig 450 holdat jelöl ki megváltás céljára. De ezt az ítéletet 1924-ig még nem hajtották végre, ezért áll a falu „jelenleg minden legelőterület nélkül, illetve azt nem hasznosíthatja, miért is legeltetési szabályrendelet eddig alkotva nem lett”.⁷⁵

Így látta a helyzetet Martini Károly „Gyála (Nagyvér)” helyettes jegyzője 1924. február 6-án.

Az ügy további fejleménye, hogy 1925. december 4-én a községi közlegelő használata tárgyában a „Magyar Kir. Földművelésügyi Minister” levelet írt az alispánnak, melyben hangsúlyozta, hogy a „Gyála – nagyvér község” tulajdonát képező közlegelőre vonatkozó Szabályrendelet megalkotását mindaddig függőben kell tartani, míg a területnek a békeszerződésből folyó közjogi helyzetét nem tisztázzák.

Érdekes a levél sajátos szóhasználata, pl. a lap tetején látható pecsét fölírata: „Gyála (Nagyvér) Község”, míg a lapalji kéz aláírás: „Gyálanagyvér”, s aki mindezt szignózta a „minister nevében: dr. Munkátsi ministeri tanácsos”.⁷⁶ Nem használták következetesen a falunevet még a hatósági írásokban sem, mert nem tudták, hogy most éppen melyik a hivatalos, használatos, engedélyezett. A bírálendő eset kacifántosságához kvadrált a településnév rugalmas alkalmazása.

A legelőszerzés munkája helyi szinten és kétoldalúan folytatódott tovább.

A képviselőtestület 1932-ben tért ki újra az ügyre, amikor határozatban kérte az alispánt, hogy az Ószentiván községhez tartozó és az ószentiváni földadó-kataszterben található Vedresháza nevű dűlőben fekvő, Dús Istvánné és Őrhalmi Károly gyálaréti birtokosok tulajdonát képező 40 h 120 négyszögöl legelőt csatolja „Gyálanagyvérhez”. Ennek fejében a képviselőtestület belegezti, hogy elcsatolják tőlük és Ószentivánhoz kapcsolják a gyálaréti kataszterben szereplő, a Buzsáki-legelő nevű dűlőben fekvő 129 h 1420 négyszögöl kiterjedésű szántó, legelő, szőlő ingatlanokat.

A „Gyálaréthez csatolandó ingatlanság” kataszteri tiszta jövedelme 387,30 AK, a vegyes kultúrájú ingatlané 530, 68 AK.

A csere oka, hogy Ószentiván a Tisza bal, Gyálarét annak jobb partján fekszik, de mindkettőnek van tulajdona a másik oldalon. Gyálarétnek a bal parti ingatlanján (129 h) van két ház, amelyben 2 család lakik, de a „Tisza által el vannak vágva az anyaközségtől”, s csak nagy kerülővel tudnak eljutni a faluba. De fordítva is igaz a helyzet, mivel a községnek sokba kerül pl. a levelek kézbesítése. A helyzet fönntart-

75 MNL-CSML CSAT Alisp. 131/1924

76 MNL-CSML CSAT Alisp. 18 603/1925

tása Ószentivánnak sem lehet érdeke.⁷⁷ A kezdeményezés mikénti lezárulását nem ismerjük, a magasabb aranykorona-érték vonzóvá tehetta a gyálaréti javaslatot Ószentivánnak is.

A Szécsi-féle csatornamű

Gyálarét nemcsak síksági, de az ország egyik legmélyebben fekvő területe, amelyen a vízelvezetés a mezőgazdasági munkálatok sikerét alapvetően befolyásolta. A kérdés súlyával tisztában levő és személyükben is érintett lakosok a probléma megoldása érdekében lépéseket tettek.

1922. június 11-én Szűcs Ádám vendéglőjében az „érdekeltek gyűlésére” került sor. Tanácskozásukról jegyzőkönyv készült, amelyet az Árvízmentesítő Társulat vezetőjének, Szécsi Istvánnak juttattak el.⁷⁸ Az „érdekeltek gyálaréti” kisbirtokosok voltak, akik gyűlést hívtak össze régi gondjuk orvoslására. Elhatározták, hogy az izlati és gyékényesi dűlőkben levő földjeiket a régóta fenyegető és „kárttevő” vadvizektől végleg menetesítik. E célból még 1922-ben egy 1900 folyóméter hosszú levezető árkot ásatnak, ha „a Tekintetes Árvízmentesítő Társulat ebbe beleegyezését adja”. Az árkot saját költségükön készítetik el a gazdák, s előreláthatólag holdanként 250 koronába kerül, amely összeget mindenki köteles folyó év augusztus 1-ig Visnyei István, „gyálaréti gazdasági elnök kezeihez” befizetni. (Tehát 1922-ben Gyálaréten már működött valamilyen gazdasági egyesület!) Azt is elhatározták, hogy aki nem jött el, bár meghívták, és a hozzájárulást megtagadná, a rá eső költségeket bírói úton hajtják be.

Kérték a Társulatot, hogy az árokászati munkálatok előkészítésére, a „lejtmeretezésre” és a munka ellenőrzésére egy szakértőt rendeljen ki. Azt is határozatba foglalták, hogy az árok kisajátításáért senkinek semmiféle kártérítés nem jár, erről írásban mond le mindenki, akinek földjén az árok „elész vezetve”. Az így elkészített lefolyóárkot átadják a „Szeged-Martonosi Árvízmentesítő és Belvízszabályozó Társulatnak „örök időre, további gondozás és jókarbantartás végett”.

Végül döntöttek, jegyzőkönyvbe veszik fel minden érdekelt kisbirtokos nevét és lakhelyét, hogy Szécsi István szegedi lakos mindenkit értesíthessen a jelen határozatról és „a fizetésről”.

Így állt elő a gyékényesi és izlati „dűlőkbeli” kisbirtokosok névsora:

A gyékényesi és izlati „dűlőkbeli” kisbirtokosok 1922-ben

Tóth Mihály, Rösze 242.	2 hold	Savanya Antal Gyálaréti rét	2 hold
Berta János, Feketeszél	2 hold	Papp György, Rösze 495.	2 hold
Király József, Rösze	2 hold	Kószó Imre, Rösze, 500.	11 hold
Kovács József, Rösze 456.	4 hold	Pipicz András, Rösze, 330.	2 hold
Puskás Mihály, Nagyszéksós	4 hold	Sipos János	2 hold
Bata Ferenc	2 hold	ifj. Tamás Sándor, Rösze	6 hold
Varga Mihály, Rösze, 725.	2 hold	Horváth Mihály	4 hold
Ábrahám Imre, Nagyszéksós	2 hold	Baity és Belovics (?)	8 hold
Özv. Pipicz Györgyné, Rösze 601.	2 hold	Horváth T. József, Rösze	2 hold
Masa Miklós, Rösze	24 hold	Börcsök István, Rösze 157.	2 hold

⁷⁷ Kt. Kgy. 810/1932

⁷⁸ MNL-CSML CSAT Alisp. 18989/1928

Masa István, Domaszék	2 hold	Tombác Antal, Röske 395.	10 hold
Kiss Vincze, Nagyszéksós	4 hold	Volford István, Röske, 460.	2 hold
Szabó György, Röske, 429.	4 hold	Böröcsök Mihály, Nagyszéksós	4 hold
Fodor Imre, Nagyszéksós	4 hold	Szalma András, Röske 165.	2 hold
Szabó Miklós, Röske 230.	4 hold	ifj. Kovács József, Röske 548.	2 hold
Lajos Péter, Röske	2 hold	Kispéter Józsefné	2 hold
Frank János	adat nélkül		

34 adattal ellátott és egy adat nélküli kisgazda neve szerepel a listán. Látható, hogy közülük 28-an nem gyálarétiak, hanem a környező településeken laktak. A többség két holdat birtokolt, s csak három röskei gazda tudhatott 10 vagy annál több holdat sajátjának.

Egy másik, Rösken 1922 augusztusában keletkezett irat a „Nyilatkozat” címet viseli, amelyben az aláírók bejegyzésüket adják, hogy a gyálaréti Szécsi-féle csatorna ingatlanainkon „átvezetessék és az elfoglalt területre nézve ekként előálló szolgalmat telekkönyvileg” bejegyezzék. Megengedik továbbá, hogy a megépítendő csatornát társulat közgeivel karban tarthassa, s kártérítési igényt sem jelenleg, sem a jövőben nem támasztanak.

Az aláírók listája:

Tombác József és neje Ábrahám Rozál, Kószó Imre, Tombác Antal és neje Katona Etel, Lévi Menyhárt és neje, Lázár János, Tombác Péter, Tóth József és neje, Szekeres András és neje, Tombác Péter, Szél József, Tombác Antal, Szekeres Ferenc, Masa Miklós, Masa István, Hajós József.

A nevek lakcím és egyéb adatok nélkül szerepelnek, pusztán aláírásként a „Nyilatkozat” alján. Vannak házaspárok közöttük, de olyan is, aki egyszer nejevel, egyszer nélküle írt alá.

„Elfogadó nyilatkozat” is akadt a szálás papírok között, de ezt tintával áthúzták, így jelezve érvénytelenségét. Szövege ettől függetlenül fontos: „...mi alólírott gyálaréti kisbirtokosok kötelezzük magunkat, hogy ezen jegyzőkönyvi határozatnak eleget teszünk, és a hold arányába kivetett költségeket felszólításra megfizetjük.”

Érdekes, hogy első helyen Szécsi István írta alá, aki az egész csatornamű fővállalója volt, és aki Szegeden, a Szabadság téren lakva birtokolta 28 holdas gyálaréti földjét. Utána 19 röskei lakos aláírása következett, köztük a 2 holdas Visnyei Istváné, aki „gyálaréti gazdasági elnök” volt.

A Szécsi-féle csatorna-terv műszaki leírását 1923. február 8-án nyújtották be. A tervbe vett csatorna „Gyála-Nagyvér” község ún. „Gyékényes” dűlőjének csapadék vizeit vezeti az Ártmentesítő Társulat I. számú szivárgó csatornáján át a Holt Tiszába és innen a Ludvári zsilipen át a Tisza folyóba. A csatorna hossza: 1740 folyóméter, fenékszélessége 0,50 m, oldalrészüi 1:1-hez hajlanak, fenékesése $I=0,0001$.

A csatorna három helyén, a 7 / 22, 10/23 és a 13/60 szelvényeken 1-1 darab 4,0 m hosszú és 0,30 átmérőjű egyszerű vas- vagy betoncső beépítését tervezik a dűlőút alatt, illetve bejáróként a földekre. A csatorna földmunkája előlérték szerint 947 m³ föld megmozgatását igényli. A költségek, tekintettel arra, hogy a társulat 2 db átjáróhoz szükséges vascsövet az érdekeltség rendelkezésére bocsát, kerek összegben 50 000 K-ra irányozhatók elő.

A mű mindaddig, míg a társulat „gyála-nagyréti” belvizek elvezetését véglegesen nem rendezi, csupán ideiglenes jelleggel fog bírni.

A műszaki leírás mellékletei: 1 helyszínrajz, 1 hossz- és keresztmetszvény-rajz, 1 előlérték- és köbszámítás, 1 költségvetés.

Az 1: 20 000-hez léptékű helyszínrajzon látszik, hogy Horgos felől, a gyékényesi dűlőből indul az árok, lejtéssel a ludvári zsilip felé. Közvetlen előtte átszeli csővel a volt Szapáry-Váradai féle védtöltést, és a Holt-Tiszába érve zsilipelik át a Tiszába.

A helység-átnézeti rajz a Tisza folyó mentén, Szegedtől dél felé haladva ábrázolja a tér- és vízrajzi viszonyokat. Szépen kivehető a „Gyála-Nagyvér” községtől induló Holt-Tisza ág, amint kacskaringózva halad Röske–Szentmihálytelek határában, s az „SHS állam országhatáránál” balra kanyarodva, a Szivattyú-telepnél éri el a Tiszát. A folyó új medervonalának jobb oldalán húzódik az „Új Tisza hullámtér” a védtöltéssel párhuzamosan. Körbe vonalazott rész rajzolja föl a Tisza bal partján, „Gyála SHS-község” és a folyó között fekvő kérdéses legelő területet. Az utak Szeged központúak, onnan indulnak ki sugaras szerkezetben Kiskundorozsma, Domaszék Kapitányság, Nagyszéksós Kapitányság, Feketeszel Kapitányság és „Gyála-Nagyvér” irányába. Utóbbi helyre az új hullámtér mellett párhuzamosan haladó úton lehetett eljutni. A vázlaton Gyálarét már községként van föltüntetve, Szeged és Dorozsma mellett.⁷⁹

Ezután következett az engedélyezési eljárás. András Lajos a makói Kultúrmérnöki Hivatal főnöke, miniszteri osztálytanácsos közvetítette az ügyben.

A Szegedi Magyar Királyi Folyammérnöki Hivatal 1922-ben értesítést küldött dr. Jakó Ágoston Torontál megye főszolgabírójának az engedélyezési eljárásról. Közli, hogy „Szécsi István – itt már! – gyála-nagyvérti lakos vízelvezető csatorna létesítésének engedélyezésére vonatkozó terveit” a budapesti Magyar Királyi Kultúrmérnöki Hivatal szakértői véleményezték. A csatorna létesítése ellen nem tettek észrevételt, így azt a Szegedi Folyammérnökség is teljes egészében elfogadta.

Az engedélyezési tárgyaláson költségkímélés végett viszont már nem képviseltette magát. A hatóság a közigazgatási eljárás, vagyis a lényeg sikeres eldőlte után további formális elvárásokra már nem fordított pénzt. Az engedélyezési tárgyalást 1922. május 23-án tartották. Részt vett rajta dr. Szmolenszky József vármegyei főjegyző, a tárgyalást pedig Nagy Sándor miniszteri osztálytanácsos vezette. Hatósági szakértőként Kászonyi Richárd főszolgabíró, a község képviselőjében Martini Károly jegyző, Palotás József bíró működött közre. A felek részéről Szécsi István kérelmező, társulati igazgató-főmérnök, a szegedi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat képviselőjében pedig Papp János igazgató-főmérnök és további 10 tag vett részt a tárgyaláson. Legfontosabb kérdés a költségvetés volt. Ezen belül három terület kiadásait vették számba, első helyen a földmunka terheit. Az 1740 m hosszú csatorna földmunkája az előmérlet és köbszámítás szerint $947 \text{ m}^3 \cdot 30 \text{ K/m}^3$ áron lett számolva. Másodikként a csőáttereszek munkáját részletezték költségek szerint. 3 db 4,0 m hosszú vas- vagy betoncső bevezetése, helyszínre szállítása és beépítése 18 000 K-ba kerül. A harmadiknak számolt „különfélék” rovatba 3590 K költséget állítottak be. Az összes kiadás így kereken 50 000 K-ra rúgott.

A csatornát a következő évben kivitelezték, mind a mai napig látható.

A gyálaréti nyári gát

A rétségen a gazdálkodást legerősebben befolyásoló tényező a vízszabályozás. Nem véletlen, hogy a csatornamű megvalósítása után fölmerült egy nyári gát megépítésének terve. Őrhalmi Károly és gyálaréti földbirtokos társai vetették föl, hogy a Tisza hullámtérében, „Gyála-nagyvér határában” építsenek nyári gátat. Kérelmüket a „M. Kir. Folyammérnöki Hivatal” szegedi irodája véleményezte „Hatósági szakértői nyilatkozat” formájában.⁸⁰ A szakértői jelentést Virányi Béla miniszteri osztálytanácsos, a hivatal főnöke készítette 1934. június 20-án. A jelentés megállapítja, hogy a tervezett munkálat célszerűen létesíthető, ellene árvízvédelmi és vízfolyási szempontból észrevételt nem lehet tenni. A munkálatok kivitelezésétől viszont az az előny várható, hogy

79 MNL–CSML CSAT Alisp. 18989/1928 Szécsi-féle csatornaterv, Helyszínrajz, Hossz- és keresztmetszelvények. Szeged, 1922. augusztus. Tárgyaltatott a Budapesti Magyar Királyi Kultúrmérnöki Hivatalban.

80 MNL–CSML CSAT Alisp. 492/1934

a szóban forgó, kitűnő minőségű, 140 hold kiterjedésű hullámtéri terület a nyári árvizek okozta károsodások ellen a +6.20 m tiszai vízállásig biztosítva lesz, míg a munkálatok elmaradásával a hátrány állandósul. Ugyanis a terület már + 3.50 m vízállástól kezdve fokozatosan víz alá kerül, s ennek következtében a gazdasági termelés bizonytalan, mert már a kisebb nyári árvizek terménypusztító hatását is el kell szenvednie. A munkálatok következtében harmadik személyek nem lesznek kitéve károsodásnak. De a vízszabályozáshoz igénybe kell venni bizonyos földterületeket. Ezért ún. „Szolgalmi kimutatást” szükséges készíteni, amelyben részletesen felsorolják a megszerzendő, vagy a szolgálommal megterhelendő földbirtoktesteket. A munkálatokba bevonták az „Érdekeltségi kimutatásban” felsorolt érintetteket az ott föltüntetett igénybe vett terület arányában.

Érdekeltségi kimutatás (kataszteri helyrajzi számmal parcellánként)					
tulajdonos	művelési ág	egész terület		érdekeltek terület	
		hold	nszöl	hold	nszöl
Őrhalmi Károly	szántó	23	364	8	840
Dús István	szántó út	23	1326	13	1107
Kovács Józsefné	szántó	23	954	15	219
	út	-	371	-	371
Dús István és Kovács Józsefné	út	-	293	-	293
	út	-	168	-	168
Horváth Erzsébet	szántó	8	1265	4	1580
	út	-	84	-	84
Laczi József	szántó	4	631	2	„
	út	-	84	-	84
Özv. Karai Sándorné	szántó	7	403	4	690
	út	-	151	-	151
Horváth Erzsébet	szántó	10	327	6	1035
Hegyközi Antal és neje	szántó	2	-	1	750
Biczók Piros					
Laczi József	szántó	6	774	5	460
	út	-	141	-	141
Özv Karai Sándorné	út	-	143	-	143
	szántó	6	774	5	1160
Horváth Erzsébet	legelő	-	245	-	158
	fűzes	-	884	-	748
	szántó	2	735	2	132

Összesen 7 érdekelt birtokost mutattak ki a gát építési területén, akiknek több tagban feküdt a földje, többnyire kettős művelési ágban: szántó és út területként. Nem nagy birtokokról volt szó, ha összevonjuk a szétszórt parcellákat, az alábbi kép alakul ki:

A nyári gát építési területén érdekelt birtokosok		
tulajdonos	é debatekelt terület	
	k hold	négyszögöl
Órhalmi Károly	8	870
Dús István	13	1253
Kovács Józsefné	15	737
Horváth Erzsébet	23	454
Laczi József	12	436
Özv. Karai Sándorné	12	858
Hegyközi Antal és neje	1	750
Biczók Piros		
Összesen:	87	558

Az öszsbirtokból igénybe vett terület nagysága Horváth Erzsébet esetében a legnagyobb: 23 hold a közel 60-ból, de neki négy tagban heverték a parcellái. Ót Kovács Józsefné követi 15 holddal 2 tagból. Dús István egy tagban fekvő földje 23 holdra rúgott, s ebből 13 holdat vettek igénybe az építés céljára. Laczi József és Karai Sándorné birtokai 3 helyrajzi számon szerepeltek, mindegyikből át kellett engedniük a megfelelő részt (fejenként 12 holdat) a gátmű javára.

A költségeknek az érdekeltek közötti eloslási arányát a tervezett nyári gát által védett területrészek nagysága alapján szabták meg egyéneenként és birtokrészenként. Így alakult ki a 87 h 558 négyszögöles méret. Az építési költségből egy négyszögöl védett területre 2,5 fillér esik, azaz 1 holdra 40,07 P beruházási költség hárult. Az érdekeltek valamennyien gyálaréti birtokosok, de lakcímük nem szerepel a kimutatásban. A Szegedi Árvízmentesítő és Belvízszabályozó Társulat fölmérése 1933 szeptemberében készült, és az igazgató főmérnök, illetve egy okleveles mérnök hitelesítette.⁸¹

Ők adtak pontos műszaki leírást is a készülő gátról. Eszerint „a szegedi ún. Boszorkányszigettől” kezdve a meder partéle és a védtöltés közötti hullámtéri terület mintegy 7 km hosszan rendszeres mezőgazdasági művelés alatt áll. Ez a hosszú, 200–300 m széles, szalag alakú terület a művelés biztonsága szempontjából két részre különül, melyet a Holt-Tiszának még teljesen föl nem iszapolódott medre különít el egymástól. A felső, mintegy 4 km hosszú rész átlagos magassága a víz fölött 6–7 méter, úgyhogy az ezt meghaladó tavaszi árhullámok levonulása után még megmunkálható, anélkül, hogy a nyári árvizek a termés beérését és betakarítását különösképpen veszélyeztetnék. A szalag alsó szakasza úgy alakult ki, hogy míg a partél magassága cca 6,5 m, addig innen a töltés felé haladva a terep állandóan mélyül a vízfeletti 3,50 m-es szintig. Így ez a terepszakasz teknőformát mutat, melynek alsó vége nyitott, és feneke kb. 1 km-rel még alább nyúlva, míg felső vége a régi Holt-Tisza medre révén függ össze a Tiszával. Az alsó szakasz nemcsak a tavaszi, de már kisebb nyári árvizeknek a terménypusztító hatását is el kell, hogy szenvedje. A tavaszi

81 MNL-CSML CSAT Alisp. 492/1934

árvizeknek a levonulása után itt a vetést, illetve a termést még mindig pusztulással fenyegeti az esetleges nyári árvíz. Tehát az első szalagrészen a gazdasági termelés többszörösen bizonytalan.

A nyári árvizek arra készítették ennek a mintegy 140 holdat kitevő alsó szakasznak tulajdonosait, hogy földjeiket valamiképp megvédjék. Évekkel azelőtt az Ármentesítő Társulat VI. sz. gátórháza előtti lejáró irányában építettek egy 5,80 m korona magasságú nyári gátat, amelyet 2,00 m koronaszélesség mellett közlekedési úttal is használtak. Ez a gát a lejáró folytatásaként a hullámtéren keresztirányban haladt a part éléig, s így a teknőalakot az alsó végén bezárta. De 1925 óta azt mutatták a tapasztalatok, hogy a nem megfelelő méretekkkel kiépített töltés gyengének bizonyult. Különösen az 1932-i tavaszi és az 1933-i nyári árvíz annyira megrongálta, sőt több helyen átszakította, hogy adott állapotában semmiféle biztonságot nem nyújt, a rajta való közlekedés pedig lehetetlen. Az új terv lényege, hogy a régi harántgátat a nyári árvizek középmagasságára építik ki. Ezzel mintegy bezárják a teknő alsó végét. Felső végét a régi gátmaradvány kiegészítésével, az alsóval azonos magasságú nyúlgáttal zárják le. Ez a régi gát az ún. Szapáry-Váradai töltés, amelyet „Gyálanagyret” megvédésére építettek még a meder átvágása előtt. A töltés magasságát meghaladó tavaszi árvizek után medencében maradt Tisza-víz levezetését a folyóba az alsó gátba szerelt zsilippel oldják meg.

A nyári gát építése 2011-ben

A nyári gát magasságát a nyári árvizek közepes magasságával és a Tisza-meder partéle magasságának összevetésével határozták meg. A nyári árvizek közül csak a 4,60 m-t meghaladókat vették számításba az 1878–1933 közötti 55 év vízállási följegyzéseinek alapján. Az ezen időszak alatt bekövetkezett 18 nyári árvíz középmagassága 602 cm volt. A biztonság fokának növeléséhez 6,70 m magas gátat kellene építeni, ennél magasabb zöldár 55 év alatt csak 3 esetben volt, ez esetben a biztonság tehát 83%-os. Ennél a magasságnál már nemcsak az alsó és felső harántgátakat kellene kiépíteni, hanem nyúlgátat kellene húzni a partél mentén is. De ez túl költségesnek bizonyult, aminek fedezetét „a jelen viszonyok” között az érdekeltek nem tudták biztosítani. A tervezett 6,50 m koronamagasságú gát az 55 éves időszak árvizei közül 14-től mentesítette volna az általa védett területet. A mérnöki tanulmány az építési munkálatokat 2 évre tervezte, az elsőben a töltéseket, a másodikban a zsilipet építenék meg.

Gyálárét képviselőtestülete elfogadta a gát vázolt fölépítési tervét.⁸²

82 MNL-CSML CSAT Alisp. 492/1934

Gyálarét fejlődőben

A községháza története

A torontáli járás főszolgabírája, Kászonyi Richárd mint a képviselőtestület helyettesítője 1927. június 12-én „Gyálanagyret” község ideiglenes községház építési ügyében határozatot hozott.

Mivel a falu belsősege az SHS állam fennhatósága alá került, községháza hiányában a jegyzői iroda 1923 óta a szegedi Ármenetesítő Társulat VI. számú gátórházának tisztii szobájában lett ideiglenesen elhelyezve, a döntést meg kellett hozni. Annál is inkább, mert e helyiség használatát 1927. november 1-nyel a Társaság fölmondta, mivel a szobára „múlhatatlan szüksége volt.” Miután a faluban nem volt olyan ház, ahol a jegyzői irodát elfogadhatóan elhelyezhették volna, okvetetlenül szükségessé vált egy megfelelő helyiség építése. Mindezeknél fogva határozott a főszolgabíró, hogy az Országos Földrendező Bíróság 1925-i ítélete alapján a községnek jutott és székház építés céljára már birtokba is adott 1000 négyszögöl területen fölépítik a községházát. Az alaprajz több helyiségből álló épületet irányzott elő: irodahelyiség előszobával; lakoszoba, 1 konyha, előszoba, kamra és árnyékszék; 1 fásszín és kút, továbbá 200 négyszögöl terület kerítéssel.

A terv megvalósításához a község mint erkölcsi testület 12 000 P hosszúlejáratú kölcsönt vesz föl, amelynek évi törlesztési összegét a rendes költségvetés fedezi. A kölcsön fölvételére és módoszataira nézve külön határozat fog intézkedni.

Gyálarét előljárósága ezután az alispánhoz fordult, hogy utasítsa a Magyar Királyi Államépítészeti Hivatal makói részlegét a szükséges tervek és a költségvetés sürgős elkészítésére. Az árlejtés csak az előírt dokumentumok birtokában volt kiírható. E feladatok végrehajtásával a községi jegyzőt és bírót bízták meg.

November 1-je után a község jegyzői irodájának elhelyezésére nem volt lehetőség, mert az egy szoba-konyhából álló 16 tanya erre nem volt alkalmas, maradt az építkezés mint egyetlen megoldás.⁸³

A műszaki kivitelezés jóváhagyója az Állami Építészeti Hivatal volt, amelynek kirendeltsége Makón működött. A királyi műszaki tanácsos itt véleményezte a gyálaréti beadványát, megállapítva, hogy a székház terve kivitelre alkalmas, s az épület jövőben tervezett kibővítése akadályba nem ütközik.

A főszolgabíró is azt javasolta az alispánnak, hogy Gyálarét kérelmét teljesítsék, mert az alaprajz és a helyszínrajz alapján megállapítható, hogy a községi jelentésben foglaltak a valóságnak megfelelnek.

Egy körülmény hátráltatta a megvalósítást, mégpedig az, hogy az Államépítészeti Hivatal a közigazgatási eljárás lebonyolításán kívül másban nem akart segédkezni. A hatóság műszaki főtanácsosa azt írta az alispánnak, a beadvány csatolmányait származtassa vissza Gyálarétnek, hogy a község azok alapján a részletes tervet és költségvetést „egy ezen teendőkhöz járatos szakemberrel készítse el”.

Indoklása szerint a makói hivatal kicsi és túlterhelt, egy ilyen hosszabb időt igénybevevő építési és pénzügyi terv kidolgozására nincs kapacitásuk. Különben is községi építésről van szó, melynek megtervezése mindenkor községi feladat.⁸⁴

A csendőr nem tartozott a helyi hatóságok közé, nem volt hivatala a községházán, állami posztot töltött be, mégis segítették községi eszközökkel a csendőr pihenőszoba létesítését.

A főszolgabíró, mint „Gyálanagyret” képviselőtestületének helyettesítője e kérdéstről 1923. április 3-án az alábbi határozatot hozta. A jegyzői irodának bérelt tanyában az iskola mellett levő szobát csendőrpihenőnek rendezi be, és e célból 2 ágyat, 2 szalmaszakot, 2 párnát, 2 takarót, 1 asztalt, 2 széket szerez be a falu. A kiadásra 80 P-t irányoz elő, amelyet pótköltségvetés útján fedeznek.

83 MNL-CSML CSAT Alisp. 20834/1930

84 MNL-CSML CSAT Alisp. 18 973/1927

A szolgabíró indoklásában kifejtette, hogy a csendőrpihenő szoba okvetlenül szükséges, mert a jegyzői irodának bérelt tanyához a legközelebbi tanya 1,2 km távolságra fekszik. A községi jegyző lakás hiányában Szegeden lakik. Távolléte alatt az iskola őrzése csak egy őrrre van bízva. Tekintettel, hogy március 21-én éjjel ismeretlenek betörést kíséreltek meg, a szegedi Magyar Királyi Csendőrpáncsnokság úgy intézkedett, hogy pihenő létesítése esetén a községi jegyző távollétében mindig egy őrzőt küld ki.⁸⁵

Tehát, ha Gyálarét gondoskodik a pihenés anyagi hátteréről, a csendőrség is megteszi a magáét a falu biztonsága érdekében.

Gyála község.

Községháza 1932

Az elemi iskola

1932. november 7-én a képviselőtestület véghatározatot hozott, hogy a „Gyálanagyréten” létesítendő állami elemi népiskola dologi kiadásait a falu vállalja magára. Elhelyezését, bebútorozását, felszerelését, a fűtést és világítást helyi forrásokból fedezik, az államot csak a tanító személyi kiadásai terhelik. Az elhelyezéshez a Biacsy-Wally féle házat veszik bérbe, azt megfelelően átalakítják. Ehhez az eljáróság fogja beszerezni a szükséges padokat, a táblát, s gondoskodik a fűtőanyagokról.

Így kellett határozni, mert a faluban 31 olyan tanköteles volt, akik a legközelebbi iskolától 6 km-re laktak, és a múlt évben nem jártak iskolába. Állami iskola létesítése csak a dologi kiadások átvételével volt keresztülvihető. Nagy érdek fűződött ahhoz, hogy a 31 tanköteles tudjon iskolába járni, ezért a közgyűlés vállalta annak költségeit.⁸⁶

Az iskola megnyitásához a falu véghatározata kellett a dologi kiadások vállalásáról. Miután ez megtörtént, az előljárást továbbbíthatta a határozatot a királyi tanfelügyelőnek az iskola hivatalos létesítése céljából.⁸⁷ Az iskola elhelyezésére ideiglenes épület építését határozta el a képviselőtestület 1933-ban. Az iskolatelken egy 7 m hosszú és 6,10 m széles épület föllállítását tervezték, amelyet – ha elkészül a rendes iskola – melléképületként fognak hasznosítani. Erre 1000 P-t irányozott elő a falu. Fedezetét az 1932. évi zárszámadás rovataiból (520), illetve a zárszámadási feleslegből (480) tervezte előteremteni.

Az építkezést házilag kellett az előljárásnak kivitelezetnie, úgy, hogy az összes anyagot 3 cég ajánlata alapján maga szerezte be, és az egyes munkálatokat is így adta ki. Gyálarét közgyűlési határozattal kötelezte magát az iskola elhelyezésére, amely 1933-ban a tanácsteremben volt „nem megfelelőleg elhelyezve”. Számítások szerint egy épületnek 2 évi bérbevétele a szükséges átalakítással nem sokkal maradt volna alatta az ideiglenes iskolaépület építési költségeinek. Így hitelfedezet birtokában célszerűbb és gazdaságosabb volt az ideiglenes épület építése. Annál is inkább, mert rendes iskola építése esetén ezen ideiglenes épületet fűtőkamrából és szénkamrából álló melléképületnek lehet bővíteni.⁸⁸

Iskolai csoportképek

Nem sokkal később a „Gyálai Elemi Népiskola Gondnokságába” 4 tagot választottak: Vígh György nyugalmazott esküdtet, Pfuhl János kertészt, Földi István kisbirtokost, Sebők Lajos földművest. Gyálarét a tulajdonát képező telkekből átadott kettőt, egy 587 és egy 663 négyszögöles nagyságút iskolai és tanítói lakótelekként a Magyar Királyi Kincstárnak az elemi iskola céljaira, minden ellenszolgáltatás nélkül. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ugyanis úgy döntött, hogy a népiskola létesítését végrehajtja. Az átadott ingatlanokat még az OFB juttatta Gyálarétnek a megváltott földekből, amelyeket

86 Kt. Kgy. 1940/1932

87 MNL-CSML CSAT Alisp. 21286/1932

88 Kt. Kgy. 563/1933

így megváltási ár terhelt. Az ingatlan értéke 375 P-re rúgott, s a falu kötelezte magát, hogy az OFB által megállapított vételárat letörleszti, így a kincstárat semmi nem terhelheti. Viszont az átvevő 1934. január 1-től viseli az ingatlant terhelő köztartozásokat.⁸⁹

A vármegyei kisgyűlés módosítva jóváhagyta az ideiglenes iskola építését, a következő megszorításokkal: A vályog főfalaknak 50 cm vastagnak kell lenni. A sarkok, pillérek, ajtók és ablakok boltíveit téglából kell elkészíteni. Az alap 60 cm mélységű, a lábazati fal 45 cm széles, és mészhabarcban vágott téglából legyen. A szoba-mennyezetet deszkaborítással lássák el, melyet vakolni kell. Végül az egész munkálatot, mivel házi építésről van szó, képesített mester irányítsa.⁹⁰

Az ideiglenes iskola sokáig működött, a rendes iskola elkészültéről nincsenek forrásaink.

A falu postaügynöksége

A képviselőtestület 1933-ban kimondta, hogy szükség van „a postaügy községi felállítására”. Mivel ez valódi közkíváncs, a falu magára vállalja a postai ügyintézés felszerelési tárgyainak „egyszer és mindenkorra történő megtérítését”, kb. 40 P-t.

3 éven át gondoskodik kisbírója által természetben a posta szállításáról és kézbesítéséről, s 3 éven át fedezi a fenntartási költségek és a jövedéki bevételek közötti különbség megtérítését. Utasítja az elöljáróságot, hogy állítsa ki a peresítésre alkalmas „Kötelező nyilatkozat”-ot, s azt a vármegyei kisgyűlés jóváhagyása után küldje meg a szegedi Magyar Királyi Postaigazgatóságnak. Megengedi, hogy a postaügynöki teendőköt akár a jegyző, akár a községi irodában működő jegyző-gyakornok lássa el, és a postaügynökség a község házában nyerjen elhelyezést.

Aktuálisan úgy látták el a postai szolgálatot, hogy Gyálanagyret a Szegedi I. sz. Postahivatalnál postafiókot tart, és záras postatáskában a kisbíróval naponta hordatja ki „a közönséges hivatalos leveleket”, az ajánlott levelekről az értesítést, a postautalványt, csekket, szállítólevelet és a többi értéküldemény elismervényét, valamint a községi lakosoknak szóló egyéb küldeményt. De a község és a lakosok nem kapják kézhez aznap az ajánlott levelet, az utalványon vagy csekken érkezett pénzt, a szállítólevéllel érkezett csomagot, hanem a község a neki címzett értéküldeményeket aláírás ellenében másnapi küldöncjáratával veszi kézhez. A lakosoknak kikézbésíti az értesítéseket, és az érintettek küldeményeiket ugyancsak aláírva és személyesen, tehát 8 km út megtételével vehetik át a szegedi postahivatalban. Ehhez rá kell készülni, bemenni és átvenni, ami félnapi munkaveszteséggel jár. A nehézkes postai szolgálat folytán az összes lakó kb. 150–180 munkanapot veszít el egy évben.

A postaügynökség fölállításával viszont az elveszített munkanapokat meg lehetne menteni, az ajánlott leveleket és értéküldeményeket helyben átvenni, illetve föladni. Nagy előnye lenne még a helyi postának, hogy a sürgős és fontos leveleket késedelem nélkül megkapnák a címzettek.

A megjelölt terhek elvállalása azért volt szükséges, mert a törvény rendelkezése szerint minden új postaügynökség fölállítása az érdekelt közösségre hárítható 3 évre. Gyálarétre nézve ez újabb terhet – az első felszerelési költségen kívül – nem jelentett, mert csak a jövedéki bevételen felüli fenntartási költséget kellett megfizetni. A fenntartási költség pedig a postaszállításon és kézbesítésen kívül, amit a község folyamatosan teljesít, mintegy 320 P-t tesz ki. Viszont előrelátható, hogy a jövedéki bevétel is lenne ennyi, mert a község évi postaköltsége 250–280 P, a 80 P különbözetet meg

89 Kt. Kgy. 1131/0933

90 Kt. Kgy. 700/1933

fedezné a lakosok postai küldeményei után járó jövedéki bevétel. A határozatot minden képviselő megszavazta.⁹¹

A postaügy továbbfejlődését jelentette a telefonállomás létesítése 1935-ben. Ez úgy valósult meg, hogy a képviselőtestület döntött egy távbeszélő beszereléséről a községi székházba. A gyakorlatban ez egy szelektoros-társas telefon bevezetését jelentette, amelynek építési költségeire a község 100 P-t szavazott meg. A jegyzőt és a bírót ezután hatalmazta föl a közgyűlés, hogy telefon bekötése céljából tegyen olyan nyilatkozatot a Magyar Királyi Postaigazgatóság részére, miszerint a község fizeti az építési költségeket, kötelezi magát a havi előfizetési díj viselésére, és 2 évig előfizetője marad.

Kellett már nagyon a telefon a gyorsabb kapcsolatteremtés miatt és azért is, mert az újszerű szelektoros telefontól a posta minden előfizető után 2 km ingyen vezetékét épít ki, s így csupán a leágazási építési díjat kell kifizetni. Mivel helyben négyen jelentkeztek előfizetőnek, így ez kedvező alkalmat kínált arra, hogy ellássák a községet olcsó telefontal.⁹²

A községi kút

A közgyűlés 1933-ban tárgyalta az ártézi kút fúrásának ügyét. Megállapította, hogy az ártézi kút nagy lakossági szükséglet, ezért annak létesítése nem tűr halasztást. Mivel anyagi háttérét az éves költségvetés keretén belül a falu képtelen megoldani, s mivel az a pótdóó százalékát nagyon megemelné, ezért alapot létesít, amelyben az ártézi kút céljára összegyűjti a szükséges összeget. Ebből akar a község kútat fúratni. Úgy gondolták, hogy néhány év alatt az alapon összegyűlik a szükséges pénz. A fúrás helye a község háza udvara, úgy, hogy kifolyó legyen az utcára az ott húzódó árok mellett, és vízvezetéke a községhez legyen bekapcsolva.

A község kidolgoztatta a műszaki tervet és a költségvetést, melynek teljes összege 4559 P-t tett ki.⁹³

A Magyar Királyi Kultúrmérnöki Hivatal hódmezővásárhelyi részlege 1934 decemberében véleményezte a község által engedélyeztetésre benyújtott „ártézi kút – vízhasználat víziműveinek” tervét. A szakértői vélemény rögzíti a munkálatok menetét.

1. Az ártézi kútat cca. 150–200 m mélyre fúrva Mannesmann rendszerű 89 cm átmérőjű csövekkel kell kialakítani.
2. Falazott kezelőakna az anyacső melletti vezetéki csőfejek kezelése céljából szükséges.
3. A horganyzott, 26 cm belső átmérőjű vascsővezetéket a fagyhatár mélységébe kell lehelyezni.
4. A falazott vízgyűjtőmedence betonból készül, és a tűzoltást szolgálja.
5. Ugyane célból létesül a lajttöltő-csap, közcélokra épül az itatóvályú és a kettős közkifolyó az anyakút mellett. Az udvari kifolyókat és a kerti locsolócsapokat a község háza telkén szerelik be.⁹⁴

Az ártézikút-fúrásra és felépítményeinek munkálataira számos ajánlat érkezett, amelyekről „Gyála község” (pecsétfölrirat!) véghatározatban döntött 1935. március 11-én tartott közgyűlésén. Az odaítélési véghatározat a fúrási feltételek, a műszaki leírás, a részletrajzok és a megvalósítás pénzügyi végösszegének mérlegelésén alapult. A szabályszerűen meghirdetett versenytárgyalási hirdetményre 9 ajánlatot küldtek be. Az ajánlattevők:

91 Kt. Kgy. 512/1933

92 MNL-CSML CSAT Alisp. 23388/1935

93 Kt. Kgy. 1486/1933

94 MNL-CSML CSAT Alisp. 17046/1936

Az ártézi kút fúrására érkezett ajánlatok

név	fúrási egységár (P)	200 méteres ártézi kút ára (P)	felépítmények ára (P)	összesen (P)
Kenéz Tamás	20	4000	1133,80	5133,80
Hydró	26,20	5420	1402,36	6642,36
Prónay Sándor	24	4800	1250	6050
Misán János	18	3600	1138,78	4738,78
Hoffer Lajos és fiai	25,46	5092	1149,60	6241,60
Tóth Antal	19	3800	1144	4944
Prónay József és fiai	18	3600	820	4420
Ifj. Almássy Sándor	17,60	3520	879	4399
Baráth Sándor	18,50	3700	1040	4740.

Az ajánlatok fúrási terveket, vízvezetéki rajzokat és ezek költségeit tartalmazták az okszerű magyarázattal. Az ajánlattevők közül ifj. Almássy Sándor a felhívás dacára sem pótolta a szükséges hiányzó iratokat (OTI igazolvány, az iparűzés gyakorlására vonatkozó igazolást, a bánatpénz letételét, illetve mint kisiparos a fölmentését igazoló iratot). Így ajánlatát a Közszállítási Szabályzat értelmében nem lehetett figyelembe venni. A benyújtott pályázatok közül a Prónay József és fiai hódmezővásárhelyi cég által beadott volt a legelőnyösebb, ezért a képviselőtestület azt fogadta el. A jelenlevők közül mindenki „igen”-nel szavazott, így: Vásárhelyi József, Gila Ferenc, Sebők Lajos, Gémes Illés, Módra János, Vígh György, Pfuhl János, Reznák János, Nógrádi Ferenc, Terhes István, Bende Kálmán, Székely Tivadar és Kocsis Savanya Antal. A közgyűlés nem élt tárgyalási jogával, mert Prónay ajánlata alakilag kifogástalan és pénzügyileg előnyösebb volt, mint Almássy József beadványa. A vásárhelyi cég az elfogadható vízminőség elérése céljából 140 méter mélyre hatoló fúrást tervez, ennek vállalati összege 18 pengős fúrási egységár mellett 2520 P, a felépítmények 820 P-s költségét hozzáadva 3340 P. Ezzel szemben ifj. Almássy Sándor ajánlata 140 méterre vonatkozóan 17,60 P-s egységárral 2464, a 879 P értékű felépítményi munkával 3343 P. Tehát 140 méteren Prónay József és fiai ajánlata előnyösebb.

A hitelesített jegyzőkönyvhöz csatolták a Magyar Királyi Földtani Intézet 1934-ben kelt szakvéleményét. Ebben a kérelmező nevéként még „Gyálanagyvér” szerepel, melynek „közkút” fúrására irányuló beadványát a vásárhelyi Kultúrmérnöki Hivatal juttatta el a Földtani Intézetnek geológiai szempontú megvizsgálás céljából. Dr. László Gábor „m. kir. főgeológus” megállapítja, hogy az Intézetnek a „Gyálanagyvér” községhez tartozó tervezett ártézi kút fúrás engedélyezése ellen földtani szempontból nincs észrevétele, ahhoz hozzájárul. De felszólítja a kérelmezőt, hogy a vonatkozó szabályok értelmében a kút fúrásakor áthatolt kőzetek (földnemek) minden méteréből – ezeknek minden változásakor hamarabb is – vegyen kb. fél-fél kilogrammnyi mintanyagot, és e mintákat a mélységek pontos megjelölésével küldje el a Földtani Intézetnek.⁹⁵

A megvalósítás utolsó elemeként a „M. Kir. Kultúrmérnöki Hivatal Hódmezővásárhely” megküldte Makóra a megyei alispánnak a hatósági engedélyezést 1935. április 10-én. Az alispán ezek alapján fogalmazta meg a falunak szóló véghatározatát. Eszerint a megye engedélyezi a „Gyála nagyközség” határában létesítendő „ártézi kút és vízvezeték vízhasználatot”. Ehhez részletesen szabályozza a gyakorlás módozatait. Az engedély

95 MNL-CSML CSAT Alisp. 17046/1936 „Másolat”

tehát „Gyála nagyközség” határára vonatkozott, de a kút maga a községháza udvarára tervezték. Ezen a helyen, „a Tisza vízfolyás” jobb partján létesítendő ártézi kút és vízvezetéki vízhasználatra, illetve annak fönntartására és használatára nyert engedélyt a község. A korábbi, építetói kötelezettségeket tartalmazó kultúrmérnöki szakvéleményt azzal egészíti ki az alispáni véghatározat, hogy a falazott vízgyűjtő medence űrtartalmát 3 m³-ben állapítja meg, amely a tűzoltás mellett paprikamosási célokat is szolgál. Ezenkívül építeni kell egy földbeásott, 0,3 m fenékszélességű, és 0,5 m mélységű nyílt csatornát a „csurgalékvizek” (szennyvíz) levezetésére a Szegedi Ármentesítő Társulat belvízlevezető csatornájába való torkolással. Erről azért fontos gondoskodni, hogy a „csurgalékvizek” idegenben sehol ne okozzanak kárt, mert az anyagi felelősséggel jár.

Ezzel szemben az engedélyes jogosult a vizet mélyfúrás útján a felszínre hozni, és a feltörő vízmennyiségből a vízvezetéki művek útján meghatározott mennyiséget használni. Gyálarétnek összesen 6 vízkifolyója volt: 1. a közkifolyó, amelyen keresztül 20 liter áramlott percnként; 2. a gazdasági udvar kifolyója 5 liter/perc teljesítménnyel; 3. a községháza belső és 4. a jegyzői lak belső kifolyója 2-2 liter/perc vízmennyiséggel. Ezeket át valósult meg a tényleges vízhasználat házivíz-szükséglet céljára, ivásra és állatok itatására bármely időben. Az 5. kifolyó az öntözési idényben, április 15-től október 1-ig volt használható a 2 darab kerti locsolócsapon keresztül, 15-15 liter/perc vízhozammal. Az így nyert vizet a kert öntözésére használták az emberek. A 6. vízhasználati lehetőség a paprikamosást szolgálta a vízgyűjtő-medence révén, amelybe 2 liter vizet lehetett tölteni percnként kifejezetten a terménytisztítás céljából.

Tűzvéssé esetén a kút teljes hozamát akár a lajtöltőn át, akár a vízgyűjtő medence útján igénybe lehetett venni. A takarékos vízgazdálkodást írta elő néhány korlátozó rendelkezés. Így valamennyi kifolyót fagyálló zárócsappal kellett ellátni, s úgy felszerelni, hogy a kifolyás belőlük csak tényleges vízhasználat idején álljon elő. Feleslegesen, azaz állandóan elfolyó víz csak 2 liter/perc mennyiségben engedélyezhető, de az is csak abban az esetben, ha a kút homokoló természetű, vagyis víztisztító hatású.

Az öntözést szolgáló, valamint a paprikamosó medence csapját az öntözés, illetve paprikamosás idején kívül állandóan lezárva kell tartani.

Az alispán úgy summázta az engedélyező véghatározatot, hogy az Gyálarét legfontosabb közérdekét szolgálja.⁹⁶ Az engedélyokirat kiadása után nem sokkal kiviteleztek a munkálatokat. Ennek bizonyítéka a közgyűlés további „vizes” állásfoglalása.

1935-ben már arról határoztak a közgyűlésen, hogy az ártézi kút környékét kiteglázzák, a községház előtti vízlevezető árokkal együtt. E célra 215 P-t különítettek el a költségvetésben. Muszáj volt így dönteni, mert az ártézi kútnál nagy a forgalom, paprikaöntözésre és házi szükségletre állandóan hordják a vizet. Téglázás nélkül pedig a sártól megközelíteni nem lehet. A kövezési munka fedezetét takarékoskodásból állították elő, úgy, hogy a kormány az OFB ingatlanok törlesztésére az 1935. évre az 1/3-d részt elengedte.⁹⁷

A szegedi összekötő út

1933-ban tárgyalta a közgyűlés a Szegeddel összekötő földesút létesítésének tervét. Az előjáróság kérésrel fordult Szegedhez a vidéki földek és az Órhalmi föld között építendő út ügyében, amelyen a lakosok be tudnának jutni a Tompa-dűlőbe és a „gróf Klebelsberg–telepre”. A dűlőből azt a részt, ami a község határába esik, a falu megjavítja, az előtte levő kistöltést lehordatja, és az ezen út folytatását képező, Gyála-

96 MNL–CSML CSAT Alisp. 17046/1936. Véghatározat, Makó, 1935. május 1.

97 MNL–CSML CSAT Alisp. 23389/1935

rét felé menő utat szintén megjavítja. Helyrehozza továbbá a 213-as porta mellett levő, életveszélyesnek mondható lejárót úgy, hogy a kistöltés ezen részét 30 cm-re lehordatja, és a lejtőt a töltéssel meghosszabbítja.

A munkákat a falu kétféleképp tervezte elvégezni. Felhasználandó a község belterületén, a Dús- és Kovátsné-majorban levő minden közmunkaköteles iga (igás erő) egy-egy napra, továbbá minden kézi közmunkára kötelezett személy egy-egy napra. Az Órhalmi-majorból csak egy kétfogatú iga szükséges egy napra. Az így igénybe vett községi közmunka után, ha szükséges, 50 P erejéig napszamosok vehetők igénybe még a főnti munkák elvégzésére.

A külterületi igák és a kézi napszamosok szintén igénybeveendőek a bíró rendelete alapján, de csak a külterületi kistöltési út és a röskei régi átjáró megjavítására.

Ha a közmunkára kötelezett a határozatban megjelölt munkára kétszeri fölszólítás után sem jelenik meg, költségére más munkaerő veendő föl, melyet a községi pénztárnak kell megtéríteni a kézi erő után járó napi 1,50 P-vel.⁹⁸

A külvilággal a kapcsolatot fizikailag csak jó út birtokában lehetett fönntartani. Ezért fontos a képviselőtestület 1936-ban hozott határozata az útalaphoz való további hozzájárulásról. Az alapot a község létesítette és kezelte, s ehhez szavaztak meg 1936-ra 500 P hozzájárulást. Cél, hogy abból idővel köves utat építsen a falu, illetve hogy a községi bekötőútból rá eső 1/3-d építési költséget fedezze. Gyálárétnek nem volt köves útja, így gazdasági és fejlődési szempontból a falu legfontosabb és legnehezebb feladata a kövesúttal való összeköttetés megteremtése volt. A község ezt egy év alatt a költség nagysága miatt nem tudta megoldani, ezért több év alatt kellett az összeget összegyűjteni. Ezért működtette az alapot.⁹⁹

Helyes használatához szabályrendeletet is alkottak. Annak első pontja kimondja, hogy Gyálárét a köves úttal való összeköttetés céljából hozta létre az útalapot. Jövedelme a következő forrásokból származhat: magánosok által erre a célra fölkínált adományból, az évi költségvetés e célra megszavazott összegéből, a zárszámadás tiszta fölöslegéből és a megtakarításaiból ugyancsak e célra megszavazott tételből.

A vármegyének jóváhagyás végett fölterjesztett szabálytervezet az indoklásban aláhúzza: „A mai Gyála község a trianoni béke szülötte”. A békebeli Gyála 5000 lelket számlált 8400 holdas területén. A trianoni szerződés a községet kettévágta, belterülete a lakossággal együtt és 3600 hold határral szerb impérium alá került, míg 4800 h határa 150 lakossal magyar fennhatóság alatt maradt. Ezen 4800 holdon csak 3 major és 21 tanya volt. Az OFB azért, hogy itt község létesüljön, 213 házhelyet osztott ki. S most ezen a visszamaradt egykori külterületen fejlődik az új község belterülete.

A falu feladatai közül már megoldotta, megépítette a község házáat, annak melléképületeit, az ideiglenes iskolát, megoldotta, hogy abban iskolai tanítás folyjon, ártézi kutat fúratott, tűzoltószert szerzett be. De nem oldotta meg legnehezebb feladatát: a község belterületének a köves úttal való összeköttetését. Pedig a települési fejlődésnek ez az alapja. Ezért vállalja a falu, hogy a bekötő út költségeihez 1/3-d arányban hozzájárul, ami tetemes összeget tesz ki, de azt részben készpénzzel, részben hitellel fedezni tudja, ha megindul az útépités.¹⁰⁰

Tanulságos a közgyűlési láttelelet: mindig a régi Gyálából indulnak az áttekintések, ezzel szembe állítva jön Trianon említése, mint a múltat elvágó és az „új honfoglalás” számára tabula rasat teremtő kényszer. De

98 Kt. Kgy. 2163/1933

99 MNL-CSML CSAT Alisp. 23391/1935

100 MNL-CSML CSAT Alisp. 23393/1935

legfontosabb eleme mégis az a kitétel, hogy a „falufeladatai közül” számosat már megoldott. A mondat szó szerint értendő: az ő munkájuk, szorgalmuk, igyekecsük és szervezésük fekszik benne. Belső erő és nem annyira a külső támogatás vezetett az eredményekhez.

Tűzvédelem

A közösségi élet infrastruktúrájához tartozott a tűzvédelem megszervezése. A közgyűlés már gondoskodott néhány alapvető eszköz beszerzésének fedezetéről, és 1933-ban megtörtént Moldovay Árpád tűzoltó-parancsnoki megbízatása is. Róla írja a jegyző, hogy állami tanító, kerületi tűzoltótanfolyamot nem végzett, viszont az önkéntes tűzoltó egyesületben működött, kiképzett tűzoltó. A falu 1934-ben megvette a fecskendő, ami eddig nem volt, de nem volt tűzoltótestület sem. Az Önkéntes Tűzoltóegylet megalakulása 1934-ben folyamatban volt. Amíg az Egyesület megalakul, és alapszabályait jóváhagyják, addig a képviselőtestület Moldovay Károlyt bízta meg a tűzoltó-parancsnoki tisztséggel. Képzettségéből következett, hogy ő szervezi az önkéntes tűzoltókat is.¹⁰¹

Nagyot lépett előre az ügy, amikor a közgyűlés úgy döntött, hogy 1936-ban tűzoltólajtót szerez be. Az ehhez szükséges 105 P hitel fölvételét a képviselőtestület engedélyezte a falusi előljárásnak. A megszavazott hitelt fölvették az 1936-os költségvetés „beruházási” rovatába. Ez azt jelentette, hogy a falu vezetői az engedélyezett hitel terhére beszerezheték a lajtót. Ahhoz azonban föl kellett használni a község-ház padlásán fekvő, használaton kívüli 1 m³-es vastartályt, vagy azt egy megfelelő vashordóra átcserélni. Gyálarétnek csak 1 fecskendője volt de a fecskendőhöz szükséges lajtja nem volt, így annak beszerzése elkerülhetetlenül is szükségessé vált, amit a közgyűlés döntésével lehetővé tett.¹⁰²

Közéleti események

Mivel Gyálarétnek sem orvosa, sem képesített halottkéme nem volt, az utóbbi számára alkalmazást kellett találni. Dr. Koczka Sándor körorvos ugyan rendelt itt, de csak időszakosan, és vállalta egy helyi halottkém kiképzését. A közgyűlés a halottkém teendőket Sebők Lajost bízta meg, akinek kiképeztetésére 15 P-t szavazott meg a testület. Nem volt más lehetősége, mert Gyálarét mint község köteles volt halottkém tartani. Sebők Lajos halottkém feladatából következett, melynek alapján az előljáróság őt bízta meg, hogy minden ellenszolgáltatás nélkül vigyázzon a temetői rendre. Csak ő áshatta ki a sírokat, mégpedig 4 P-ért, a szegény halottakért a község fizetett, míg a „talált hullák” (sic!) sírjait köteles volt ingyen megásni. A halottkém tiszteletdíj 12 P/év volt. Minden haláleset után 2 P kémlési díjat kapott. A falu a halottkém mint szegődményest alkalmazta. A temetőben vallásra és felekezetre való tekintet nélkül mindenki temetkezhetett. A római katolikusok a déli, a többi valláshoz tartozók az északi részen alakították ki parcelláikat. 1 P sírhely-díjat minden halott után be kellett fizetni a községi pénztárba. A temetőre sírcsősz ügyelt, fizetése nem volt, viszont csak ő áshatott sírgödört.¹⁰³

Az egészségügygel kapcsolatos esemény volt az is, amikor a község csatlakozott az országos mentőegyesületi tevékenységhez. 1933-ban a képviselőtestület egyhangúlag hozott határozatot, hogy Gyálarét belép a Vármegyék, Városok Országos Mentőegyesületébe, s a szándékot hitelesítő tagsági díjat megszavazta. A döntés értelmében a falu 1934. január 1-től vált taggá, melynek díját az évi költségvetésbe foglalták. Indoklásuk szerint a mentőügy működésében a falu közössége fontos közérdeket és szociális hatékonyságot

101 Kt. Kgy. 1934. június 2.

102 MNL-CSML CSAT Alisp. 23392/1935

103 Kt. Kgy. 729/1933

lát. Mivel ilyenfajta tagsággal a község eddig nem rendelkezett, ugyanakkor a közegészségügyet támogatni akarja, ezért így kellett határozni.¹⁰⁴

Gyálarét lakosságának többsége katolikus volt. A lelki gondozást végző egyházfi sokáig Kopasz Antal, szeged-röszkei római katolikus plébános volt, aki úgy járt ki a faluba. A község az egyházi funkciók ellátására és négy mise tartására az 1934. évre 150 P ellenszolgáltatást állapított meg. Az összeget költségvetésből biztosították. Gyálarét vezetése úgy ítélte meg, hogy a falu fejlődőben van. A 213 kiosztott házhely a közeljövőben be fog népesülni. De addig is, míg a községnek egyházi szervezete és így egyházi téren „akaratnyilvánításra” képes szerve lesz, a lakosok vallásos hitgyakorlását lehetővé kell tenni. Az egyházi szükségletekről Gyálarét egyházi adó útján akart gondoskodni, de míg ennek rendje ki nem alakul, háztartási teherként kezelik a kérdést. Kopasz Antal 8 km távolságról járt be, s látta el Gyálarét katolikus híveinek lelki szükségleteit, valamint egyházi adminisztrációját.¹⁰⁵

Az egyházügyhöz tartozott az is, hogy döntöttek a Harangalaphoz való hozzájárulásról. A község a Gyáli Harangbizottság által a falu közterén létesítendő haranghoz az 1932. évi költségvetés segélyezési rovata terhére 14,80 P-vel, az 1933. évi ügyrovat terhére 20 P-vel járult hozzá. Elvállalta még a köztéri harangtorony építési költségét is, miután a harang a községi lakosoknak a reggeli, déli és esti időt is jelezte,¹⁰⁶ mint egy „közszolgálati harangtorony”!

A gyálaréti harang két oldala (Gyenes Kálmán fotója)

Számosak voltak a falu közszolgáltatásával kapcsolatos határozatok.

A képviselő testület 1932-ben fölhatalmazta az előjáróságot könnyű, használt, ún. hajtókocsi vételére maximum 250 P értékig. A kocsi azért kellett, mert hivatalos fuvarok sűrűn adódtak, s a legközelebbi vasútállomás 5,5 km távolságra volt a falutól, márpedig a község belterületén szekéren kívül más kocsi nem volt. Másrészt idővel gazdaságos lesz a községnek a lótarítás, egyszerre lovat, szerszámot és kocsit pedig nem tudott előállítani a testület a pótdadó tetemes emelése nélkül. Így évenként, részletekben történt a beszerzés. Vagyis előbb kocsit, majd annak tartozékait, végül a lovat vették meg.¹⁰⁷

104 Kt. Kgy. 681/1933

105 Kt. Kgy. 1418/1933

106 Kt. Kgy. 1801/32

107 Kt. Kgy. 437/1932

Az adminisztrációs munka hatékonyabbá tétele végett döntött úgy a képviselőtestület, hogy megszünteti a községnél szervezett írnoki állást, és helyébe irodatiszti állást szervez. Az irodatiszt a kezelőszemélyzethez tartozott, munkakörét a falu főjegyzője mint a községi iroda főnöke állapította meg a szükséghez képest. A betöltéshez szükséges feltétel volt minimum 4 középiskolai osztály elvégzése. Az állásra a főszolgabíró jelölt több pályázó közül, és a képviselőtestület választotta meg élethossziglan. Az átszervezésre azért volt szükség, hogy a kezelő-személyzethez tartozó helyi alkalmazottak országosan egységes elnevezést kapjanak.¹⁰⁸

A fuvardíjak megállapítása az 1933. évre a lassú és megfontolt előrelépést tükrözi. Mivel a falu a fejlődésnek még nagyon kis fokán állt, a községi fuvarozást esetenként fölfogott fuvarossal oldotta meg a képviselet. Az elöljáróságot utasította a közgyűlés, hogy ezt vegye föl a költségvetésbe. Az esetről esetre fölfogadott fuvar az engedélyezett hitel figyelembevételével valósítsa meg. Egy helybeli az egész napos személyfuvar 2 P-ért, egy teherfuvar mázsánként 50 F-ért vállalhatta el. 1000 m³ „végbe fuvarozásáért” Szegedről 8 P, 1 m³ fa építőanyag fuvarjáért 3,50 P díjat állapított meg a képviselőtestület.¹⁰⁹

A társadalmi mozgalom és civil szerveződés élénkülését mutatja, hogy 1931-ben megalakult a Levente Egyesület. Korábban is voltak már kísérletek a létrehozására, de csekély létszáma miatt nem jöhetett létre. A lakosság növekedésével egyetemben nőtt a leventekorúak aránya is, mely biztosította az alakuláshoz szükséges megfelelő létszámot. A korabeli bejegyzés szerint az egyesületben „mind magyar állampolgár, nemzeti szempontból nem esik kifogás alá, úgy a tagnévsorban, mint tiszti karban szereplők.”¹¹⁰

Bár irat nem maradt utána, bejegyzés bizonyítja, hogy 1932-ben megalakult a Gyálai Polgári Lövész Egyesület. Figyelemreméltó, hogy az alapvetően szegényparaszti környezetben polgári indíttatású szervezetet hoztak létre.¹¹¹

108 Kt. Kgy. 410/1932

109 Kt. Kgy. 1800/1932

110 MNL-CSML CSAT Alisp. 21175/1931

111 Kt. Kgy. 1525/1932

A harangláb (fotó: Gyenes Kálmán)

Utószó

Gyálarét történetét az 1930-as évek közepéig tekintettük át. Múltjának legizgalmasabb szakaszát, amelyben a „születés” körülményeit világítottuk meg, a faluvá válás lépcsőfokait és a fejlődés fontosabb állomásait vettük számba. A kronológiai vonal záró pontját technikai és tartalmi szempontok indokolják. Technikai okként a kiadói lehetőségek szabta terjedelmi korlátok és az időtényező jelölhető meg. Fontosabb ennél a tartalmi magyarázat. Gyálarét az 1930-as évek közepére jut a fejlődésnek arra a pontjára, amikor a „rétből” valódi falu lesz. Ehhez jó másfél évtizedre volt szüksége, s hogy ez idő alatt sikerült a község igazgatói helyzetét és gazdasági állapotát normál működési szintre hozni, mutatja: nemcsak települési közeg jött létre, hanem élni akaró és élni képes társadalom.

Ez a fejlődési ív a szerb megszállás fölszámolásától (1921) a falu „beálltáig”, a jelzett kronológiai időszakig terjed. Az utána folytatódó életnek megvannak a levéltári forrásai, amelyek közül a falu közgyűlésének jegyzőkönyvei a legfontosabbak, a Csanád-Arad-Torontál vármegyék alispáni iratai mellett. Ezekből nemcsak újabb adatok kerülhetnek elő - tovább „építendő” a helyi múltat -, hanem akár új hangsúlyokat teremtő és más elemzési szempontokat megkövetelő összefüggések is kibontakozhatnak belőlük.

A lábra állt és megkapaszkodott falu élettörténetén túljutottunk. Jöhet a működő, majdan komoly változásokat átélő Gyálarét kutatása, időben a '30-as évek derekától Szegedbe olvadásaig terjedően. Háborún, rendszereken átívelő periódus ez, mely további próbatételeket tartogatott a fiatal közösség számára.

Gyálarét határában (Gyenes Kálmán fotója)

Rövidítésjegyzék

OFB – Országos Földbirtokrendező Bíróság

MNL-CSML – Magyar Nemzeti Levéltár

Csongrád Megyei Levéltára Szeged

CSAT vm. – Csanád-Arad-Torontál köz-
igazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék

Alisp. H. – Alispáni Hivatal

Ir. – iratok

Kgy. – közgyűlés

Kt. – képviselőtestület

Jkv. – jegyzőkönyv

h – hold

kh – kataszteri hold

AK – aranykorona

P – pengő

K – korona

BM – Belügyminisztérium

IM – Igazságügyminisztérium

M. Kir. – Magyar Királyi

sz. – számú

